

T.C.

MEHMET AKIF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

SAFİYE SULTAN VAKIFLARI

Seray ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ

BURDUR - 2019

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SAFİYE SULTAN VAKIFLARI

Seray ARSLAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ

BURDUR - 2019

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SAFİYE SULTAN VAKIFLARI

Seray ARSLAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ

JÜRİ ÜYELERİ
Prof. Dr. Hasan BABACAN
Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ

BURDUR - 2019

**MAKÜ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

M.A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 16/09/2019 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Seray Arslan'ın Safiye Sultan Vakıfları konulu tez çalışması Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ

ÜYE

: Prof. Dr. Hasan BABACAN

ÜYE

: Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ

ONAY

M.A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

T.C.

**MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

ETİK BEYAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum ” SAFİYE SULTAN VAKIFLARI’ adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Adı Soyadı

Seray ARSLAN

Tarih ve İmza

TEŞEKKÜR METNİ

Vakıflar, Osmanlı Devleti döneminde neredeyse her alanda faaliyette bulunmuş önemli müesseselerden biridir. Birçok alanda etkin olan vakıf, hem topluma verdiği hizmetler bakımından, hem de faaliyette bulunduğu alanlarda tuttuğu kayıtlar bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu şekilde elde tutulan kayıtların incelenmesi geçmişten günümüze ışık tutmayı sağlayarak, vakıf eserlerinin incelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatın gerektirdiği temel hizmetlerin karşılanmasında etkili olan vakıflar; din, eğitim, sağlık alanları başta olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermişlerdir. Ayrıca vakıflar ihtiyaç fazlasının paylaşılmasına imkân sağlayarak iktisadi yapının güçlenmesinde de etkili olmuşlardır. Vakıflar insan yaşamında sosyo-ekonomik yapı arasındaki dengeyi kurmakla beraber dini yapının da güçlendirilmesine katkı sağlamış ve insanlar arasında yardımlaşma dayanışma bilincinin oluşmasında önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde kurulan vakıflar kadar, vakıf kurucuları da önemlidir. Vakıf kurucularının vakıf kurmaktaki veya mallarını vakfetmekteki temel amaçları öncelikle Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bunun dışında ise; fakirlere, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine vakıflar aracılığıyla hizmet edebilmek, onlara yardımcı olabilmektir. Böylece manevi doyuma tam anlamı ile ulaşılabilecektir. Vakıf kurucuları arasında Osmanlı padişahları, sadrazamlar, vezirler ve önemli devlet adamları bulunduğu gibi padişahın eşleri, kızları ve hanedan dışında maddi durumu yerinde olan kadın baniler de bulunmaktadır. Vakıf müessesinde önemli bir yere sahip olan valide sultanlar arasından Safiye Sultan ve kurmuş olduğu vakıflar çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamız giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde kısaca vakfın tarifi yapılarak, vakıfların yönetimi hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde Safiye Sultan'ın hayatı, vakıflarının mahiyeti ve mevkufatı anlatılmaktadır. İkinci bölümde Safiye Sultan'ın tesis ettirdiği vakıf eserler ve yapımına katkı sağladığı vakıf eserler hakkında detaylı bilgi verilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise; vakfın idari ve iktisadi yapısı ele alınarak kurmuş olduğu vakıfların yönetimi, vazifelileri, gelir ve giderleri konusunda bilgi verilmektedir.

Çalışmamızın sonuç kısmında ise Safiye Sultan'ın tesis ettirdiği vakıflar, bu vakıfların mahiyeti, mevkufatı hakkında ulaşılan bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca yaptırdığı ve yapımına katkı sağladığı, vakıf eserler ile bu eserlerin sosyal, iktisadi ve ictimai açıdan topluma etkileri hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu çalışma ile vakfiye ve Osmanlı Arşiv belgeleri başta olmak üzere, araştırma ve inceleme eserlerden yararlanılarak Safiye Sultan ve vakıfları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamda emeği geçen, çalışmam boyunca bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, her zaman bana yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Reyhan Şahin Allahverdi'ye, Tarih bölümümüzün değerli hocalarına ve maddi-manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Seray ARSLAN

Burdur, 2019

(ARSLAN, Seray, *Safiye Sultan Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2019)

ÖZET

Vakıf müessesesi, Osmanlı Devleti'nde sosyal, kültürel ekonomik alanlarda hizmet veren, Osmanlı kültür ve medeniyetinin oluşmasına katkı sağlayan önemli bir müessesedir. Çalışmamızda öncelikle vakıf müessesesi incelenerek, saray kadınlarının da bu müesseseye katkıları ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmamızın asıl konusunu ise; Valide Safiye Sultan ve Evkafı oluşturmaktadır. Safiye Sultanın yaptırmış olduğu vakıflar, bir valide sultan vakıfları olarak hem büyüklüğü hem de işleyişi hakkında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Öncelikle Safiye Sultan'ın hayatı ele alınarak gerek sarayda gerekse devlet yönetimi üzerindeki otoritesi ortaya koyulmaktadır. Sonrasında çalışmanın temelini oluşturan, Valide Sultan'ın kurmuş olduğu vakıf eserler ve bu eserlerin sosyal-ekonomik açıdan devlete ve topluma katkısı açıklanmaya çalışılmaktadır. Sultan'ın yaptırmış olduğu eserlerin muhasebe kayıtlarının incelenmesi ve ortaya çıkan verilerin değerlendirilmesi de çalışmamıza önemli bir boyut kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakfiye, Osmanlı Devleti, Valide Safiye Sultan

(ARSLAN, Seray, *Safiye Sultan Foundations*, Master's of Art Thesis, Burdur, 2019)

ABSTRACT

Charitable institution is an important institution which , in Ottoman Empire, served in social, cultural and economic fields, and contributed to the development of Ottoman culture and civilization. In our study, it is aimed to reveal the women's contribution to this institution, by mainly investigating the charitable institution.

Indeed, Mother Safiye Sultan and her pious foundations make up the actual topic of our study. The institutions Safiye Sultan provides us with significant knowledge both about the greatness and about the functions of the institutions as Mother Sultan's institutions. Firstly, by examining Safiye Sultan's life, her authority is revealed not only at the court but also in government. Secondly, it is aimed to explain the charitable works that Mother Safiye founded and the contributions these institutions had for the government and public from socio-economic aspects. The examinations of the accounting records that Sultan created and the assessments of the revealed data add important dimension to our study.

Key Words : Institution, Charity, Ottoman Empire, Mother Safiye Sultan

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	İ
TEZ ONAY SAYFASI.....	İİ
YEMİN METNİ.....	İİİ
TEŞEKKÜR METNİ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar DİZİNİ.....	X
GİRİŞ	1
1.Vakfın Tanımı ve Menşei	2
2.Vakıf İle İlgili Kavramlar	3
3.Osmanlı Devleti'nde Vakıf.....	7
4.Osmanlı Devleti'nde Vakıf Kuran Kadınlar	8
5.Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi	11
6.Araştırmada Başvurulan Kaynaklar	12

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFİYE SULTAN ve VAKIFLARI

1. Hayatı.....	14
1.1. Haseki Sultanlık Dönemi	16
1.2. Valide Sultanlık Dönemi	16
1.3. Devlet İşlerini Yürütmesi.....	18
1.4. Ölümü	20
2. Vakıfların Kuruluşu, Hukuki Mahiyeti ve Mevkufatı	20

İKİNCİ BÖLÜM

SAFİYE SULTAN'IN VAKIF HAYRATI

1. VAKFA BAĞLI ESERLER.....	29
1.1. Üsküdar Karamanlı Köyü Camisi Ve Çeşmesi.....	29
2.YAPIMINA KATKI SAĞLADIĞI ESERLER.....	30
2.1. Yeni Cami Külliyesi	30
2.2. Medrese.....	36
2.3. Safiye Sultan Camisi.....	37
2.4. Karaca Ahmed Sultan Türbesi.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKFIN İDARİ VE İKTİSADİ YAPISI

1. VAKIF GÖREVLİLERİ.....	43
2.VAKFIN GELİRLERİ VE GİDERLERİ.....	46
2.1. Gelir Gider Dengesi	52
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	80
EKLER.....	86
ÖZGEÇMİŞ.....	112

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Çeşitli Yıllarda Görev Yapan Cüzhanlar, Cüzhan Değişikliği ve Günlük Ödemeleri.....	45
Tablo 2: 1075-1076/ 1664-1665 Yılı Muhasebesi.....	53
Tablo 3: 1076-1077/1665-1666 Yılı Muhasebesi.....	54
Tablo 4: 1080-1082/1669-1670 Yılı Muhasebesi.....	54
Tablo 5: 1084-1085/1673-1674 Yılı Muhasebesi.....	55
Tablo 6: 1095-1097/1683-1685 Yılı Muhasebesi.....	57
Tablo 7: 1101-1103/ 1689-1690 Yılı Muhasebesi.....	58
Tablo 8: 1106 / 1694-1695 Yılı Muhasebesi.....	59
Tablo 9: 1123/1711-1712 Yılı Muhasebesi.....	61
Tablo 10: 1132/1719-1720 Yılı Muhasebesi.....	64
Tablo 11: 1137/1724-1725 Yılı Muhasebesi.....	70

GİRİŞ

Osmanlılar, devletlerine “Devlet-i Aliyye-i Ebed Müddet” adını vermişlerdir. Bu ismi hak ettiğini birçok alanda gösteren Osmanlı Devleti yüzyıllarca yaşayan siyasi sistemlerden biri olmayı, kurduğu sosyal, siyasal ve ekonomik düzen sayesinde başarmıştır. Söz konusu düzenin yürütülmesinde de vakıflar, çok değerli katkılarda bulunmuştur. Diğer yandan Osmanlı Devleti tarafından kurulan düzen de vakıf kurumuna aynı ölçüde katkılarla bu kuruma birçok yeni boyut kazandırmayı başarmıştır¹.

Başlangıcından bugüne dek kendi yapıları içinde toplumlar, sosyal yardım, güvenlik ve dayanışma ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli kurumlar oluşturmuştur. Bugünün modern toplumları için vazgeçilmez olan sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamaları, geçmiş dönem İslam toplumlarında vakıf müesseslerince yerine getiriliyordu. Vakıf kelimesi sözlüklerde; “bir şeyi daimi olarak durdurmak” anlamında açıklanmaktadır. Bu açıklamada geçen “durdurma” anlamı üzerinden gidilerek vakıf kelimesi, “bir malı mülkiyetten çıkararak gelirlerini devamlı olarak bir hayır işine tahsis etmek amacıyla saklamak” anlamında kullanılan bir terime dönüşmüştür. Kısaca vakıf; bir getirisi olan belli bir malın devamlı olarak bir amaç için tahsis edilmesi olarak da tanımlanabilmektedir².

Osmanlı Devleti’nde vakıflar, sosyal hizmetle ilgili geleneğin şekil almasında çok önemli bir işlevi üstlenmiştir. Hatta Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilmesi gerekli birçok faaliyeti de bu vakıflar yürütmüştür. Böylece devletin bütçesine zarar vermeden sosyal hizmet faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kişiye ait özel bir mülkün kamu hizmeti için ayrılması, sözü edilen konu mülkiyetin sosyal bir içerik kazanmasını sağlamaktadır. Vakıf kurucularının sahibi oldukları servetin ve gelirlerin bir kamu hizmeti için tahsis edilmesi ve alt gelir grubunda yer alan kişilere aktarılması, vakıf müessesesinin sosyal işlevini tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır³.

¹ Mehmet Genç, Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar, *Vakıflar Dergisi*, S.42, Ankara, 2014, s.9.

² Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, Ankara, 2003, s.32.

³ Adem Dağ, “Osmanlı Devleti’nde Sivil Toplum ve Sosyal Hizmetlerin Temel Unsurları”, https://insamer.com/tr/osmanli-devletinde-sivil-toplum-ve-sosyal-hizmetlerin-temel-unsurlari_54.html, (10.10.2019, 19:25)

Bu doğrultuda, tezin temel amacı; Osmanlı Devleti'nde valide sultanlar arasında önemli bir yeri olan Valide Safiye Sultan'ın; saraydaki etkin rolü ile birlikte onun tesis ettirdiği vakıfları incelemek ve olan Safiye Sultan vakıflarını literatüre eklemektir.

1.Vakfın Tanımı ve Menşei

“Vakf” kelimesi Arapçada durdurmak, alıkoymak manasında olup ıstılah olarak VIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyılın son dönemine kadar olan süreçte, İslam ülkelerinin sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir işlevi olan dini-içtimai bir müessesenin adıdır.⁴ Diğer bir anlamda da vakıf; bir bireyin, belli bir hizmetin ifa edilmesi veya başkalarının faydalanması için parasını veya malını bağışlamak suretiyle meydana getirdiği sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan kurumdur⁵.

İslam medeniyetinde vakfın kökenine dair yıllar boyunca birçok tartışma olmuştur. İslam hukukçuları ile ve Batılı bazı bilim insanları, vakıf düşüncesinin menşeinin doğrudan İslam prensiplerine dayandığını iddia etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de vakıf ve onun eş anlamlısı “habs” kelimeleri yer almamasına karşın, hukukçular ve İslam bilginleri bu düşünceye, cemiyetin hem maddi hem de manevi hayatını yönlendiren bir sistem olarak İslam'ın mü'minlerin zihnine birlik, yardımlaşma ve dayanışma duygusunu işleyen ilkeler ortaya koymasını göz önünde bulundurarak varmışlardır. Bu konuda vakfiyelerde sıklıkla zikredilen kimi ayetlere vurgu yapmışlardır. Örneğin; “Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe, siz cennete eremezsiniz. Allah yolunda her ne harcarsanız muhakkak Allah onu bilendir.” “Hayır işleyin ki kurtulasınız.” “İyilik (yapma) ve fenalıktan sakınma hususunda birbirinizle yardımlaşın”⁶. Bu ayetler ile de İslam'da vakıflar aracılığı ile hayır yapmanın önemine değinildiği anlaşılmaktadır.

Vakıf ile ilgili ilk hukuki tanımlamalar fıkıh kitaplarında yer almıştır. Ne var ki farklı mezheplere mensup ve hatta aynı mezhep mensubu bazı fakihlerin vakıfla ilgili tanımları birbirlerinden farklıdır. Şöyle ki; Ebu Hanife'ye göre vakıf, bir kişinin sahibi bulunduğu bir gayr-i menkulün gelirlerini, ödünç verme yöntemi ile İslam cemaatinin içtimai ya da dini ihtiyaçlarına ve fakirlere tahsis edilmesidir. Bu konu öyle bir

⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, İstanbul, 2012, s.479.

⁵ Muhammed Şahin, *Türk Kültür Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2010, s.187.

⁶ İlhan Demir, *Yeni Vakıfların Temel Kitabı*, Hukuki Araştırmalar Derneği Yayınları, Ankara, 2005, s.19.

noktadadır ki malın mülkiyeti vâkıfın (vakıf yapan kişi) kaldığı için vâkıf, bu akitten vazgeçme ve malını istediği gibi kullanma hakkı vardır. Vâkıf, öldükten sonra sözü edilen haklar, varislere geçmiştir. Ebu Yusuf'un bu konudaki açıklamalarına göre ise vakıf; “vakfettim” sözüyle gerçekleşerek vakfeden kişinin mülkü olmaktan çıkmaktadır. Fıkıh kitaplarında yer alan genel hükümlere göre vâkıfın en başta vakfettiği malın sahibi ve vakfetme hakkı olan hür, akli başında olması ve bir kimseye borcunun bulunmaması gerekir. Vakfedilen mallarda da bir takım şartlar aranmıştır. Vakfedilen malın geliri devamlılık vasfı taşıyan ve kullanma hakkı dahilinde bulunan gayr-i menkuller olması gerekmiştir⁷.

2. Vakıf İle İlgili Kavramlar

Vakıf konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için belli başlı vakıf terimlerinin bilinmesi gerekmektedir. Vakıflar ile ilgili birçok terim olmakla beraber en çok kullanılan terimler aşağıda verilmiştir:

Akar: Bina, bağ, bahçe ve arazi gibi başka yerlere nakledilme imkanı bulunmayan maldır. Bu türden mala “gayr-i menkul” denir. Gerçek anlamda akar, arsa ile arazilerden ibaret maldır. Binanın ve ağaçların akardan sayılması, üzerinde oldukları arazinin tamamlayıcısı olmalarından dolayıdır. Akar kelimesi kira getirisi olan gayr-i menkul için kullanılır. Mesken olarak istifade edilen bina ve meyvesinden faydalanılan bağ, bahçe ve arazilere akar denmesi örf-i mana itibariyledir⁸.

Câb-i Vakf: Vakfedilmiş gayri menkullerin gelirlerini toplamakla görevli tahsildar anlamına gelmektedir. Vakfın büyüklük durumuna göre bir ya da daha fazla tahsildarın tayin edilmesi mümkündür.

Camekiyye: Vakıf gelirlerinden, vazife ve hizmet sahiplerine verilen aylık ya da bahşiş anlamına gelmektedir. Bu, bir yönüyle ücret, bir yönüyle de ihsan mahiyetindedir⁹.

Galle: Mahsul ve fayda anlamına gelmektedir. Vakf ıstılahında bu tabir akar ve menkul türünden¹⁰ olan gelirler için kullanılır¹¹.

⁷ Yediyıldız, a.g.m., s.154-156.

⁸ Kazıcı, a.g.e., s.38.

⁹ Yediyıldız, a.g.m., s.159.

¹⁰ Yediyıldız, a.g.m., s.158.

Gedik: Ticaret yapmak ve sanat icra etmek yetkisidir. Ticaret ve sanat için gelir getiren bir mülk içine konulan alet ve edevata da gedik denir. Gediğin, yani alet ve edevatın durması karşılığında mülk akarda malikinin, vakıf akarda mütevellinin izin ve rızası ile tayin olunan kira verildikçe gediği kullanılan kimsenin o mekan üzerinde kalma hakkı vardır. Bunun, böyle bir yerden çıkarılamayacağı gibi kirası da artırılmaz. Vakıfların, gedik usulü yüzünden büyük zararlara uğradığı bilinmektedir¹².

Menafi-i Vakf: Vakıf malları tarafından sağlanana faydalanma ve menaafıdır. Kira, kazanç, meyve ve diğer gelirler¹².

Mevkuf: Halkın yararlanabilmesi için vakf edilen her türlü mülk¹³.

Müteveli: Vakfın şartlarını çerçevesinde, şer'î hükümler dikkate alınarak vakıfla ilgili işleri yönetmek ve vakfın işleyişini sağlamak, yürütmek ve hakkaniyetle çalışmasını temin etmek üzere tayin edilmiş kişidir. Hukuki bakımdan gerekli şartlara sahip olan herkesin müteveli olarak atanması mümkündür¹⁴.

Musakkaf (Musakkafat): Vakfa gelir sağlayan, üzeri kapalı ev dükkân gibi akarlar için kullanılan terimdir¹⁵.

Mürtezika: Vakfın gelir ve manfaati, kendilerine şart kılınan kimseler için kullanılan bir tabirdir¹⁶.

Müstegalle: Hayır işleminin idaresi için, icab eden geliri temin etmek üzere vakfedilmiş bulunan mal¹⁷.

Vakfiye: Vâkıfın, vakfın kuruluşu ve işleyişi hakkında düzenlediği hüküm ve kuralları hakkında ve bu evrakın kadı tarafından tescil edildiğini gösteren hukuki bir vesikadır¹⁷.

¹¹ Kazıcı, *a.g.e.*, s.39.

¹² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.30-36.

¹³ Kazıcı, *a.g.e.*, s.38.

¹⁴ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s.38-39.

¹⁵ Yediyıldız, *a.g.m.*, s.480.

¹⁶ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.64.

¹⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.4.

Vâkıf: Yalnızca Allah'ın rızasına nail olmak amacıyla sahibi olduğu bir mülkü, ebedi olarak halkın (hatta hayvanların) faydalanmasını sağlamak amacıyla tahsis eden kimse. Başka bir ifade ile vakıf kurucusuna denir¹⁸.

Vazife: Bir hizmete karşılık olarak vakıf gelirlerinden verilen maaş ve aylık için kullanılmaktadır. Vazife ise ikiye ayrılmaktadır:

- a) Verilen hizmete karşılık olarak ücret türünden olan vazifedir.
- b) Herhangi bir hizmete karşılık verilmeyen vazifedir. Bunun gibi bir durumda vazifelinin durumuna bakılır. Mali olarak zengin kişiler ise bu, ikram olarak kabul edilmektedir. Eğer kişi fakirse bu, sadaka olarak kabul edilir¹⁹.

Bilindiği gibi, gerek diğer islam ülkelerinde, gerekse Osmanlı Devleti'nde dönemin şart ve ihtiyaçlarına göre her alanda vakıflar kurulmuştur. Kurulan bu vakıfların aracılığı ile ibadetten eğitime, yemeğe, sağlıktan spora, askerlikten fakirliğe, yolculuktan köle azad etmeye varıncaya kadar, toplumun dini, ahlaki, sosyal, ekonomik ve imar hayatında önemli hizmetler verilmiştir²⁰.

Hukuki ve dini bir müessese olan vakıf işlemlerinin gerçekleşebilmesi için hem vakfi tesis eden vakıfta, hem de vakfedilmiş malda birtakım şartların olması gerekmektedir. Bu şartlar iki kısımda ele alınır. Bunlardan ilki; vâkıfta bulunması gereken şartlardır. Öncelikle vâkıfın (kurucunun), teberrua ve temlike ehil olması gerekmektedir. Temlik, kişinin kendi malını başka birine bedelsiz olarak satabilme yetkisidir. Teberrua ise bir kişinin kendisine ait mülkü ya da hakkı karşılıksız olarak temlik ya da ıskat edebilmesi ve söz konusu işlemin hukuki olarak geçerli sayılmasıdır²¹.

Diğer şartlar ise şöyle sıralanabilir; Vakıf, borcundan dolayı kısıtlı, kendi malını kullanamayacak şekilde olmamalıdır. Vâkıfın, vakfa rızası olmalıdır. Bu bağlamda hangi biçimde olursa olsun bir zorlamayla gerçekleştirilen vakıf, sahih değildir. Vâkıf, inancına göre vakfettiği mülkü, sevap ve hayır kazanmak niyetiyle yapmış olmalıdır. Zira vakıf kurmakla topluma menfaat sağlamak ve Allah'ın rızasını kazanmak

¹⁸ Ahmed Akgündüz, "Osmanlı Hukukunda Vakıflar- Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.447.

¹⁹ Osman Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C. X, Ankara, 2002, s.164.

²⁰ Kazıcı, *a.g.e.*, s.41-42.

²¹ Öztürk, *a.g.e.*, s.35.

amaçlanmaktadır. Bilindiği gibi bir şeyin hükmü amacına göre tayin olunur. Vakfın temel hedefi de Allah'ın rızasıdır²².

Vakfedilen malda bulunması gereken şartlar da ikinci kısmı oluşturmaktadır. Vakfedilmiş mal, vakıf esnasında vâkıfın mülkü olmalıdır. O halde bir kimse, vakıf anında, kendi mülkü olmayan bir şeyi vakfedemez²³. Vakfedilen mal başka bir kişiden alacak olmamalıdır. Bundan dolayı bir kişi, başkasından alacağı olan malı vakfedemez. Alacak ile menfaatin o anda bir mal olarak mevcut olmamaları, onların vakfedilmesine engeldir. Vakfedilecek malın akar olması gerekir. Ayrıca vakfedilen mal malum (bilinen) veya muayyen (düzenli) olmalıdır. Vakfa konu olan malın daha sonra ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara engel olacak kadar bilinmesi ve belli olması gerekmektedir. Zira bilinmeyen bir şeyde tasarrufta bulunmak anlamsızdır. Bu sebeple bir kimsenin, kendi mülkünden olan rastgele bir şeyi vakfetmesi güvenilir değildir. Mesela zeytinlikten bir ağaç, veya çiftlikten birkaç dönüm şeklinde yapılan vakıflar, sahih olmaz²⁴.

Vakıf gelecekte ortaya çıkacak bir duruma bağlı olmamalıdır. Bir başka ifadeyle vakfın kurulması kesinleştirilmiş olmalıdır. Örneğin bir kişi “Şu işim gerçekleşir ya da şu hastalığı atlatırsam şu mülküm vakıf olsun.” dedikten sonra istediği gerçekleşse dahi, yaptığı vakıf, sahih bir nitelikte olamaz. Zira vakfın kurulması, gelecek dönemlerde ortaya çıkabilecek kazanç ve olaylara bağlanamaz²⁵. Vakfın ebedi olmasıyla ilgili bir şart da vardır. Vakfın, gayesi ve hedefinin gerçekleşmesi bakımından kuruluşunun bir devamlılık taşıması gerekmektedir. Nitekim vakfın tarifinde de görüldüğü gibi vakıfta devamlılık şartı bulunmaktadır. Örneğin bir kimse “Şu malımı hastaneye veya okula vakfettim.” şeklinde söylemişse vâkıfın bu iki müesseseden hangisini kast ettiği kesin olarak bilinmeyeceği için bu vakıf sahih olmaz²⁶.

Vakıf kurarken yukarıda bahsedilen şartlar sağlandıktan sonra, vakfın kurulması üç aşamadan sonra gerçekleşmektedir. İlk olarak kurulacak vakfın düşünce bazında tasarlanması söz konusudur, bundan sonra belirlenen amaçlara uygun olarak

²² Kazıcı, *a.g.e.*, s.43.

²³ Öztürk, *a.g.e.*, s.37.

²⁴ Kazıcı, *a.g.e.*, s.45.

²⁵ Kazıcı, *a.g.e.*, s.46.

²⁶ Öztürk, *a.g.e.*, s.35-37.

“Müessesat-ı Hayriye” adı verilen hizmet binalarının inşa edilmesi sağlanıyor ve hizmetin sürekli olmasını sağlamak amacıyla gereken gelir kaynakları tespit ediliyordu. Üçüncü ve son aşamada ise hazırlığı tamamlanan vakfiye bir duruşmayla mahkemenin onayına arz ediliyordu. Mahkeme tarafından kurulmasının uygunluğu onaylanan vakıfların vakfiyeleri, mahkemelerde tutulan şer’iye kütük defterine kaydediliyor ve bu belgenin orijinal nüshası vakfın kurucusu olan kişiye veriliyordu²⁷.

3.Osmanlı Devleti’nde Vakıf

XX. yüzyılın başlarına kadar vakıf kurumunun başta İstanbul olmak üzere Osmanlı şehirlerinin kalkınması ve yeniden yapılanmasında çok önemli bir yeri vardır. İmparatorluk vakıfları da İstanbul’un İslami bir Osmanlı şehrine dönüşmesi sürecinde etkin rol oynamıştır²⁸. İkinci Mehmed 1453’te İstanbul’u fethettiğinden beri İstanbul; hem Osmanlı Devleti’nin başkenti hem de sanatın ve çok önemli imar faaliyetlerinin hâkim kılındığı bir bölgesi olmuştur. Bununla birlikte fethedilen toprakların imparatorlukla ekonomik bakımdan bütünleşmesini sağlamak suretiyle, bu toprakların gelişmesine ve yeniden yapılanmasına katkıda bulunuyordu.

Osmanlı Devleti’nde çok önemli gelişmeler gösteren vakıfların, toplumun eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık gibi birçok temel ihtiyaçlarının da ötesinde zaman içinde çok daha ayrıntılı ve özel konulara dönük alanlara bile yöneldiği bilinmektedir²⁹. Devleti yönetenlerle birlikte toplumdaki her seviyesinde yer alan insanların bu hayır yarışına girmesi, vakıfların hayatın bütün tüm alanlarında bu kadar aktif hale gelmesinin temel nedenleri arasındadır. Tıpkı bunun gibi kadınların da erkeklerle birlikte sözü edilen bu faaliyetlerin içinde yer alması, bu hizmetlerin yaygınlaşmasını sağlayan diğer bir önemli etkidir. Toplumun ihtiyacı olan vakıf müesseseleri ya da eserlerin zaman içinde meydana gelen ihtiyaçları yalnızca şehrin önde gelenlerinin veya mahallenin zenginlerinin değil, aynı toplumsal çevre içinde yaşamakta olan erkek, kadın herkesin meselesi haline gelmiştir. Bundan dolayı ekonomik olarak hangi gelir düzeyinde olursa

²⁷ Öztürk, a.g.m., s.434-435

²⁸ Fariba Zarinebaf-Shahr, “Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları”, (Çev. Burcu Özdemir) *Türkler*, C. XIV, Ankara, 2010, s.15.

²⁹ İbrahim Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985, s.20.

olsun, sorumluluk duygusuna sahip her insan, gerektiği zaman imkânlarının yettiği düzeyde bir vakıf kurmaktan çekinmemiştir³⁰.

Yapıları gereği vakıflar dinsel inanışların, cennete ulaşma umutlarının ve yardımda bulunma zorunluluğunun sonucunda ortaya çıkan, en başta dinsel eylemlerdir. Fakat hayata geçirilmeleri açısından mali ve ekonomik kısıtlamaların şekillendirdiği kanuni varlıklardır. Farklı kültürel ortamlarda toplumsal ve siyasi amaçlarına uygun mevki elde etme ve meşruiyet kazanma yolu olmasının yanı sıra, parasal hırsların aracı olarak da kullanılmışlardır. Vakıf kurmak zamanla iyice popülerlik kazanmış, özellikle hükümdarlar ve ileri gelenler, aynı zamanda daha mütevazı kimseler arasında da yaygınlaşmıştır. Yardım etme yolu olarak vakıfların farz olan zekâta yeğ tutulmasının nedenlerinden biri de vakıf kurmanın aynı anda pek çok amaca birden hizmet edebilmesiydi³¹.

4.Osmanlı Devleti'nde Vakıf Kuran Kadınlar

Osmanlı Devleti saray kadınları da, imparatorluk tarihinin neredeyse her döneminde hayır kurumlarının ve vakıfların kurulması konusunda öncülük yapmışlardır. XVIII. yüzyılda Anadolu'da ki vakıfların büyük bir bölümünü Osmanlı saray kadınları kurmuştur. Sözü edilen birçok vakıf, küçük aile mensupları ile kölelerin öncelikli olarak yararlanmalarına imkân veren hayır kurumları ve aile vakıflarının birleşimi şeklindeydi. Bu vakıflar, küçük aile üyelerine kalıcı bir ev ve bir gelir kaynağı sağlamıştır. Aile vakıfları ayrıca, vakıf mülkiyetinin sahibi veya yasal mirasçuları tarafından satılmasını ve parçalanmasını önlemiştir.

Osmanlı kadınlarının kurduğu aile vakıflarının dışında bir de nakdi vakıflar vardı. Nakdi vakıf yani para vakıfları, nakit para bağışlarının ve vakıf sermayesinin oluşturduğu bir Osmanlı buluşudur. Bu sistem, özellikle Anadolu ve Balkanlar'daki şehirlerde yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Para vakıfları sistemleri, sermaye birikimine ve İslam'ın yasaklandığı başka bir türde faiz (rıbh) uygulanmasına müsaade ediyordu. Esas olarak, bir kamu veya özel kişisi elinde bulunan sermayeyle bir vakıf kuruyor ve

³⁰ Mehmet Akif Aydın, "Kadın (İslam'da Kadın)", *DİA*, C. XXIV, İstanbul, s.86.

³¹ Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadınlar (XVI-XVII Yüzyıllar)", *Osmanlılar*, C. V, Ankara, 2000, s.52.

vakıf dışında kalan kişilere verdiği borçların faizinden (rıbh) de, kurulan vakıf faaliyetlerinden yararlananlara belli miktarda ödeme yapıyordu. Bir banka mantığıyla işleyen vakıflar, borç olarak verilen paraya yüzde on veya on beşlik faiz uygulardı³².

Nakdi vakıfların kurulmalarına kadınların aktif bir biçimde katılmış oldukları ve XVI. yüzyıl boyunca sözü edilen vakıflarda yıllık yüzde onluk faiz (500 akçe) uyguladıkları, vakıf kayıtlarında ortaya çıkan bir başka durumdur. Bu uygulama, faizin 360 akçelik bir bölümü kentin cami imamına maaş olarak ödendiğini ve geri kalan 140 akçelik bölümünün de vakfın kurucusu tarafından elde tutulduğunu göstermektedir. Vakıf senetlerinde imamın maaşı ile faiz arasındaki fark özellikle ifade edilmemiştir³³.

Kadınların vakfettiği mallar genellikle kentsel ticari mallar, meskenler ve tarımsal mallar olarak tanımlanabilir. Mülk türleri arasında mekânlar, çeşitli dükkân ve atölyeler, hanlar ve kiraya verilen daireler, ayrıca değirmenler, su çarkları, avlular, bahçeler, hamamlar bulunmaktadır. Kısacası kadınlar, her tür mal ve mülkün sahibi olabiliyor ve bunları vakfedebiliyorlardı³⁴.

Vakıflar ile ilgili detaylı bilgiler vakfiyelerde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan vakıf defterlerinde görülmektedir. Bu defter veya belgelerde vakfın muhasebe kayıtları, çalışan vazifeliler, vakfedilen menkuller, vakıfta yapılan tamiratlar gibi detaylı bilgilere ulaşılmaktadır.

Osmanlı saray kadınları imparatorluğun her tarafında okullar, camiler, hastaneler, çeşmeler, aşevleri yaptırmışlardır. Valide Safiye Sultan da bunlardan biridir. Ancak Osmanlı saray kadınlarından, Valide Safiye Sultan dışında da birçok önemli ismin, birçok vakıf kurduğu bilinmektedir. Osmanlı saray kadınları tarafından kurulan vakıfları birkaç örnekle açıklayabiliriz:

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan, saray mimarı Mimar Sinan'a Üsküdar semtinde bir cami yaptırmıştır. Ayrıca Mimar Sinan, 1583 tarihinde III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan isteğiyle Üsküdar'da en güzel manzaralardan biri olan Valide Atik Camisi'ni yapmıştır. XVII. yüzyılda IV. Murad ile I. İbrahim'in anneleri olan Gülnuş Sultan, yine Üsküdar'a Yeni Valide Camii adı verilen camiye yaptırmıştır.

³² Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.13.

³³ Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın", *Türkler*, C. XIV, Ankara, 2010, s.49-50.

³⁴ Madeline C. Zilfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Çev. Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.33-38.

Gülnuş Sultan, İstanbul ve Edirne’de iki oğlunun padişahlıkları dönemlerinde de birçok önemli faaliyette bulunmuştur. Cidde Limanı’nda, Bulak ve Kahire ile Süveyş Limanı’nda geniş vakıf mülkiyetleri olan bir darüşşifa ile aşevi kurdu muştur. Vakıflara ait bu mülkler, Cidde’de bulunan hastane ile Mekke’de yapılan aşevi için nakit para ve limana gelen gemideki yolcu ve çalışanlar için yiyecek sağlamaktaydı. Dolmabahçe Camisi’ni ise 1853’te, I. Abdülmecid’in annesi Bezmialem Sultan yaptırmıştır. Osmanlı sultanları, özellikle XVIII. yüzyılda büyük bir mal servet biriktirmişlerdir. Bununla birlikte yine bu dönemde halkın içinde büyük bir özgürlük içinde hareket edebilmişlerdir. III. Mustafa’nın kızı Safiye Sultan; bir sarnıç, hamam, bir konak ve İstanbul’da Defterdar Ahmed Çelebi Senti’nde bulunan bahçeyle birlikte Üsküdar sahilindeki bir konağı, Balkanlar ve Silivri’de birer çiftliği, İstanbul’da Lütfi Paşa semtinde farklı yerlerde bulunan çeşmelerden suyun sürekli akmasını sağlamak amacıyla on adet su deposu ile İstanbul’da Ayasofya, Sultan II. Beyazıd ve II. Mehmed Camilerinde görevli imamların, hocaların ve Kuran okuyan görevlilerin maaşlarını ödemek için gereken parayı vakıflara bağışlamıştır. Sözü edilen vakıflar, öte yandan Mekke’ye giden yıllık kervanların (Surre) devamlılığını sağlamak amacıyla bu kervanlar için de bir gelir sağlamıştır³⁵.

Başka bir kaynakta da kadın sultanlardan, IV. Mehmed’in annesi Hatice Turhan Valide Sultan’ın mektep, kütüphane, türbe, sebilhane; Müslümanları istilâlardan ve düşman zulmünden korumak amacıyla Çanakkale’de Seddul-bahr ve Kale-i Sultaniyye adlarıyla bilinen ve içlerinde mektep, cami; kale muhafızları için kurulmuş evler, dükkânlar ve sığınaklar olan iki kale vakfettiği bilinmektedir. Hatice Turhan Valide Sultan, sözü edilen hayratlarının giderleri için Rumeli ve İstanbul’da birçok akar vakfetmiştir. İstanbul’da cami civarında dört dükkân, üç fırın ve kahve dibekleriyle Araplar Mahallesi’nde ve Mahmutpaşa’da arsalar, Rumeli’de beş çiftlik ile 40 köy, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde çiftlik ve arsa gibi akarlar alınması için 5.200 kuruş vakfettiği bilinmektedir. Valide Sultan’ın, vakıfta çalışan görevlilere akar gelirinden toplamda 6.428 akçe günlük ücret ödediği; mektep talebelerine kömür ve odun alınmasına yıllık 3.000 akçe, yazın gezilerde harcamaları için de 3.000 akçe, sebilhaneye kar alımına harcanmak üzere 20.000 akçe ve Ramazan ayında fakirlere

³⁵ Shahr, a.g.m., s.18-20.

odun, pirinç ve soğan alınması içinde 12.000 akçe tahsis ettiği bilinmektedir. Camilerin aydınlatılması için kandillere zeytinyağı, mum gibi malzeme alınması için yıllık 3.000 akçe, mübarek gecelerde kandil yakma görevini yapan çalışanlara 4.000 akçe ayıran Valide Sultan, Hacc'a gidecek Müslümanların yollardaki su ihtiyaçlarını karşılamak için de 7.500 kuruş tahsis etmiş; yine bu parayla 65 deve kiralanmasını ve bu develerin bir bölümüyle hacılar için nakledilmesini ve bir bölümüyle hacıların eşyalarının taşınmasını şart koşmuştur³⁶.

Görülüyor ki; Osmanlı Devleti'nde vakıflar yoluyla birçok alanda önemli hayır işleri gerçekleştirilmiştir. Fetih yapılan bölgelerin Türkleştirilmesi, şehir ve kasabaların bayındır hale gelmesi ve halk arasında sosyal adaletin sağlanması, halkın dini ve içtimai ihtiyaçlarının karşılanması bunun örnekleri arasındadır. Bu noktada Osmanlı saray kadınlarının da önemli manevi ve dini değerleri içeren sözü edilen yardım faaliyetleri, toplumun diğer kesimlerine de örnek olmuştur. Bu durum, Osmanlı kadınının sosyal ve ekonomik etkinliklere katılımını sağlamış ve Osmanlı toplumunun prestijini artırmıştır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik kriz dönemlerinde aşevleri, darülacezeler, darüşşifalar ve aile vakıfları orta sınıf, şehirli ve fakirler için belli miktarda yardım sağlamıştır.

5.Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Safiye Sultan Vakıfları adlı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde Safiye Sultan'ın hayatı, Haseki Sultanlık ve Valide Sultanlık dönemi, devlet işlerini yürütmesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölüm çalışılırken araştırma ve inceleme türündeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca birinci bölümde Safiye Sultan vakıflarının kuruluşu, hukuki mahiyeti ve mevkufatı çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Burada Safiye Sultan'ın yaptırmış olduğu eserlerin, vakıflar açısından yeri ve payı Sultan'ın vakıflarının mahiyeti hakkında veriler elde etmemizi kolaylaştırmaktadır. Bu bölümün kaynağı Safiye Sultan vakfına ait vakfiye ile arşiv kaynaklarıdır.

Tezin ikinci bölümünde yazılı eserlere ve arşiv belgelerine dayanarak Safiye Sultan'ın vakıf hayratı incelenmiştir. Burada kendisinin yaptırdığı ve yapımına katkı sağladığı vakıf eserler detayları ile aktarılmaya çalışılmıştır. Yapımına katkı sağladığı eserler arasında; bir bölümünü kendisinin başlatıp Valide Turhan Sultan'ın devam

³⁶ Yüksel, a.g.m., s.51-53.

ettirdiği Eminönü'nde ki Yeni Cami ile Kahire'de ki Safiye Sultan Camisi, Karaca Ahmed Sultan Türbesi oluşturmaktadır. Kendi yaptırdığı eserler arasında ise; Üsküdar Karamanlı Köyü'nde bir cami ve çeşme bulunmaktadır.

Vakıf sisteminin düzenli bir şekilde işlemesi için bazı vazifeliler bulunmaktadır. Bu vazifelilerin vakıftaki yeri ve önemi, ay ve yıllara göre vakıftan aldığı ücretler incelenerek kurum içindeki önemi anlaşılmıştır. Üçüncü bölümde yer verilen vakfın idari yapısının dışında, vakfın gelir ve giderlerinin neler olduğu, çeşitliği, miktarı verilmektedir. Ayrıca vâkıfın belirlediği çeşitli alanlara ödemeler yapılması, bu ödemelerin aylara-yıllara göre dağılımı ve miktarı tablolar yapılarak incelenmiştir.

6.Araştırmada Başvurulan Kaynaklar

Çalışmanın yazım sürecinde birincil kaynak olarak Safiye Sultan'ın vakıflarının bir bölümü hakkında detaylı bilgiler elde etmemize yardımcı olan Süleymaniye Kütüphanesi'nden ulaşılabildiğimiz Vakfiye, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.), Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV. HMH. d.) ve Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan; defterler (VGMA, d.), Tapu Kadastro İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi (TKIMB.d.) defterlerinin XVII. yüzyıla ait resmi evrakları kullanılmıştır. Bu defterlere ilaveten Safiye Sultan'a ait çeşitli evrakın bulunduğu Cevdet Evkaf, Cevdet Maliye, Ali Emiri tasniflerinde tespit edilen belgelerden yararlanılmıştır.

Vakfın icmal hesap dökümlerini, yani gelir gider hesap kayıtları TSMA. Defterlerini ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Vakıfta çalışan vazifelilerin aldıkları günlük ve yıllık yevmiye miktarları, çeşitli sebeplerden dolayı görev değişiklikleri gibi bilgilere Ali Emiri, Cevdet Maliye ve Cevdet Evkaf gibi arşiv tasniflerinden ulaşabilmekteyiz.

Arşiv kaynakları dışında günümüzde Osmanlı Devleti'nde vakıf kuran kadın sultanlar ile ilgili çalışmalar yapan; Lucienne Thys- Şenocak (Çev: Ayla Ortaç) *Hadice Turhan Sultan*, Ali Akyıldız *Haremin Padişahı Valide Sultan*; M. Çağatay Uluçay *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Amy Singer *Osmanlı'da Hayırseverlik* adlı eserler, yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır.

Osmanlı toplumsal ve iktisadi alanında pek çok eser vermiş olan Ziya Kazıcı, Ahmet Akgündüz, Fuat Köprülü, Nazif Öztürk önemli tarihçilerin basılı kitapları,

konuyla ilgili yazılmış makaleler, ansiklopedi maddeleri incelenmiştir. Ayrıca seyahatnameler, Osmanlı kronikleri, yüksek lisans ve doktora tezleri de çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. Osmanlı arşiv belgeleri ve bu kaynaklarla birlikte Osmanlı vakıf sistemi esas alınarak Safiye Sultan'ın kurduğu vakıflar ve bu vakıfların Osmanlı vakıf müessesesinde ki yeri ve payı tüm özellikleri ile aktarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFİYE SULTAN ve VAKIFLARI

Osmanlı saray hareminded, özellikle padişahdan erkek çocuk dünyaya getiren câriyeler, tarihte derin izler bırakmıştır. III. Murad'ın (1574-1595) eşi, III. Mehmed'in (1595-1603) annesi Safiye Sultan da bunlardan biridir. Osmanlı padişahlarının kadınlarından, ikballerinden ve kızlarından bahseden müstakil pek fazla eser yoktur. Bir tarihçi için Osmanlı Hanedanı'nın, padişahın evi olarak kabul edilen harem ve harem kurallarının, haremde yaşayanların genel hâllerini, padişahın diğer devlet adamları ile ilişkilerini bilmek önemlidir.

Sultanlar ilk zamanlarda siyasi amaçlarla bu kişilerle evlenmiş olsalar da bu devşirme kadınların, tarihi olayların gidişatı üzerinde oldukça yoğun etkileri olmuştur. Harem devlet idaresindeki rolü de çok önemlidir. Osmanlı idari mekanizmasının işleyişinde padişahların rolü kadar padişah eşleri ve kızlarının rolü de oldukça önemli bir konudur³⁷.

Osmanlı Devleti, siyasal yapısı itibarıyla devleti idare etme hakkı erkeklere verilmişse de Osmanlı Sarayı'nda kadınlar, zekâları ile kafesleri aşmayı her daim başarmıştır. Bu konuda en etkin rol alanlardan birisi de Safiye Sultan'dır. Saraydaki etkin rolü ile birlikte onun kurmuş olduğu vakıfları ve yaptığı hayır işleri bu çalışmanın asıl konusunu oluşturacaktır.

1. Hayatı

Melike Safiye Vâlide Sultan ya da Haseki Safiye Valide Sultan olarak anılmaktadır. Doğumda ailesi tarafından verilmiş ismi Sofia Bellicui Baffo'dur. Osmanlı padişahlarından Sultan III. Murad'ın eşi ve Sultan III. Mehmed'in annesi, Osmanlı Devleti'nde padişahların hayatta olan babaannelerine verilen unvan olan "Büyük Valide Sultan" unvanının alan ilk isimdir³⁸.

³⁷ Ali Akyıldız, *Harem Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.134.

³⁸ Akyıldız, a.g.m., s.472-473.

Safiye Sultan'ın doğum tarihinin 1550 yılı olduğu tahmin edilmektedir. Köken olarak hangi millete mensup olduğu net olarak bilinmemekle birlikte, yaşadığı devrin Venedik kaynaklarında Arnavut asıllı olduğu, Dukakin'de Rezi köyünde dünyaya geldiği belirtilmektedir. 1573 ile 1578 yılları arasında İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach ise onun Bosna kökenli olduğunu ve daha şehzadelik yıllarında Murad'a Ferhad Paşa tarafından Manisa'da hediye edildiği yazmaktadır³⁹.

Asıl adının Cecilia Baffo olduğu, babasının Korfu valisi olduğu, Adriyatik Denizi'nde seyahat esnasında korsanlar tarafından kaçırılarak Manisa Sancakbeyi Şehzade Murad'a takdim edildiği şeklinde yer alan doğru olmayan yaygın bilgi, Nurbanu Sultan ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır⁴⁰.

Venedik kaynaklarına göre 1563 yılında daha on üç yaşındayken Şehzade Murad'a takdim edilmiş ve daha sonra Şehzade Mehmed'i 26 Mayıs 1566 tarihinde Manisa'da dünyaya getirmiştir. III. Murad'ın 1574'te tahta geçmesiyle Safiye Sultan ile annesi Nurbânû Valide Sultan arasında bir çekişme başlamıştır. Sözü edilen çekişmeye Nurbânû'ya destek vererek katılan kızları Gevherhan ve İsmihan ile Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultanlar Safiye Sultan'ı padişahın gözünden düşürmeye gayret etmişlerdir. Öyle ki Sultan Murad'ın şehzade olduğu dönemde Safiye Sultan'dan başka bir kadını olmamıştır. Bu süreçte Nurbânû ile kızlarının padişaha güzel birçok cariye sunması, her ne kadar ilk olarak padişahın Safiye Sultan'a olan ilgisini dağıtmak amacını taşısa da bu aynı zamanda hanedanın devamı için şehzade sayısını arttırmakla ilgisinin olabileceğini de düşündürmektedir⁴¹.

³⁹ S. Gerlach, *1577-1578 Türkiye Günlüğü*, (Ed. Kemal Beydilli- Trc.T. Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.637.

⁴⁰ Akyıldız, a.g.m, s.472.

⁴¹ M. Çağatay Uluçay, *Padişah'ın Kadınları ve Kızları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.73.

1.1. Haseki Sultanlık Dönemi

Safiye Sultan'ın III. Murad'la resmen nikâhlanıp nikâhlanmadığı tartışmalıdır. Çünkü nikâhta damadın geline verdiği “kabin” Safiye Sultan'a verilmemiş, dolayısıyla da nikâh resmen kıyılmamıştır. Venedik diplomat kaynaklarına göre Safiye Sultan nikâhlanmak istemişti. III. Mehmed de 1582'de babasından annesiyle evlenmesini istemiştir⁴².

Gelibolulu Âli Mustafa Efendi, Safiye Sultan'ın III. Murat'ın nikâhlı karısı olduğunu iddia etmiştir. Safiye Sultan, sözü edilen rakipleri öldükten sonra 1585 yılından itibaren haremde tamamen egemen olmuş, bundan sonra devlet işlerine müdahale etmeye başlamıştır. Safiye Sultan'ın devlet işlerindeki bu etkin gücü özellikle sadrazamlar olmak üzere, devlet adamlarını rahatsız etmiştir. 1595'te III. Murad'ın vefat etmesinden sonra oğlu III. Mehmed'in tahta geçmesiyle beraber valide sultan unvanıyla devlet içindeki konumunu iyice güçlendirmiştir⁴³.

Valide Sultan unvanının ilk defa ne zaman ve hangi valideye verildiği konusu henüz kesinleşmemiştir. Tarihi kaynakların verdikleri en erken tarih, Sultan III. Murad'ın validesi Nurbânû Sultan içindir. Bazı kaynaklar Sultan III. Mehmed'in validesi Safiye Sultan'ın bu unvanı alan ilk valide olduğunu söylemektedirler. III. Mehmed'in annesi olan Safiye Sultan, Topkapı Sarayı harem dairesinde sürekli ikamet eden ilk valide sultandır⁴⁴.

1.2. Valide Sultanlık Dönemi

1595'te III. Murad öldükten sonra oğlu III. Mehmed tahta oturmuş ve yeni Valide Sultan da annesi olmuştur. Kayınvalidesi ve diğer cariyeler gibi herhangi bir engel kalmadığı için ve Harem-i Hümayun yeni ve mutlak reisi olarak özgürce kendi iradesini uygulayabilmiştir. Safiye Sultan da tıpkı Nurbânû'nun yaptığı gibi cenaze

⁴² Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Baniler*, (Çev. Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s.322.

⁴³ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, (Çev. Ayla Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.184-185.

⁴⁴ Ali Akyıldız, *a.g.e.*, s.118.

törenine katılmak ve tahta oturmak üzere oğlu Mehmed Manisa'dan gelinceye dek Sultan öldükten sonraki iki hafta boyunca halkın içine çıkmamıştır⁴⁵.

III. Murad'ın üzerinde çok etkili olan annesi Nurbânû Sultan'ın 7 Aralık 1583 tarihinde ölmesi, saraydaki nüfuz çevrelerinde çok önemli bir değişikliğe neden olmuştur. Onun ardından geride nüfuz sahibi şahsiyet olarak Safiye Sultan ve Harem kethüdası Canfedâ Hatun kalmıştır. Nurbânû Sultan, oğlunun Safiye Sultan'a olan ilgisinin azalmasını sağlamak amacıyla ona birçok cariye sunmuş ve Murad'ın iki yıla yakın devam eden haremine karşı ilgisizliğini gidermeyi başarmıştır⁴⁶. Cülûs töreninden sonraki beş altı yıllık süreçte Safiye Sultan'a bağlı kalan III. Murad, Safiye Sultan'la adeta savaşan Nurbânû Sultan ve İsmihan Sultan'ın teşvikleriyle cariyelere ilgi göstermeye başlamıştır. Schweigger, onun daha önce yalnızca hanımıyla birlikte olurken; 1579 yılında Hıristiyan bir cariyeden erkek bir çocuk babası olduğunu ileri sürmüştür⁴⁷.

III. Murad'ın kendisini saraya kapatması, uzun süre cuma selâmlıklarına bile çıkmaması devrin birçok kaynağında eleştirilmiştir. Batılı bazı kaynaklarda onun esas olarak savaşçı bir karakteri olduğu, fakat önce annesi, daha sonra da Safiye Sultan ekibi tarafından ona engel olduğundan bahsedilmiştir. Safiye Sultan, seferde zafer kazanması halinde kendi kontrolünden iyice çıkacağını düşündüğü oğlunun bizzat cepheye gitmesini istemiyordu. Baron Wratislav'ın aktardıklarına göre Safiye Sultan, sefer işinin ülkeyi ve padişahı koruma görevinin vezirlere ait olduğunu ifade ederek padişah olan oğlunun sefere gitmesine itiraz ediyordu. Fakat Sinan Paşa, yeniçeriler ile askerleri gizli gizli teşvik ederek padişahın sefere çıkmasını sağlamak için gayret ediyordu⁴⁸.

Safiye Sultan, III. Murad ve onun ölümünden sonra oğlu III. Mehmed'i korumaya çalışmıştır. Nitekim III. Mehmed'in büyük oğlu Mahmud'un annesinin

⁴⁵ Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.64.

⁴⁶ Leslie P. Peirce, *Harem-i Humayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, (Çev. Ayşe Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.127.

⁴⁷ Salamon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581*. (Çev. S. Türkiş Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.160-161.

⁴⁸ Baron Wratislav, *W. Wratislav'ın Anıları: XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, (Çev. M. Süreyya Dilmen), Karacan Yayınları, İstanbul, 1996, s.180.

teşebbüsleriyle tahta geçme planları yaptığını ileri sürerek hem onu hem de annesinin öldürülmesine neden olmuştur⁴⁹.

1.3. Devlet İşlerini Yürütmesi

III. Mehmed önemli konularda devamlı kendisine danışıyordu. Nurbânû Valide Sultan günlük 2000 akçe alırken; Safiye Sultan'ın maaşı oğlu tarafından günlük 3000 akçeye çıkarılmış ve sözü edilen maaş oğlunun ölümünden sonra gönderildiği Eski Saray'da da ödenmeye devam edilmiştir. Devlet adamlarının memuriyetlere tayinlerinde başrol oynamıştır. Memurlar ve halk onun devlet işlerindeki daha önce üzerinde durulan rolünü bildiğinden, işlerini gördürmek için ona başvuruyordu. Sadrazamdan şeyhülislama kadar bütün terfi ve tayinlerde, devlet işlerinde etkili olmuştur. 1596'da Eğri seferine çıkan III. Mehmed, annesinin kullanması için 1 milyar akçelik bir hazine tahsis etmiştir. Bununla birlikte İstanbul'daki devlet işleri onun doğrudan etkisine daha açık bir konuma gelmiştir. 1596 yılında Eğri Kalesi alınmış; fakat Sultan III. Mehmed tamamen annesinin kontrolünde olduğu için onun önerdiği isimler veziriazamlığa, vezirlik makamına getirilmiş, içte ve dışta gerçekleşen kötü haberlerin oğluna ulaşmasını engellemiştir. Fakat bu müdahaleler onun merkezde pek çok düşman kazanmasına ve sevilmeyen bir insan olmasına sebep olmuştur⁵⁰.

Safiye Sultan, devletin sadece iç işlerine değil dış işlerine de karışmış etkin bir kişiliktir. Safiye Sultan'ın devlet işlerine bu kadar çok karışması ile devletin bünyesinde birçok karışıklıklar çıkarmasına ve düzenin bozulmasına sebep olacaktır. Halk, Safiye Sultan'ı hiç sevmezdi ve padişaha çok sert dille şikâyetlerde bulunurlardı. Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişah, bu kadar ağır tenkitlere muhatap olmuştur ve bunun başlıca sebebi, Safiye Sultan'dır⁵¹.

Yabancı ülke hükümdarları ile doğrudan mektuplaşmış ve diplomatik temaslarda bulunmuştur. 1593 tarihinde İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth hediye olarak kendisine mücevherlerle işlenmiş bir portresini göndermiş; o da kraliçeye altın işlemeli iki mendil ile gümüş işlemeli elbise ve kemer göndermişti. Bu hediyeler sonraları onun valide sultan olduğu dönemde de sürmüştür. Valide sultana takdim ettiği hediyeler

⁴⁹ Mustafa Selanikî, *Tarih-i Selanikî*, (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1952, s.428.

⁵⁰ Feridun Emecen, "Mehmed III.", *DİA*, Ankara, 2003, C. XXVIII, s.407-413.

⁵¹ Yılmaz Öztuna, "*Osmanlı Haremindedir Üç Haseki Sultan*", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s.72.

sayesinde İngiltere elçisi Edward Barton da İstanbul'da yapılan bazı atamalarda etkin bir rol oynamıştır. Nitekim bu ilişkilerin ve hediyelerin etkisiyle Safiye Sultan, kraliçenin saraydaki en büyük destekçisi olmuştur⁵².

Harem kadınlarına hizmet eden gayrimüslim, örneğin Yahudi “kira” kadınlar vardı. Osmanlı İmparatorluğu'na İtalya ve İspanya gibi ülkelerden gelmiş olan okuryazar ve eğitilmiş kira kadınlar, Osmanlı sarayında valide sultanların çeşitli görevlerinde çalıştırılmışlardır. Nurbânû ve Safiye Sultan'ın kirası olan Ester (Ester Handali), İspanya'dan gelmişti. Esperenza Malchi ise İtalyan Yahudisiydi. Osmanlı sarayına hizmet eden bu kadınlar, Müslüman olmadıkları ve hükümdar ailesinden olmadıkları için hareket kabiliyetleri daha geniş ve imkânlar daha fazlaydı. Sarayın dış dünyayla bağlantılarını bu kadınlar sağlıyordu. Kira kadınlar aynı zamanda imparatorlukta siyasal ve askeri gelişmelere ilişkin iletişim aracı olarak kullanılıyordu. Safiye Sultan elçilerle ve yüksek rütbedeki Osmanlı ileri gelenleriyle görüşmelerinde Ester Kira'dan yararlanmıştı⁵³.

Venedik elçilerinin kendisine sunduğu zengin hediyeler sebebiyle dış politika alanında, tıpkı kayınvalidesi Nurbânû Sultan gibi Venedik yanlısı bir tavır takınmıştır. Safiye Sultan'ın Venedik'e olan desteği, hatta kendisine verilen hediye ve rüşvetler devrin İstanbul elçilerinin raporlarında da yer almıştır. Venedik ile ilişkilerde ortaya çıkan birçok riskli durum Safiye Sultan sayesinde büyümeden atlatılmıştır. Valide sultan, elçiliklerle olan diyalogunu hizmetçisi Yahudi Esparanzo Malchi aracılığıyla sağlamıştır. Sistemli bir hal alan rüşvet çarkının tam merkezinde yer alan Esparanzo, bunun sayesinde büyük bir servet sahibi olmuştur. İstanbul iltizamını zorla almış ve karşılığında verdiği sahte paradan dolayı 1 Nisan 1600 tarihinde hassa sipahileri tarafından çıkarılan bir isyanda oğlu ile beraber feci bir şekilde öldürülmüştür. Asilerin bu işlerde çok büyük etkisi olduğunu düşündükleri Safiye Sultan ise tehlikeden büyük çabalarla kendisini kurtarmıştır. Padişah, annesini ikaz edeceğine dair söz vererek isyancıları yatıştırmıştır⁵⁴.

Safiye Sultan, Yemişçi Hasan Paşa ile Şeyhülislam Sunullah Efendi arasında yaşanan çekişmelerden dolayı huzursuzlukları giderek artan tarafların 1603 yılında

⁵² Akyıldız, a.g.m., s.472.

⁵³ Şenocak, a.g.e., s.87.

⁵⁴ Akyıldız, a.g.e., s.115.

çıkardığı karışıklıklar esnasında da zor durumda kalmıştı. Asiler, onun sürgüne gönderilmesini talep ettilerse de III. Mehmed, en yakın adamları olan Darüssaade Ağası Osman Ağa ile Kapağası Gazanfer Ağa'yı öldürterek onlara teslim etmiş ve askeri yatıştırmıştır. Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa ile anlaşmazlıklar yaşayan Safiye Sultan, veziriazamın idam edilmesini gerçekleştirmiştir. Bu olayların yaşandığı dönemlerde, 1603 yılında torunu olan Şehzade Mahmud'un annesinin padişaha karşı kurduğu bir komployu ortaya çıkarmasından sonra oğlunun gözünde tekrar itibarını kazanmıştır⁵⁵.

1.4. Ölümü

1603 yılında III. Mehmed'in ölmesi üzerine Eski Saray'a gönderilen Safiye Sultan, ölünceye kadar (Ocak 1619) burada yaşamıştır. 1619 yılının ocak ayında vefat etmesiyle III. Murad Türbesi'ne defnedilmiştir. Hangi nedenle öldüğü hakkında kesin bilgi yoktur. Necdet Sakaoğlu tarafından ileri sürülen I. Ahmed'in kendi annesi Handan Sultan'ı zehirletmiş olabileceği iddiaları dikkate alınır, Safiye Sultan'ın doğal nedenlerle, eceliyle ölmüş olması şüphelidir⁵⁶.

Cenazesi, kocası Sultan III. Murad'ın türbesine, İstanbul Ayasofya Camii'nin eski vaftizhanesine defnedilmiştir. III. Mehmed'den başka küçük yaşlarda ölen bir oğlu ile Ayşe ve Fatma adlarında iki kızı olduğu tespit edilmiştir. Devrin yabancı gözlemcileri onu zeki, hazırcevap, zarif, mağrur, sabırlı ve uyanık bir insan olarak tasvir etmektedir⁵⁷.

2. Vakıfların Kuruluşu, Hukuki Mahiyeti ve Mevkufatı

Safiye Sultan'ın biri Mısır'da diğeri İstanbul'da olmak üzere iki vakfı mevcuttur. Safiye Sultan'ın Mısır'da tesis ettiği ilk vakfına ait vakfiyenin tarihi Evahir-i Safer 1025 (Mart 1616) tarihini taşımaktadır⁵⁸. Diğeri bir ifade ile ölmeden üç yıl önce vakfiyesini hazırlatmıştır. Safiye Sultan vakfının tescili için toplanan mahkemede Safiye Sultan Davud Ağa ibn-i Abdulvedud'u vekil-i mutlak tayin etmiş, o da bu iş için Hasan bin

⁵⁵ Akyıldız, a.g.m., s.473.

⁵⁶ Necdet Sakaoğlu, "Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlîde Sultanlar, Hârunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler", Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.212.

⁵⁷ Akyıldız, a.g.m., s.473.

⁵⁸ Vakfiye: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi, nr. 737/60, vr. 15a.

Abdulkadir'i vekil göstermişti⁵⁹. Buna göre Davud Ağa Safiye sultan tarafından vekil-i mutlak ve her hususta kaim-makam tayin edilmişti⁶⁰.

Vakfiyenin 2. varağından 9.varağına kadar vakıf kurmanın faziletlerine dair ayet, hadis ve dualar yer almaktadır⁶¹. Vakfın kuruluşu şartları vr. 9a'dan itibaren başlamakta ve 16a'da sona ermektedir. Buna göre Safiye Sultan'ın birinci vakfı, Hac yollarındaki hacıların su ihtiyacının karşılanmasına ve Haremeyn eş-Şerifeyn vakıflarına bazı nakit para tahsisatından oluşmaktadır. Öncelikle Mekke-i Muazzama şehrinin bir köşesinde Bab-ı Şebike semtinde Hazret-i İbrahim'in sülalesinden Hazret-i Şeyh Mahmud'un mezarı yakınında Cidde ile Ömer'den gelen yolun birleştiği yerde su sebilleri vakfetti⁶². Yine söz konusu mahalde kendi parasından bir hayli nakit harcayarak su kuyuları kazdırdı. Bundan maksat gelip geçen yolcularla, hayvanlarının su ihtiyacının karşılanmasıydı. Bunun yanına bu mahallerden geçen Müslümanlar abdest alabilsin, içebilsin ve hayvanlarını sulayabilsinler diye de birer sebil ile havuz yapılacaktır. Buna ilaveten aynı yerde, yolcular vesairenin namaz kılıp dinlenebilmeleri maksadıyla, bir mescid bina ettirilecektir⁶³. İlaveten sebilin yakınındaki bir yerde ağaçlandırılmış bir bahçe hazırlanmasını da şart etmektedir.

İkinci olarak İslam'ın mukaddes mekânlarından Haremeyn-eş-Şerifeyn'de bazı yerlerde Kur'an okunmasına dair kuracağı "Ecza" vakfının şartlarını belirlemektedir. İlki Mekke-i Muazzama'da Mescid-i Haram içinde her gün otuz nefer ehl-i Kur'an, bir yere toplanarak birer cüz okuyup, hatmedip, sevabını vâkıfenin ruhuna bağışlamaları içindir. İkinci olarak yine otuz nefer ehl-i Kur'an, İslam dairesinin merkezi kabul edilen Medine-i Münevvere'de Mescid-i Resul-ü Aleyhisselam içinde⁶⁴ her gün toplanarak her biri birer cüz-i şerif okuyup, hergün hatmedip, sevabını yine vâkıfenin ruhuna hibe edeceklerdir. Üçüncü olarak Kudüs-i Şerif'de yine öncekilerde olduğu gibi otuz nefer cüzhan Mescid-i Aksa'da ve otuz kişi de Sahratullah'da toplanarak toplam 60 kişiden oluşan cüzhanlar Kur'an'dan günde her biri bir cüz okuyarak her gün gerçekleştirilecek

⁵⁹ Vakfiye, vr. 13a-13b.

⁶⁰ Vakfiye, vr. 14a-14b.

⁶¹ Vakfiye, vr. 8b.

⁶² Vakfiye, vr. 9a.

⁶³ Vakfiye, vr. 9b.

⁶⁴ Vakfiye, vr. 10a.

iki hatimin sevabını yine vakıf kurucu Safiye Sultan'ın ruhuna bağışlamaları şartı vardır.

Safiye Sultan'ın bu vakıflarının mevkufatı ise Mısır'da alınan köy arazisinden oluşuyordu. Yolcular, Hacılar ve Haremeyn için kurduğu vakıfların ve hayratının masrafları için vakfettiği arazi Mısır'da Nil Nehri'nin batı tarafında olup, Garbiyye denen bir nahiyede Kefernüva-yı nu'al adıyla anılan bir karyenin arazisiydi. Fakat arazinin tamamı değil altıda biri (südüs) hissesiyle, sekizde bir (sümün) hissesidir⁶⁵. Bu bölgede her köyün toprağı yirmi dört kırata eşit kabul edilir, bir kişinin o köydeki hakkını yirmi dört kırata nisbet ederek, o kişiye hissesine ne düşüyorsa hesaplanır, ona göre paylaşım yapılırdı. Bu hesaba göre yirmi dördün altıda biri (südüsü) yani dört; sekizde biri (sümünü) üçtür ki Safiye Sultan'ın toplam hissesi yedi eder. Dolayısıyla köyün yirmi dört bölüğünden yedi bölüğü Safiye Sultan'ın malıdır. Buna ilaveten yirmi dört kıratın bir kıratın⁶⁶ iki süb'ü (yedide biri), yani bir kırat yedi kısma ayrıldığında yedide ikisi de yine vakıf kurucuya, Safiye Sultan'a aittir. Bu köyün hududu dört taraftan başka köylerin arazisine uzanmaktadır. Safiye Sultan bu köyde satın aldığı arazilerinin hisselerini vakfetmiştir.

Vakıf kurucu vakıflarının işlerinin yürütülmesini sağlamak maksadıyla “bir akil u dâna ve kâr-güzâr ve tüvânâ mücerreb-i umûr-ı cumhûr-ı zamir-i müniri esmân-ı tedbirde necm-i sâkib ve hatır-ı hâtrı kemâl-i tefkirde sehem-i saib” bir kişiyi mütevellî tayin etti. Vakıfların idaresinde hâkim olup, verilen hizmeti hakkıyla yerine getirecek olan mütevellîye günde 5 akçe ve 5 para ücret tayin ediliyordu. Bu bakımdan tevliyeti halihazırda Mısır'daki emekli zümresinden Yakub bin Abdullah Ağa'ya şart edilmişti. Vakfa hıyanet etmediği ve hayatta kaldığı müddette bu görevine devam edebilecekti. Aksi halde zamanın Sultanı tevliyeti kime uygun görürse verebilirdi. Vakfının nezaretini ise, zamanın Mısır beylerbeyine tevdi etti⁶⁷.

Nazırın vakıf malının içeride ve dışarıda toplanması, harcanması konusunda denetleyici olması gerekiyordu. Buna karşılık kendisine vazifesi için günlük 10 Osmanlı akçesi cihet tayin edilmektedir. Zikrolunan arazi her sene “vech-i şer'i helal üzere

⁶⁵ “... Ol diyarda her karyeyi yirmi dört kırat tutub her kişinin ol karyede olan hakkını yirmi dört kırata nisbet edüb ana nisbet-i hassası ne düşerse çıkarub aded-i mezkuru asıl edüb mukassem ederler. Manahnu fi h yirmi dördün südüsü dördtür sümünü üçtür. Mecmu'u yedi olur.” (Vakfiye, vr. 10b).

⁶⁶ Vakfiye, vr. 10b.

⁶⁷ Vakfiye, vr. 11a.

istirbah ve istiklal olunub şuhud-ı ‘udul katında” icara verilerek, bu işleme ait hüccetin kadı siciline kaydedilmesi gerekiyordu. Arazinin kirasından gelen meblağ evvela vakıf eserlerinin tamir ve mühimmatına harcanacak, bundan sonra kalan meblağ ise diğer masraflara ve vakıf çalışanlarının yevmiyelerine sarf edilecekti.

Vakfın müteveli ve nazırı dışında, yukarıda bahsi geçen sebil su kuyularının hizmetine iki saka tayin edilmektedir. Bunlar suyun başına gelenlere kuyudan su çekecek, her gün sebillere yeterli miktarda su dolduracaktı ki, bu hizmetlerine karşılık günlük beşer Osmanlı akçesi alacaklardır.

Arazinin gelirlerinin Haremeyn vakıflarına ulaştırılması konusunda önemli ve detaylı bilgiler bulunmaktadır. Mısır’daki müteveli tarafından Hac zamanında, her yıl toplanan arazi icarı, Mısır Divanı’na getirilerek burada aynı zamanda Mısır Beylerbeyi de olan vakıf nazırına teslim edilecektir. Arazi gelirinin 330 florisini bir keseye koyup, ayrıca ikinci bir 330 floriyi de başka⁶⁸ bir keseye bağlayıp, bunlar nazır ve mütevelinin mühürleriyle mühürlendikten sonra, Mısır Emir-i Hac’ına teslim olunacaktı. Emir-i Hac paralarla Kabe’ye vardığında keselerden birini Mekke kadısına (hâdim-i şer’, hakimü’ş-şer’) mühürlütip, teslim etmesi gerekiyordu. Kadı ise, Mescid-i Haram’da her gün birer cüz okumakla görevli otuz cüzhanı davet ederek, toplandıklarında kesenin mührünü onların huzurunda kırarak, 300 florisini anlara verecek, kalan 30 flori vâkıfe tarafından hakim-i Mekke’ye şart edildiğinden kendisi alacaktır. Emir-i Hac, hac vazifesini tamamlamak üzere, Medine-i Münevvere’ye gittiğinde ikinci keseyi halkın huzurunda oranın kadısına (hakimü’ş-şer’) teslim ederek, aynı şekilde burada Mescid-i Resulü Aleyhisselam’da her gün bir cüz okuyup, hatmetmekle görevli otuz cüzhanı meclisine davet ederek, herkesin önünde kesenin mührünü kırıp, 300 florisini cüzhanlara taksim edecekti. Kalan 30 flori ise Medine kadısının hakkıydı.

Müteveli Mısır’daki vakıf malından her yıl 630 flori tahsil ederek⁶⁹, Kahire’ye götürecekti, Mısır valisi ve aynı zamanda vakıf nazırı önünde 630 flori bir kese içine konup, bağladıktan sonra, müteveli ve nazır tarafından mühürlenerek, güvenilir bir kimse (emin) ile Kudüs-i Şerif’e gönderilecektir. Bu emin Kudüs’de beldenin hâkiminin huzuruna gidip, emaneti teslim edecektir. Küdüs hâkimi ise burada ecza’ okumakla görevli altmış cüzhanın önünde kesenin mührünü açarak 300 florisini Mescid-i Aksa’da

⁶⁸ Vakfiye, vr. 11b.

⁶⁹ Vakfiye, vr. 12a.

her gün bir hatm eden otuz nefer cüzhana; üç yüz florisini ise Kubbetü's-Sahra (Mescid-i şerif-i Sahratullah)'da her gün hatm etmekle görevli otuz cüzhana pay ettikten sonra, kalan 30 florisi ise hâkim-i beldenin (Kudüs kadısı) hakkıydı.

Vakıflarının şartlarını tayin eden Safiye Sultan, hayatta olduğu sürece vakıflarının tevliyeti ve sair vakıf umurunu kendi üzerinde bırakmaktadır. Buna göre vakıf işlerini kendisi istediği gibi yürütebilir, vakıf masrafları yapıldıktan sonra fazla olan vakıf parasını (fazla-i vakf) nasıl dilerse tasarruf edebilirdi⁷⁰.

İkinci vakfiye de aynı defterin 61b varağından başlayıp, 67a varağında sana erer. Vakfiye “*Devlet-i Murad Hanîde Haseki Safiye Sultan Haremeyn –i Şerifeynde Ecza '-ı Kur'aniyye Okudub Kuyular Kazdurub Bazı Sebiller İnşaa ve Mescid-i Şerif bina edüb anların vakfiyesi suretidir.*” kırmızı kalemle yazılmış bir başlıkla başlamaktadır. Bu vakfiye ilk vakfiyenin Arapça yazılmış aslı olmalıdır. Zira birebir aynı içeriğe sahiptir ki sonundaki tarih de aynı olup sadece yılı verilmiştir (1025/1616).

Safiye Sultan vakıflarının vakfiye ile düzenlenen kısmı Mısır'da olmakla beraber asıl vakfının İstanbul'da olduğu tespit edildi. Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kayıtları ışığı altında ortaya çıkarılan vakıf, kendisi ve eşi Sultan Murad'ın türbelerinde her gün cüz okunması maksadıyla tesis edilmiş bir vakıftır. Safiye Sultan'ın vakfının künyesi; “ Evkâf-ı türbe-i şerîf merhûme ve mağfurûnleha Safiye Sultan tabe serahâ valide-i merhûm ve mağfurûnleh Sultan Mehmed Han der-türbe-i merhûm ve mağfurûnleh Sultan Murad Hân der-nezd-i câmi'-i şerif Ayasofya-i kebir der-İstanbul” şeklindedir. Özellikle Haremeyn Muhasebeciliği defterlerindeki detaylardan vakfın mevkufatı ve bu mevkufattan elde edilen gelirlerin nerelere harcandığı anlaşılmaktadır.

Safiye Sultan'ın İstanbul'daki vakıflarının vakfiyesi bulunamadığından kuruluş tarihi tespit edilememiştir. Bununla beraber Üsküdar'da Karamanlı köyünde bir cami/mescid ve bir çeşme yaptırmıştır. Yine aynı kaynaklar Safiye Sultan'ın türbe vakıflarına ilaveten bir de para vakfının olduğunu göstermektedir. Buna göre vakfın paralarının, ihtiyacı olanlara verilen borçların kimler üzerinde olduğu ve yıllık tahsilatlar da muhasebe defterlerinde bulunmaktadır. Borç verilen kişilere uygulanan rıbh (faiz) %11,5'dur⁷¹.

⁷⁰ Vakfiye, vr. 12b.

⁷¹ *EV.HMH.d.*, 1705.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar mahiyeti bakımından da üç bölüme⁷² ayrılmıştır. Safiye Sultan vakıfları hukuki mahiyeti bakımından değerlendirildiğinde birincisi Haremeyn-i Şerifeyn'e tahsisatlarıyla kendisi ve Sultan III. Murad için kurduğu vakıflar hayri vakıflardır. Hayri Vakıflar; doğrudan doğruya hayır amacıyla kurulup bütün insanların yararlanabileceği vakıflardır. Bu vakıfların asıl amacı; sevap kazanmak ve ibadet yapmak suretiyle Allah'a manevi olarak yakın olabilmektir. Cami, yol, köprü, çeşme, mektep, medrese gibi yapıtlar hayri vakıflar arasında değerlendirilmektedir⁷³.

Haremeyn vakıflarına bakıldığında kelime anlamı olarak "iki harem" anlamına gelmekte olup, Osmanlı yazılı belgelerinde ise daha çok "Haremeyn-i Şerîfeyn" şeklinde geçmektedir⁷⁴. İstılahta anlamı; "sınırları Cebrâil Aleyhisselâm'ın işareti ile Hz. İbrâhim Aleyhisselâm ve sonra da Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından belirlenen Mekke-i Mükerrerme ve Medîne-i Münevvere şehirlerinden her biridir. Mekke ve Medine Müslümanların gözünde yeryüzünün en mukaddes mekânlarıdır. Bu iki şehir gerek Kur'ân-ı Kerîm ve sünnette yer alan övgü ifadeleri gerek gönüllerdeki hatıralardan dolayı Müslümanlar için ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple orada yaşayanlara hizmette bulunmayı Hulefâ-i Râşidin döneminden itibaren Müslüman devletler ve zengin kişiler önemli bir vazife telakki etmişlerdir"⁷⁵. Bu sebeptendir ki geçmişten günümüze kadar yaşayan Türk-İslam Devletleri kutsal saydıkları bu topraklara büyük önem vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde Haremeyn vakıfları, Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren genişletilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman ise birçok köy satın almak suretiyle Haremeyn vakfı içinde yer alan köylere dahil etmiş ve gönderilen surre sayılarını artırmıştır. Ayrıca gayri Müslimlerden "sadakâtü'l-cevâlî" adıyla alınan cizyenin önemli bir

⁷²Mahiyeti bakımından vakıfların ikinci bölümü Zürrî (ehli, evlatlık) vakıflardır. Zürrî vakıfların kurulmasının amacı ise; malın bir kısmı veya tamamı hayır ya da Allah'a yakın olmak için değil, kendilerine miras kalacak malı dağıtmamak ya da kendi soyundan gelenlere de bir miktar mal bırakmak amacıyla vakfın mülklerini kendi soyundan gelenler tahsis edilmesidir (Kazıcı, *a.g.e.*, s.135). Evlatlık vakıflar olarak bilinen zürrî vakıflar; vâkıfın soyundan gelenlere vakfiyede şart koşmak yoluyla tasarruf sağladığından dolayı vakfın bozulması da imkansız oluyordu. Ayrıca bu türden vakıflar, sadece ailenin çıkarları dikkate alınarak kurulmayıp vakıf gelirlerinin bir kısmının da dinî/hayrî müesseselere bağışlanması ile vakıf hukukuna da uygun hale getirilmeye çalışılıyordu. (Reyhan Şahin Allahverdi, "Zürrî Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.43, 2016 Bahar, s.313-315.

⁷³ Kazıcı, *a.g.e.*, s.134.

⁷⁴ Ş. Tufan Buzpınar - Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Haremeyn", *DİA*, C. XVI, İstanbul, 1997, s.153.

⁷⁵ Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI. - XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul, 2002, s.56.

kısmını da Haremeyn halkına tahsis etmiştir⁷⁶. Osmanlı Devleti'nin her yerinde gelirinin bir kısmı ya da tamamı Haremeyn için ayrılmış bazı vakıflar tesis edilmiştir. Sözü edilen vakıfların amaçları arasında medrese, hastane, sarnıç, sebil, yol ve su kuyusu yapımı gibi imarla ilgili faaliyetler, ıslah ve tamirat çalışmaları; yol kesici ve hırsızlara karşı güvenliğin sağlanmasıyla hac ibadetinin yapılmasına kolaylık sağlanması gibi hizmetler yer alıyordu. Daha önce Bâbüssaâde ağaları tarafından yönetilen söz konusu vakıflar, 1586 yılında Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti adında bir teşkilat kurularak Dârüssaâde ağalarının yönetimlerine verilmiştir ve Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa ilk Evkâf-ı Haremeyn nâzırı olarak göreve başlamıştır. Evkaf-ı Haremeyn Nezâreti'nin kuruluşundan sonra padişah, selâtin (Sultanlar) ve havâtîn (hatunlar) vakıflarıyla Dârüssaâde ağaları ile müntesiplerine ait vakıfların yönetimi de buraya bağlanmıştır. Böylece önemi ve sorumluluğu artan nezaretin işlerini yürütmek amacıyla Haremeyn müfettişliği, Haremeyn mukataacılığı, Haremeyn muhasebeciliği ve Dârüssaâde yazıcılığı adlarında dört yeni memuriyet oluşturulmuştur⁷⁷.

Safiye Sultan'ın para vakıfları ise Osmanlılarda uygulanan Avarız vakıflarına tekabül eder. Avarız vakıfları daha çok toplumun geleceği için düşünülmüş vakıflardır. Günümüz sosyal devlet yapısının oluşmasında Osmanlı'da ki avarız vakıflarının katkısı büyüktür⁷⁸. Kelime olarak avarız, arızanın çoğuludur. Arıza; sel, yangın, deprem, hastalık, zaruret ve ölüm gibi yaşanması istenilmeyen durumlardır. Avarız vakıfları ise böyle istenilmeyen durumlardan dolayı ortaya çıkan sıkıntıları ortadan kaldırmak ya da hafifletmek için kurulmuş vakıflardır⁷⁹.

Valide Safiye Sultan'a ait vakfın statüsü, araştırmamızın giriş bölümünde anlatılan Osmanlı'daki vakıf türleri göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle niteliği bakımından, bir yerden başka bir yere nakledilmesi imkânsız olan arazi, ev, konak, dükkân gibi mal ve mülklerden oluştuğu için gayrimenkul vakıflar statüsündedir. Vakfın mevkufatı Üsküdar ve Suriçi'nde bulunan oda/menzil, ve dükkânların kiralarından oluşuyordu.

⁷⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.15.

⁷⁷ Buzpınar ve Küçükkaşçı, a.g.m., s.155.

⁷⁸ Öztürk, a.g.e., s.44.

⁷⁹ Kazıcı, a.g.e., s.136.

Vakıf kuruluş amacı veya mahiyeti bakımından ele alındığında ise; Mısır'daki vakfı doğrudan doğruya hayır yapma amacına yönelik olduğu için hayri vakıflar statüsüne girmektedir. Müessesat-ı Hayriye olarak bilinen bu türden vakıflar cami, türbe, mektep, medrese, köprü, kuyu, çeşme, yol gibi bir bakıma devlet tarafından yapılması gereken sosyal görevleri yerine getiren müesseselerdir⁸⁰.

Sultan'ın kurduğu vakıfları mülkiyeti bakımından incelediğimizde sahih vakıf olarak değerlendirebiliriz. Çünkü sahih vakıf; vakıf yapma ehliyeti ve yetkisi olan bir kişinin kendisine ait olan malları vakfetmesidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, vakıf yapma şartlarına sahip olan bir kişi, diğer insanların yararlanması için kendisinin olan bir mülkü kendi rızasıyla ve Allah rızası kazanmak amacıyla kendi mülkü olmaktan sürekli olarak çıkarması olarak da yorumlanabilir⁸¹. Burada da Safiye Sultan'ın kendi servetinden yaptığı cami, mescid, türbe, çeşme gibi yapıtların dışında yine kendi servetinden savaş dönemlerinde ordunun giderlerine harcadığı bağışlar, Eğri Kalesi'nin fethedildiği haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla dul, yetim ve fakirlere, sadaka dağıtması, borcundan ötürü sıkıntılara yaşayanların borcunu ödemesi ve seyahat ederken geçtikleri yerlerde bulunan fakirlere sadaka dağıtması örneklerini verebilmekteyiz⁸².

İdaresi bakımından incelediğimizde ise mazbut olmayan vakıflar arasındadır, şöyle ki mazbut olmayan vakıflar da iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi olan mülhak vakıflar mütevellileri tarafından bağımsız olarak yönetilip evkaf yönetimlerinin kontrolüne tabi tutulan vakıflardır. Diğeri ise müstesna vakıflardır. Bu tür vakıflarda evkaf idarecilerinin müdahalesi olmadan doğrudan doğruya özel mütevellilerince serbest olarak yönetilen vakıflardır⁸³. Sultan'ın vakıflarını mülhak vakıflar arasına dahil edebiliriz. Bununla beraber 1212/1797-1798 tarihli kayda göre vakfın nezareti, Haremeyn Vakıfları ile birlikte Dârüssaâde Ağası tarafından yürütülmekteydi⁸⁴. Ancak ilerleyen tarihlerde vakfın Haremeyn Hazinesi tarafından zabt edilerek "mazbut vakıf" haline geldiği anlaşılmaktadır. 1260/1844-1845 tarihli bir kayda göre vakıftan

⁸⁰ Kazıcı, *a.g.e.*, s.133.

⁸¹ Kazıcı *a.g.e.*, s.138.

⁸² Akyıldız, *a.g.m.*, s.473.

⁸³ Kazıcı, *a.g.e.*, s.142-143.

⁸⁴ VGMA, Defter 1292, s.232-233.

“Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi’nden mazbut olan evkafdan” diye bahsedilmektedir⁸⁵.

Safiye Sultan Vakıfları, kiraya verilmesi bakımından değerlendirildiğinde, vakfin hem mukataalı hem de icâreteynli vakıf statüsünde olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Nitekim vakfa gelir sağlayan arsa, arazi ve bahçelerden oluşan ve müstegallat olarak adlandırılan gayrimenkullerin işletilmesinde, genellikle mukataa yöntemi tercih edilmiştir. Vakfa ait ev, konak, dükkân, han gibi bina şeklindeki yapılardan oluşan ve müsakkafat olarak adlandırılan gayrimenkullerin işletilmesinde ise, Osmanlı’da XVI. yüzyıldan itibaren yaygın olarak uygulandığı bilinen icâreteyn yöntemi tercih edilmiştir. İcâreteyn yöntemi hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; çifte kiralama da denilen, vakıf olan bir akarın icâre-i muaccele adıyla değerine yakın veya eşit olmak üzere, bir defaya mahsus peşin olarak alınan bir kira bedeli ve buna ilave olarak icâre-i müeccele adıyla her yılsonunda ödenecek veresiye kira bedeli karşılığında kiraya verilmesi usulüdür⁸⁶. Bu bakımdan Safiye Sultan’ın mukataa-i zemin ve /veya icâreteyn yöntemi ile kirada bulunan gayrimenkulleri, tezin üçüncü bölümünde detaylandırılacaktır.

⁸⁵ VGMA, Defter 809, s.101.

⁸⁶ Ahmed Akgündüz, “İcâreteyn”, *DİA*, İstanbul, 2000, C.XXI, s.389.

İKİNCİ BÖLÜM

SAFİYE SULTAN'IN VAKIF HAYRATI

1. VAKFA BAĞLI ESERLER

1.1. Üsküdar Karamanlı Köyü Camisi Ve Çeşmesi

Safiye Sultan'ın vakfına bağlı olarak inşa ettirdiği eserleri Üsküdar'da bulunmaktadır. Bu eserlerin vakfiyesi bulunmamakla birlikte vakfın muhasebe kayıtları Safiye Sultan'ın burada cami ve çeşme inşasını gerçekleştirdiğini doğrulamaktadır. Vakfın muhasebe kayıtlarına göre vakıf, 1101-1106 /1689-1695 yılları arasında iki mütevellî tarafından yönetilmektedir. 1101-1103/1689-1691 yılları arasında mütevellinin İbrahim Ağa, 1106 yılında ki mütevellinin ise Ahmed Ağa olduğu tespit edilmiştir. Bu yıllar arasında vakıf; mukataa-i zeminden, Safiye Sultan'a ait arazi kiralarından ve para vakıflarının rıbhından gelirlerini sağlamaktadır⁸⁷. Vakıf ile ilgili detaylı bilgiler vakfın muhasebesini gösteren tablolarda ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Vakfın bulunduğu yer ile ilgili detayları şöyle aktarabiliriz; belgelerde adı geçen Karamanlı köyü, Küçük Bakkal Köy ile Merdiven Köyü arasında ve Bakkal Köy'ün yarım saat kadar uzağında, batıda bulunmaktaydı. Çiftliğe, Sahra-yı Cedit üzerinden gidilir. Çiftlik Eren Köyü'ne pek uzak değildir. Sahra-yı Cedit Camii önünden Kayış Dağı Caddesi tutularak harap yel değirmeni geçilerek gidilmektedir. Sultan Abdülhamid'in musahiplerinden Nadir Ağa Çiftliği bitişiğinde Küçük Bakkal Köyü açığından gittikten sonra oraya ulaşılmaktadır. Karaman köyü eskiden bir mesire yeri olarak bilinmekteydi. Bayırın aşağısında ayazmayı andırır bir çeşme bulunmaktadır. Bu mesire alanı kuytu bir yerde bulunduğu için manzarası yoktur⁸⁸.

Çağatay Uluçay'ın da arşiv belgelerine dayanarak verdiği bilgilere göre Safiye Sultan'ın, Üsküdar'ın Karaman Köyü'nde bir cami ve bir çeşme yaptırdığı teyit edilmektedir. Safiye Valide Sultan, 1619 tarihinde vefat ettiğine göre, cami ve çeşmenin bu tarihten evvel yaptırılmış olması gerekmektedir. Bugün, gerek Üsküdar ve gerekse

⁸⁷ TSMA. d., 4323, vr. 1b.

⁸⁸ Sermet Muhtar Alus, "Karaman Çiftliği", *Akşam Gazetesi*, 31 Mayıs 1950.

Kadıköy'e bağlı Karamanlı Köyü bulunmamaktadır. Karamanlı Köyü'nün günümüzde ki Küçük Bakkal Köy olduğu ve ilk isminin de Karamanlı Köyü olarak yad edildiği düşünülmektedir⁸⁹.

2.YAPIMINA KATKI SAĞLADIĞI ESERLER

2.1. Yeni Cami Külliyesi

Eminönü Meydanı'nda bulunan anıtsal yapı Yeni Cami'nin tarihinde, Osmanlı Hanedanı'nın iki ilginç valide sultan etkili olmuştur. Camiyi yapma kararı veren, III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'dır. Saray ve devlet yönetimindeki sahip olduğu iktidarı simgelemek amacıyla cami inşaatına karar vermiştir⁹⁰. Safiye Sultan, caminin o dönemin en önemli mimarı Davud Ağa tarafından yapılmasını istemiş; kalfa olarak Mimar Sinan'ın yanında yetişen Davud Ağa, cami inşaatı başladıktan bir süre sonra ölünce, işi Davud Ağa'dan Dalgıç Ahmet Çavuş devralmıştır. Caminin yapımı sırasında padişah III. Mehmed vefat etmiştir. III. Mehmed'in ölümü üzerine caminin yapımı ekonomik anlamda da sıkıntıya girmiştir. Bu sebeple Yeni Cami'nin yapımına devam edilememiş, bir müddet sonra da Safiye Sultan vefat etmiştir. Aradan geçen elli yıl kadar sonra, IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan, yarım kalan camiyi bitirmeye karar vermiştir. Bulunduğu yer açısından eski liman kıyısında olması ve deniz kenarındaki muazzam yapısıyla seyyahları kendine çekmiştir. Gravür albümleri ve gravürlü seyahatnamelerde gezginler, İstanbul'un renkli ve kalabalık yeri olan liman girişini pek çok kez görüntülemişlerdir⁹¹.

1500'lü yılların sonlarında, önemli devlet adamlarının, gelirlerinde ki azalmalar sonucunda mimari yatırımlarda da gözle görülür bir küçülme yaşanmıştır. Safiye Sultan'ın tam bu dönemde Eminönü'nde yaptırmaya başladığı Yeni Cami külliyesini tamamlayamaması bu yeni dönemin bir simgesi olarak anlaşılabilir. Projenin durdurulmasında, mali sıkıntılar kadar bir valide sultanın bu konum ve kapsamda bir

⁸⁹ Uluçay, *a.g.e.*, s.73.

⁹⁰ Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.162.

⁹¹ Necla Arslan, "Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.35.

külliyenin baniliğini üstlenmesini mümkün kılan ama aynı zamanda da kısıtlayan siyasetin rolü vardır⁹².

1672’de Fransız Büyükelçisi Noitel’in yanında gelen A. Galland ise Valide Cami’nin “Sultan Ahmed ve Süleymaniye Cami’lerinden daha ufak, lakin daha müzeyyen” olduğunu “her tarafının gayretle yükseğe kadar çinilerle kaplı olup tekml zemininin güzel halılarla örtülü” ve “bir adam boyundan biraz yükseğe asılmış olan bütün kandiller arasında sayısız miktarda deve yumurtası, camdan şişeler ve buna benzer başka şeyler görülmektedir ki bunların aslında bir ehemmiyetleri yoksa da umumi manzaraları muazzam bir mahiyet kazanmaktadır.” demiştir⁹³.

Eminönü'nün Yeni Camii için çekici bulunmasının en önemli sebebi, Bizans döneminden beri şehrin ticaret iskelelerinin dolayısıyla gümrüklerinin büyük bölümünün bu semtte yer almasıdır. Osmanlılarla başkentte oturan yabancılar, örneğin Venedikliler, İngilizler arasındaki ticari işlemler burada yapılmıştır. Yahudi tüccarlar İstanbul'un fethinden çok önce bu semtte faaliyet göstermiştir. Fetihden sonra da özellikle Osmanlılarla Venediklilere aracılık yaparak ticaretin canlandırılmasında önemli rol oynamışlardır⁹⁴.

Bu kadar etki oluşturan ve hayranlık bırakan Yeni Cami’nin yer seçimi ve inşaa süreci şu şekilde gerçekleşmiştir: İstanbul ili, Eminönü semtinde surlarla deniz arasındaki dar kıyı şeridi Bizans devrinden itibaren dolarak genişletilmiştir. Yeni Cami yapılmadan önce Bahçe kapısı ile Balık pazarı Kapısı arasındaki alan Eminönü Meydanı idi. Yeni Cami'nin ilk inşası Sultan III. Mehmed (1595-1603) devrinde Validesi Safiye Sultan'ın (1566-1605) emriyle başlamıştır. H.1 006 (M.1597) yılında temelleri atılan caminin bina emini Kasım Voyvoda'dır⁹⁵.

İnşaa süreci iki valide sultanın adıyla anılan, üç mimarbaşının elinden geçen ve yapı tamamlanana kadar sekiz padişah gören Yeni Cami’nin bugün bulunduğu yerde, 10. yüzyıl gibi erken bir tarihte Porta Hebraica (İbrani Kapısı) yer alıyordu. Kent kapısının Latince adından anlaşılana, o tarihte burada Yahudiler, büyük olasılıkla Yahudi

⁹² Kate Fleet, *Türkiye Tarihi (1453-1603)*, Cambridge Yayınları (Çev. Bülent Uçpunar), İstanbul, 2016, s.631.

⁹³ Antonie Galland, “*İstanbul’a Ait Günlük Hatıralar*”, (Çev. Nahid Sırrı Örik), TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.72.

⁹⁴ Şenocak, *a.g.e.*, s.215-216.

⁹⁵ Ertunç Başbuğ, *Yeni Cami ve Külliyesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1965, s.6.

Kerait cemaati yaşıyordu. Caminin inşaat hududu içinde bir kilise, bir sinagog vardı. Yahudi halk ticaret ağını ellerinde bulunduruyor, en çok kazanan kesim oluyordu. Gümrük ticaretinde ve iltizamla vergi toplamada ağırlıklı rol oynamalarının yarattığı korku 16. yüzyıl sonlarında doruğa ulaşmıştı. Bu süreç, Safiye Sultan'ın, caminin temellerini atmak için Eminönü'nde Yahudilere ait değerli ticari mülkleri istimlak etmesini kolaylaştırdı. İstimlak edilecek evlere iki misli bedel verilmesi ve sinagog ile kilisenin yerine harap iki mabedin tamiri kararlaştırılmıştır⁹⁶. Burada mülkleri satın alınan Yahudilerden kırk beş kişi de kayd-ı hayat şartı ile vergiden muaf tutulmak suretiyle Hasköy'e nakledilmiştir. Öte yandan bu kimselere Hasköy'de yeni evler verilmiş ve sinagoglarının olduğu arsalar kanuni olarak satın alınmadığından dolayı karşılık olarak kendilerine her yıl 32 kuruş kira ödemesi yapılmıştır Araştırılan verilere göre verilen miktarlar net olmamakla birlikte, Yeni Camii arsasının istimlak hukuku kapsamında devralındığı anlaşılmaktadır⁸⁹.

Caminin temelleri atılmak üzere mimarlığa sermimar Davud Ağa, Nazırlığa Hadım Hasan Paşa, mutemetliğe Kasım Voyvoda tayin olunmuştur. İstimlak sırasında bir takım haksızlıklar yapıldığı ve halkın bir kısmının parasını alamadığı ortaya çıkarılmıştır. Bunun üzerine bina emini azledilerek; yerine Dergâhı âli kapıcılarından Kara Mehmed Ağa tayin edilmiştir. Yaşanan istimlak sıkıntılarının çözüme kavuşturulması ile caminin temeli ancak 10 Muharrem 1006/1597'de atılmıştır⁹⁷.

Caminin temel atma tarihi ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır. Caminin temelin atılması 1597 Ramazanı'nın ikinci günü olarak kararlaştırılmış ve o gün temeli atacak kişi olarak Sadrazam Hasan Paşa belirlenmiştir. Ancak Bostancı başı Ferhat Ağa tarafından Sadrazam Hasan Paşa'nın mührü hümayunu alınmıştır. Yaşanan bu durum temel atma işleminin ertelenmesine sebep olmuştur. Nihayetinde yaşanan talihsizlik nedeniyle olaydan beş gün sonra Bostancı başı Ferhad Ağa Yedikule zindanında idam edilmiştir⁹⁸.

⁹⁶ Ali Sami Ülgen, "Yeni Cami", *Vakıflar dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1962, s.382.

⁸⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s.163.

⁹⁷ Ülgen, *a.g.m.*, s.382.

⁹⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, "Yeni Cami Kapılarında Halka Bal Şerbeti Dağıtıldı", *Tarih Hazinesi*, S.1, İstanbul, Kasım 1950, s.22.

Şöyle ki yaşanan olay sonucunda temel atma işlemi ancak 1598 Muharrem ayının on birinci günü gerçekleştirilebilmiştir. Cami planını hazırlayan ve temelini atan Davud Ağa temel kazmaya başladıktan bir süre sonra buradan bir yel değirmeni döndürmeye yetecek kadar su çıkması üzerine öncelikle suyu tulumbalarla tahliye ettirmiştir. Mimar Sinan'ın Büyük Çekmece Köprüsü'nün yapımı sırasında uyguladığı gibi başları kurşun kuşaklarla kaplı kazıklar üzerine blok taşlar yerleştirmek suretiyle yer seviyesinden bir miktar yükseltmiştir. Ve yine bu işte kullanmak amacıyla Rodos'tan taşlar getirtmiştir⁹⁹.

Henüz Yeni Cami'nin temelleri tamamlanmamışken, yaklaşık bir ay sonra vebaya yakalanan mimarbaşı Davud Ağa vefat etmiş, yerine Dalgıç Ahmed tayin edilmiştir. Yeni mimar Dalgıç Ahmed gözetiminde çalışmalar tekrar başlamıştır. Cami bu zamana kadar ancak bir zira (75 ile 90 cm. arasındaki uzunluk ölçüsü) yükselebilmştir. Hisar kulesi üzerinde minare yeri belirlenmiş, ilk şerefeye kadar çıkınca Ramazan'da kandiller yakılmıştır. İnşaat daha bitmeden medresesinde ders verecek hocalar tayin edilmiştir¹⁰⁰.

1598 yılında yapılmaya başlanan Yeni Cami; 1603 yılında Sultan III. Mehmed'in vefatı ve bunun üzerine Validesi Safiye Sultan'ın Eski Saraya nakledilmesiyle son bulmuştur¹⁰¹. Eski valide sultan olarak Safiye Sultan'a özen gösterilirdi; düzenli bir emekli aylığı bağlanmıştı ama artık gelir kaynaklarından, armağanlardan ve toprak bağışlarından yoksun kaldığından böyle büyük bir külliyei kurma projesini desteleyecek imkânı kalmamıştı⁹⁵.

Sonraki dönemde cami inşaatını etkileyen bir başka olay da 1660 büyük İstanbul yangını olmuştur. 1660 yangını yaşattığı korku, etkilediği alan yaptığı tahribat ve neden olduğu sonuçlar bakımından kendinden önceki ve sonraki yangınlardan ayrılmaktadır⁹⁶. Karaköy kapısında Nisan 1660 tarihinde meydana gelen yangında bölgedeki evlerle

⁹⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s.164.

¹⁰⁰ Ahmet Refik Altınay, “*Alimler ve Sanatkarlar*”, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1924, s.71-73.

¹⁰¹ Naima, “*Sultan III. Mehmed'in Vefatı 16/17 Recep 1012 (20/21 Aralık 1603)*”, C. I, Ankara, 2009, s.375.

⁹⁵ Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti* (Çev. Dilek Şendil) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s.107.

⁹⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s.21.

birlikte birçok kilise sinagog yok olmuş Yahudi mahallesinde bulunan, yarım kalan Yeni Cami inşaatı da hasara uğramıştır¹⁰².

İstanbul halkına yardım etmek için yangın yerlerinde dolaşan Turhan Valide Sultan bu caminin yarım bırakılmış duvarlarına rastlamıştır. O sırada bir cami yaptırmak isteyen Valide Sultan'a zelzeleden harap olan Cerrah Mehmed Paşa Camii'ni tamir ettirmesi tavsiye edilmiştir. Mimarbaşı Mustafa Ağa, Veziriazama Yahudi mahalleleri arasında kalmış bu camiyi kurtarmanın daha hayırlı olacağını söylemesi üzerine Valide Turhan Sultan bu işe razı olmuştur. Çifte çarşı, türbe, dar'ül-kurra, mektep, iki kapısında birer sebilhane ve denize nazır bir kasır dâhil olarak caminin inşasına başlanması hassa mimarları ocağına bildirilmiştir. Böylece inşaatın ikinci evresi Hatice Turhan Sultan döneminde başlamıştır¹⁰³.

Turhan Sultan, Yeni Cami'yi Eminönü'nde yaptırmayı bu şekilde adını duyurmayı istemiştir. Turhan Sultan'ın bu girişimi aynı zamanda genç Valide Sultan'ı kendinden önceki tartışmalı, ama gene de güçlü bir valide sultanla ilişkilendiren bir hareket olarak yorumlanmıştır¹⁰⁴.

İnşaat başladıktan sonra başta Valide Turhan Sultan olmak üzere; şehir halkı tarafından da evler satın alınmıştır. Bu başlangıç ise 1661 yılında gerçekleşmiştir. Duvarlardan bir sıra taş sökülerek devam eden inşaat, 16.000.000 akçeye mal olmuştur. Caminin açılışı ile ilgili iki tarih verilmektedir. Birincisi, 1663'tür ve hem vakfiyesinde hem kitabesinde yazılıdır. İkincisi ise, 1565'tir¹⁰⁵.

Vakfiyesinde yer alan tarihin doğru olduğunu göz önünde tutularak, cami inşaatının 1663 yılında tamamlandığı, ancak açılışın iki yıl sonra 1665'te yapıldığı ortaya çıkmıştır. Yeni Cami günümüze gelinceye dek çeşitli isimlerle anılmıştır. İlk adı "Zulmiye"¹⁰⁶, daha sonra "Adliye" adını alan yapı bir müddet içinde "Valide Cami" ismini almıştır. Fakat bu benimsenmemiştir. En sonunda halk arasında "Yeni Cami" adıyla anılmaya başlanmıştır¹⁰⁷.

¹⁰² Yıldız, *a.g.e.*, s.168-170.

¹⁰³ Silahtar Fındıklı Mehmet, "*Silahtar Tarihi*", C. II, Akba Kitabevi, Ankara, 1947, s.107.

¹⁰⁴ Şenocak, *a.g.e.*, s.214.

¹⁰⁵ Ülgen, *a.g.e.*, s.390.

¹⁰⁶ Evliya Çelebi, "*Seyahatname*", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, C. X, s.214.

¹⁰⁷ Selanikî, *a.g.e.*, s.428.

Yeni Cami'nin mimarisi hakkında bilgi vermek gerekirse; cami planı, Şehzade Camii'nde Mimar Sinan'ın, Sultan Ahmed Camisi'nde Sedefkâr Mehmed Ağa'nın uyguladıkları planlardan farklı değildir. Dört fil ayağına oturtulan kubbe, dört tarafından dört yarım kubbe ile çevrilmiş ve köşelerine de küçük birer kubbe yerleştirilmiştir. Bunlar, biraz yüksek tutulduğundan cami piramit şeklini andıran bir biçimde yükselmektedir. Dörtgen plan kusursuz olduğu kadar sade bir simetriye sahip olduğu için, Mimar Sinan'dan sonra başka birçok mimar da bunu tercih etmiştir. Kare avlusu ve arasındaki sekizgen şadırvan, üçer şerefeli minareler, cami duvarlarına bitişik olan Hünkâr Kasrı ve burada bulunan kemerli geçit, köşede yer alan muvakkithane, ana binayı süslemekte olan ilginç yan yapılarıdır. Külliye ait başka bazı binalar, zaman içinde yıkılarak yok olmuştur. Birçok padişahın defnedildiği türbeleri ve çeşmeleri ise hala mevcuttur. Turhan Sultan'ın kendisi için yaptırdığı türbede I. Mahmud'un annesi Saliha Sultan'ın da kabri bulunmaktadır. Ayrıca, IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman ve V. Murad da buraya gömülmüştür. Bitişğinde, sonraki yıllarda yapılan Havatin (Hatunlar) ve Cedid Havatin türbelerinde padişahlardan birçoğunun eşi ve çocuğu yatmaktadır. Böylece Turhan Sultan, kendi türbesinde, hanedandan gelen veya Saray'a hizmet etmiş 150 kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum da, o dönemde kadın sultanların, özellikle valide sultan olarak, hanedanı çekip çeviren rolünü simgeler niteliktedir¹⁰⁸.

Yeni Cami Turhan Sultan döneminde bir külliye olarak tekrar oluşturuldu. Yeni Cami Külliyesi çevresinde Kapalı Çarşı, Türbe, Dar'ul-kurra, Sıbyan Mektebi, Hünkar Kasrı, Çeşme ve Sebil'den gibi mimari yapıları bulundurmaktadır. Külliye teşkil eden bu yapılar, kuzeyde Eminönü ve doğuda Yeni Cami Caddesi, güneyde Çiçek Pazarı ve batıda Tahmis Sokağı ile sınırlandırılmıştır. Cami külliyesinin ana yapısı olarak, topoğrafik alanda en göze çarpan yerde yapılmıştır. Bunu, güney ve batı tarafından Kapalıçarşı sınırlamaktadır. Cami ile çarşı arasındaki alanda türbe inşa edilmiştir. Hazire ise güneyde camiye bitişik olarak yapılmıştır. Günümüzde Dar'ül-kurra'nın doğusunda sebil, batısında ise kapı üzerinde sıbyan mektebi yer almaktadır. Bu kapı girişini sağladığı avlu duvarı yol genişletme çalışmaları sırasında sıbyan mektebi ile birlikte yıkılmıştır. Dar'ülkurra'da aynı akıbetten kendini kurtaramamıştır. Hünkar Kasrı

¹⁰⁸ Murat Belge, *a.g.e.*, s.102.

ise caminin doğusunda yer almaktadır ve kemer üzerindeki gövdesiyle camiye bağlantısı sağlanmaktadır¹⁰⁹.

XVII. yüzyılda İstanbul'a gelen ve izlenimlerini Fransa kralı XIV. Louis'e sunmak üzere derleyen Grelot'a göre Yeni Camii, yakın dönemlerde inşa edilenler arasında, İstanbul'dakilerin en zarifi ve en iyi yapılmış olanıdır. Grelot ayrıca, caminin kurucusu olan Safiye Sultan'da bulunan sağduyuyu da çok iyi yansıttığını söylemiştir. Safiye Sultan'ın geriye kalanlara, Müslüman mimarisinin bir mücevherini bıraktığını vurgulamıştır¹¹⁰.

Şehrin görseelliğine ve silüetine önemli katkıları olan Yeni Cami, Osmanlı ailesi tarafından İstanbul'da yaptırılan son büyük cami örneğidir. Yeni Valide Camii de denilen Turhan Sultan'ın Camisi, bir kadın tarafından inşa ettirilip de selâtin camileri arasına katılan ilk camidir. Bu eserin inşası çok boyutlu olup birçok konuda sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi hayata katkıda bulunmuştur; yalnızca saltanat ailesi kadınlarının himaye ettiği mimarlık mirasına katkıda bulunmakla kalmayıp, burada yaptırılan büyük bir çarşı sayesinde Eminönü'nün ticari faaliyetlerine de etkisi olmuştur¹¹¹.

Yeni Cami, her ne kadar Safiye Sultan'ın projesi olarak başlasa da tamamlayamadığı için vakıflarına dahil edilememiştir. Bitirilmiş olsaydı, muhtemelen kuracağı vakfı buraya tahsis edecekti. Dolayısıyla sağlığında ve ölümünden sonraki şöhreti çok daha büyük olacaktı. Halef selef sultanlar her açıdan devre yani XVII. yüzyıla damga vurmaya başlamışlardır.

2.2. Medrese

Bahçe kapısında Çelebioğlu Alâeddin mahallesinde olduğu kaydedilen cami, türbe, medrese, darü'l-kurra, kütübhâne, mekteb, çarşı sebil, çeşme, hamam, köşk, muvakkıthane ve dükkânlardan oluşan manzûme içinde bulunmaktadır. Külliye'nin yer aldığı arsa, 19 Şubat 1598 tarihinde III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan adına istimlak edilmiş; fakat inşaata uzunca bir süre ara verilmiştir. Daha sonra, Yeni Cami'de olduğu

¹⁰⁹ Arzu İyianlar, "Valide Sultanların İmar Faaliyetleri", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992. s.99.

¹¹⁰ Josephus Grelot, *İstanbul Seyahatnamesi*, (Çev. Selen Maide), Pera Yayınları, İstanbul, 1998, s.223.

¹¹¹ Duygu Merve Özdemir, "Hadice Turhan Sultan ve Yeni Camii", https://www.academia.edu/25890115/HADİCE_TURHAN_SULTAN_ve_YENİ_CAMİ, (01.02.2019, 17.50)

gibi IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan tarafından tamamlanmıştır. Mimar Dâvud Ağa yapmaya başladığı inşaat, Dalgıç Mehmed Ağa'nın mimarlık yaptığı dönemde devam etmiş, Mustafa Ağa tarafından tamamlanmıştır. Medresenin tam olarak bittiği tarih, bilinmemekle birlikte inşaatın başlanmasını müteakip (1006/1598) müderris tayin edilmiştir. Medresenin yeri, bugün Bahçe Kapısı'ndaki İş Bankası'nın olduğu mevki yer almakta idi¹¹².

2.3. Safiye Sultan Camisi

Safiye Sultan'ın kendi adını taşıyan cami; Kahire şehrinde, El-habbaniye semti, Muhammed Ali Caddesinde bulunmaktadır. Yapıyı doğuda Muhtar Paşa Caddesi, batıda Asfur Caddeleri ile kuzeyde el-Davudiye ve Muhammed Caddeleri çevrelemektedir. Caminin yapımında ve isminin verilmesiyle ilgili olarak iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Yapılma aşamasında Davudiye Camisi olarak bilinen cami, 1602 yılında Safiye Valide Sultan'ın kölesi Osman Ağa tarafından yaptırılmaya başlanmıştır. Ancak kölelerin kendi adlarına vakıf kurma ve inşa yetkileri olmadığı için bu yapım kanun dışı sayılmış, baninin vefatından sonra diğer malları ile birlikte Valide Safiye Sultan'a verilmiştir. Bu durumu edilen şu bilgi desteklemektedir; 1602 tarihinde dönemin şeyhülislamı tarafından Osman Ağa Vakfı'nın meşru olmadığını bildiren bir fetva yayımlanmıştır. Böylece yapı Valide Safiye Sultan'a verilmiş ve caminin "Safiye Sultan Camisi" olarak anılmasını sağlamıştır¹¹³.

Diğer bazı kaynaklarda ise caminin yapımı şöyle açıklanmıştır; Safiye Sultan, oğlu III. Mehmed ölünce vakfedebileceği bir yapı arayışına girmiş ve dönemin Dârüs'aade Ağası Osman Ağa'nın Kahire'de başlattığı camiyi devralmıştır. Kendi adını verdiği bu cami, böylece "Safiye Sultan Camisi" ya da "Melike Safiye Camisi" olarak anılmıştır. Kahire'deki vakıf camisinin Harim (avlu kısmına) giriş kapısında bulunan Arapça kitabede Osmanlı Padişahı III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan tarafından inşa ettirildiği yazılmıştır. Valide Sultan ile oğlunun adına yer verilirken III. Mehmed'in babası Murad'dan bahsedilmemiştir¹¹⁴.

¹¹² Mübahat Küçükoglu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.7-8, İstanbul, 1977, s.380.

¹¹³ İyianlar, a.g.m., s.57.

¹¹⁴ Ahmet Ali Bayhan, "Safiye Sultan Camisi", *DİA*, C. XXXV, İstanbul, 2008, s.473-474.

XVII. yüzyılda Mısır'a birçok defa seyahat eden Evliya Çelebi camiyi, "Yirmişer basamak merdivenle çıkılır, altmış sütun üzerine yapılmıştır, avlusunun etrafı altmış adet kârgir kubbedir, avlusu mermer döşelidir, mihrabı, minber ve minaresi Anadolu üslûbundadır, cemaati gayet çoktur." şeklinde tasvir etmiştir¹¹⁵.

Elde edilen kaynaklarda caminin mimarını tespit etmek mümkün olmamıştır. Cami doğu batı doğrultusunda, 50 m yüksekliğinde, 30 m genişliğinde iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde kare planlı ve revaklı avlu, ikinci bölümde ise altı destekli merkezi planlı cami yer almaktadır. Avlunun doğu, batı ve kuzey yönlerinden üç girişi mevcuttur. Bu girişlere on dokuz basamaklı, yarım daire planlı merdivenlerle ulaşılmaktadır. Fakat bu merdivenlerde doğu girişinde olanına günümüzde mevcut değildir. Camideki girişler ise basık yuvarlak kemerli girişlerin üzerine yerleştirilen üçlü kemerler ve iki renkli taşların kullanılması, camiyi daha gösterişli hale getirmiştir. Bu abidevi girişler onlara ulaşan merdivenlerle birlikte cephelere hareket kazandırmaktadır. Giriş eyvanları çapraz tonozlarla örtülüdür ve avludaki revakları da küçük kubbeler örtmektedir¹¹⁶.

Safiye Sultan Camisi'nin detaylarından biraz daha bahsetmek gerekir ise; cami zeminden 4 m. yüksek olan bir platformda düzgün kesme taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Yapının harim kısmının kornişleri düzdür. Avlu duvarları Memlük üslûbuna uygun dendanlarla nihayetlendirilmiştir. Kare plana sahip revaklı avlunun, altı sarnıç olarak değerlendirilmiştir. Eser bu açıdan Tunus'taki Kasba Camisi ve Kahire'de bulunan Mehmed Ali Paşa Camisi'ne benzemektedir. Revaklar, on iki beyaz mermer sütun tarafından taşınan sivri kemerlere oturmuş ve pandantiflerle geçilen küçük kubbelerle örtülmüştür. Avlunun orta aksında bulunan üç avlu kapısıyla camiye geçiş için kullanılan kapının önlerinde revak birimleri çapraz tonoz kullanılarak kapatılmıştır. Merkezî kubbenin ve diğer kubbelerin içi sade, süslemesizdir. Beden duvarlarında yer alan pencerelerle kubbe kasnaklarındaki pencereler caminin ferah bir iç mekâna sahip olmasını sağlamıştır. Bu bölümde merkezi kubbe altı adet sütun tarafından taşınmaktadır. Dışarı taşıntılı mihrabın üzeri de küçük bir kubbeyle örtülmüştür. En başta Edirne Üç Şerefeli Camisi'nde uygulamaya konulan bu şema, Mimar Sinan eliyle klasik dönemde sekiz istinatlı biçimde Edirne Selimiye Camisi'nde zirveye ulaşmıştır.

¹¹⁵ Çelebi, *a.g.e.*, s.218-219.

¹¹⁶ İyianlar, *a.g.m.*, s.57.

Safiye Sultan Camisi, Osmanlı mimarlığının başlangıç döneminden itibaren devam eden büyük bir mekânı bir tek kubbeyle örtme gayretlerine ulaşma yolundaki deneme tiplerine ait altı istinatlı camilerin varyasyonlarından biri niteliğindedir¹¹⁷.

Cami Osmanlı mimarisinde severek kullanılan merkezi planın altı destekli grubuna dahil edilmiştir. 20*18 m ölçülerindeki harimi örten kubbe, altı adet destekle taşınmakta olup, yanlarına da birer kubbe eklenmiştir. Dışa taşkın olan mihrabın örtüsü de kubbedir. 2.30 m genişliğinde 3.75 m yüksekliğinde olan mihrap iki sütunun taşıdığı yuvarlak kemerli, içi mukarnas sıraları ile dolgunlaşmış bir nişe sahiptir. Nişin bütünü mozaik döşemelidir. Malzeme olarak ise iki renkli mermer kullanılmıştır. Mermerden yapılmış olan minberde yan alınlıklar, geometrik desenlerle süslenmiştir. Ayrıca iki yanında ikişer adet kırık kaş kemerli pabuçlukları bulunmaktadır. Dört sütun tarafından taşınan minber yuvarlak kemerlidir ve külahı yıldızlarla süslenmiştir¹¹⁸.

Altı istinatlı cami planı, Anadolu'nun dışında bu yapıda başarıyla uygulanmıştır. Caminin mihrabındaki detaylara inmek gerekirse; mihrap tamamen mermerden yapılmış olup, iki sütuna dayanmakta olan sivri kemerli bir nişten ibarettir. Siyah, beyaz, kırmızı renkte niş içinde kemercikler, kavsarada ise zikzak motifleri işlenirken kemer köşeliklerine büyük birer gülbezekle etrafında beyaz zemine mavi renkleri olan İznik yapımı çiniler yerleştirilmiştir. Minberle beraber mihrap Kahire'de başkent etkisinin boyutlarını gösteren önemli örnekler olarak kabul edilmektedir¹¹⁹.

Cami detaylarında son olarak ele alınan kısım caminin duvarları ve avlu bölümüdür. Caminin duvar kemerlerinden iki renkli taş kullanılmıştır. Üç bölümlü olan son cemaat yerinin batısına kare kaideli, yivli silindirik gövdeli, tek şerefeli minare klasik Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtmaktan oldukça uzak kalmıştır. Avlu ve cami arasında çok fark olmadığı için cepheler aynı hizadadır. Bu cepheler de altlı üstlü iki sıra pencereler ile donatılmıştır. Yuvarlak kemerli ve parmaklıklı olan bu pencerelerden üst kısımdakiler alttakilere oranla daha küçük yapılmıştır¹²⁰.

¹¹⁷ Bayhan, "Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu: Mısır", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BAYHAN-Ahmet-Ali-KUZEY-AFRİKADA-BIR-TURK-YURDU-MISIR.pdf>. (20.01.2019, 19:38).

¹¹⁸ İyianlar, a.g.m., s.58.

¹¹⁹ Bayhan, a.g.m., s.473-474.

¹²⁰ İyianlar, a.g.m., s.57-58.

1930 yılında Kral I. Fuâd devrinde, kapsamlı bir restorasyon gören eser, bahçe içinde tasarlanmış ve etrafı Osmanlı tarzı duvarla çevrilmiştir. Ne var ki günümüzde iki avlu kapısı ile dış avlu duvarları yerinde değildir. Kazzâzîn Kapısı adıyla bilinen kuzeydoğu kapısı bugüne dek gelmiştir; mukarnas dolgulu, üç dilimden oluşan kemerli bir niş içinde basık kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır. Camiye varmak için yol kotundan yüksek olarak yapılmış yarım daire biçimindeki merdivenler kullanılmaktadır. Camide avlulu bir plan kullanılmıştır. Merkezi ve büyük bir kubbeyle onun etrafında yer alan küçük beş kubbe ibadet alanını oluşturmaktadır¹²¹.

2.4. Karaca Ahmed Sultan Türbesi

Üsküdar'ın en eski mezarlığına adını veren ve 1004/1595-96 yılından evvel burada kendisinin de bir kabri bulunduğu bilinen Karaca Ahmed hakkında henüz net ve kesinleşmiş bilgi yoktur. Şöyle ki Karaca Ahmed için Manisa'nın Horoz köyünde, Afyon'un ve Akhisar'ın Karaca köylerinde türbeler gösterilmektedir. Sivrihisar'da, Aydın'da, Bergama'da da ona nispet edilen makamlar var olmakla beraber, Türbelerinin ve makamlarının hiç birisinde kitâbe bulunmamaktadır. Vakfiyeleri hakkında padişahların defterhâne hazinelerinde kendi mühürleri altında muhafaza edilen il yazıcı defterlerinde Kuyûd-i Kadime arşivinde de bir belgeye rastlanmamıştır. İstanbul gibi Manisa'da, Bergama'da halkın arasında en yaygın rivâyet Karacaahmed'in Bektâşî, Alevî olmadığıdır. Afyon'un bir köyündeki türbe üzerine 69 yıl kadar evvel konan bir kitâbede Karacaahmed adının geçmesi hiçbir ilmî değer taşımamaktadır ve bir hayır sahibinin böyle bir rivâyeti yazmış olabileceği düşünülmektedir¹²².

Karaca Ahmed Sultan Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan kolonizatör Türk Dervişleri'nden biri olarak bilinmektedir. Uç bölgesinde kuruluşunu yeni yeni tamamlamaya çalışan beyliğe; Osman Bey devrinin sonlarında Horasan'dan ve etrafındaki bölgeden yoğun bir derviş-gazi zümresi gelmiştir. Bu dervişlerin içinde, bilhassa Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethetmesi esnasında kahramanlıkları bilinen Geyikli Baba, Abdal Murad, Abdal Musa, Abdal Mehmed, Karaca Ahmed ve Doğlu Baba zikredilmektedir. Sözü edilen dervişler, Orhan Gazi'nin fetihleri sırasında önemli roller

¹²¹ Dursun Saral, Safiye Sultani, <http://dursunsaral.com.tr/dursunsaral/index.php/2015/12/22/safiyesultan/>. (20.02. 2019, 20.05).

¹²² İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, s.376-378.

üstlenmişler, fetih sonrasında ıssız bölgelere, yol geçitlerine, dağ başlarına ya da Hıristiyan köylerine yakın alanlara yerleşmek suretiyle buralarda kurdukları zâviyeler aracılığıyla buraların iskân edilmesini, sağlamışlar ve o bölgelerin Türk yurdu haline getirilmesinde etkili rol oynamışlardır¹²³.

Karaca Ahmed'in Üsküdar'da yaşadığı ve Bizans sınırında tampon vazifesi üstlenerek İstanbul'daki ilk Türk yerleşim alanının temelini atmak için tekkeler kurdurduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, sözü edilen tekkenin varlığından hâlâ söz edilmesi, bu tekkenin 1630'lu yıllarda faaliyetlerin sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak Karaca Ahmed'in Osmanlı topraklarından ayrılmasının ardından, onun yerine burada işlerinin kim tarafından yürütüldüğü hakkında bilgi yoktur¹²⁴.

Karaca Ahmed Sultan'ın ölümünden sonra Osmanlı devletine yaptığı katkılar sebebiyle ona bir türbe yaptırılmıştır. Türbe Üsküdar'da en fazla ziyaretçi tarafından görülen türbelerden biridir. Türbenin yeri Gündoğumu Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesi'nin birleştiği köşededir. Karşısında Fethi Ahmet Paşa Camisi, sol tarafında 1741 tarihinde yapılmış olan Saadettin Efendi açık türbesi, çeşme ve sebili, gerisindeki sol tarafta halkın yanlışlıkla Karaca Ahmed Sultan'ın atının mezarı dediği, tek kubbeli ve altı sütunlu, Rum Mehmet Paşazade Nişancı Hamza Paşa'nın açık türbesi bulunmaktadır. Çimentodan yapılmış bir sandukanın ayakucuna üç kabir taşı yerleştirilmiştir. Bu üç taşın arkasında mermer bir kitabe yer almaktadır. Şair Asari tarafından yazılan bu kitabede Valide Sultan ismi zikredilmiş; ama isim zikredilmemiştir. Bu durum türbeyi yapan bani hakkında net bir bilgi sağlamasa da; bu türbenin etrafına duvar çekip, güzel bir kapı açtıran Valide Safiye Sultan olduğu bilinmektedir¹²⁵.

Üsküdar'da bulunan Karaca Ahmed Sultan türbesinin ilk nüvesini, Manisa'da yaşadığı dönem Horos Köyü'nde bulunan türbeyi sık sık ziyaret eden ve Kanuni Sultan Süleyman'la beraber İstanbul'a gelmesinde sonra, gördüğü bir rüyanın arkasından, 1539'da Gülfem Hatun'un inşa ettirdiği söylenmektedir. Gülfem Hatun tarafından üstü

¹²³ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.143.

¹²⁴ Haşim Şahin, "XIV. Yüzyılda Bir Türk Dervişinin Serüveni: Karaca Ahmed", *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler I*, C. II, İstanbul, 2004, s.321.

¹²⁵ Murat Mermi Haskan, "*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*". İstanbul, 2001, Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, s.576.

açık olarak yaptırılmış olan türbenin üzeri, Sultan III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan tarafından kapatılmıştır¹²⁶. Bundan dolayı burada Gülfem Hatun'dan önce bir türbenin olmadığı ve türbe üzerindeki son düzenlemeleri de Valide Safiye Sultan'ın yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Safiye Sultan tarafından yaptırıldıktan sonra Türbe, birkaç kere tamir edilmiştir. Son olarak tamiri ise Avni Paşa'nın oğlu Ahmed Fuad tarafından yapılmıştır. Fransız ressam ve gezgin F. W. Topham tarafından yapılan gravürde bu mezarlık yoktur. Fazla yüksek olmayan türbenin caddeye bakan cephesinde pencere ve kapı yoktur. Dar saçaklı, alaturka kiremit döşeli bu küçük yapı, Safiye Sultan Türbesi'nin çatılı halidir¹²⁷.

Bu türbe, Üsküdar'da, kendi adının verildiği semtte Rodoslu Ahmed Fethî Paşa Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Taş yapı, üstü kiremit örtülü ahşaptır. Binanın cephe yüzünde dört pencere ile iki demir kapı bulunmaktadır. Sağ taraftaki kapıdan türbeye, sol taraftaki kapıdan ise tekkeye girilir. Ortada sebil bulunmaktadır. Türbenin kapısının üstünde güzel bir talik ile iki satır 1283 yazısı bulunmaktadır. Türbe, sebil ve zaviye ile beraber yaptırılmıştır. Buranın sağından mezarlığa bir kapı açılır. Buraya sonradan bir çeşme yaptırılmıştır. Biraz ilerleyince solda bir pencere, zaviyeye açılan bir kapı bulunmaktadır. Karşıdaki kapıdan türbeye girilmektedir. Türbe kapısının sağında bir pencere görülmektedir. Türbeden kibleye dört, doğuya üç pencere açılmaktadır. Türbeye kubbemsi bir şekil verildiği görülmektedir¹²⁸.

¹²⁶ Şahin, a.g.m., s.326.

¹²⁷ Haskan, a.g.m., s.577.

¹²⁸ Konyalı, a.g.e., s.362.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKFIN İDARİ VE İKTİSADİ YAPISI

1. VAKIF GÖREVLİLERİ

Vakıfların en temel vazifelisi, idareden tamamen sorumlu mütevellidir. Müteveli sözlük anlamı olarak başkasının işlerini gören, bakımını üstlenen, dostluk gösteren gibi anlamlar taşımakta olup, vakıf terimi olarak vakfiyedeki şartları yerine getirmek, şer’i hükümleri uygulamak ve vakfın işlerini idare etmekle görevlendirilen kişi anlamına gelmektedir. Bu görev ve yetkilere velâyet, görevlendirmeye tevliyet adı verilmektedir. Osmanlı vakıf uygulaması içinde müteveli tarafından yapılan iş için genellikle tevliyet kelimesi kullanılmaktadır¹²⁹.

Genel olarak, vakıf yöneticisi olan mütevelliler vakfiyede belirtilen şartlara göre belirlenmektedir. Osmanlı Devleti’nde de vakıfları yöneten mütevellilerin çoğunluğu, genellikle vakıf kurucularının soyundan olan kişiler olmuştur. Vakfın, vakfiyedeki şartlara uygun şekilde idare edilmesi ve yaşaması hususunda vâkıfın ailesine mensup kişilerin, aileden olmayanlara göre daha hassas ve dikkatli davranacağını gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşılır bir durumdur. Nitekim XVIII. yüzyılda kurulan 330 vakfın yarısından fazlasının ilk mütevellisi aynı zamanda vakfın kurucusudur ve bunların da neredeyse yarısı, vakfın tevliyetini kendi nesline bırakmıştır¹³⁰. Müteveli tayininde vâkıfın iradesi esas alınmaktadır; iradesinin tespit edilemediği durumlarda hallerde irade hâkime geçerdi. Vâkıfın isteği ile ataması yapılabildiği hallerde “meşrut müteveli”, hâkim tarafından ataması yapılabildiği hallerde “mansub müteveli” denilmektedir. Osmanlı Devleti’nde önceki dönemlerde boşalan mütevellilik görevleri hâkimin yaptığı tevcihle doldurulurken; Tanzimat’ın ilanından sonra padişah beratıyla “sadaka” türünden tevcihler yapılmaya başlanmıştır ve bu türden müteveli atamalarına “sadaka tevliyetler” adı verilmiştir¹³¹.

¹²⁹ Nazif Öztürk, “Müteveli”, *DİA*, C. XXXII, İstanbul, 2006, s.127.

¹³⁰ Bahaeddin Yediyıldız, “XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilâtı”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, İstanbul, 1982, s.174.

¹³¹ Öztürk, a.g.m. s.128.

Safiye Sultan'ın vakıflarında da vakıf işlerinin düzenli yürütülmesi için mütevelliler bulunmaktadır. Mısır'daki Vakfın kuruluşunda öncelikle vakıflarının tevliyetini kendisine, daha sonra ise Mısır'da emekliğini geçiren ağalardan Yakub bin Abdullah'a tevcih etmektedir. Vakfın nezareti ise Mısır valilerindedir. 1182/Mart-Nisan 1769 tarihli kayıтта mütevellî Hacı Ahmet yerine Ali Bin Abdullah'ın kadı huzurunda tayin edilmesinden bahsedilmektedir¹³². Mısır'daki vakfına dair herhangi bir arşiv vesikası bulunmadığından, söz konusu kişi Üsküdar'da ki vakfının mütevellisidir.

4 Nisan 1798 tarihli başka bir kayıтта ise Safiye Sultan'ın Üsküdar'da bulunan vakfında Mehmed Efendi'nin mütevellî görevinde bulunduğunu yazmaktadır¹³³. 1260/1844-1845 yılında Üsküdar'daki vakfın mütevellisi Mehmed Sadık Efendi'dir¹³⁴.

Vakıf idarecisi olan nazır, mütevellî ve varsa cabi "zabitan-ı vakf" ibaresiyle gösterilirler. Vakıf idarecilerinin sayısı verilmemekle birlikte 1132/1718-1719 yılı muhasebesine göre bunlar için günlük 42 akçe, yıllık 15.120 akçe ödenmiştir¹³⁵.

Vakıf görevlilerinden biri de cüzhanlardır. Cüzhanlık; namazlardan evvel veya sonra Kuran'ı Kerim'den cüz okumak anlamına gelmektedir. Cüzhanlık vazifesi ise; cami, tekke ve zaviyelerde Kuran'ı Kerim'den cüz okuma vazifesidir. Cüz okumak karşılığında bu göreve tabi kişiler maaş almaktadır¹³⁶. Safiye Sultan'ın Haremeyn vakıflarında cüz vakfı kurulduğuna dair vakfiye olmasına rağmen buralara tevcih yapıldığına dair belge yoktur.

Safiye Sultan kendisi ve eşi III. Murad'ın türbesinde günlük 2 akçe ücretle her gün cüz okunması için, cüzhanlık görevini tahsis ettirmiştir. 12 Ramazan 1124/13 Ekim 1712 tarihli belgede bu durumun örneğini açık bir şekilde görmekteyiz. Belgede; Safiye Sultan'ın İstanbul Ayasofya yakınında bulunan eşi Sultan Murad'ın türbesinde, günlük 2 akçe yevmiye ile sabah vaktinden itibaren cüz okuyacak görevli olarak Mustafa bin Ali'nin tayin edildiği yazmaktadır¹³⁷. İncelenen diğer arşiv belgelerinde de Sultan'ın

¹³² VGMA, Defter 732, s.53.

¹³³ VGMA, Defter 1292, s.232.

¹³⁴ VGMA, Defter 809, s.101.

¹³⁵ *EV.HMH.d.*, 2437.

¹³⁶ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.79.

¹³⁷ BOA, *C.EV.*, 453/22941.

yaptırdığı diğer türbe ve cami gibi dini vakıflarda da bu görevin yerine getirildiğini görmekteyiz.

Cüzhanlar vakıftan düzenli olarak, sabit bir şekilde ödeme almaktadırlar. Bu ücretler genellikle günlük 2 akçedir. Cüzhan değişimi kişinin vefatı ile veya kendi isteği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Tablo: 1' de görüldüğü üzere yıllara göre cüzhan değişimi gerçekleşmiştir. 1118/1706 tarihli belgede cüzhan olan Hafız Ali kendi isteğiyle cüzhanlık görevini İbrahim Halifeye devretmiştir. 1209/1795 tarihli belgede ise cüzhan İsmail Halife bin Mustafa'nın vefatı üzerine cüzhanlık görevi İbrahim'e verilmiştir. 1132/1718-1719 yılı muhasebesine göre türbedeki çalışanlarına aylık 25 yıllık 720 akçe ödenmektedir

Tablo 1: Çeşitli Yıllarda Görev Yapan Cüzhanlar, Cüzhan Değişikliği ve Günlük Ödemeleri

Tarih	Cüzhan	Yevmiye (Akçe)
1112/1700	Mustafa Ali ¹³⁸	2
1113/1701	Mustafa Halife ¹³⁹	2
1118/1706	İbrahim Halife ¹⁴⁰	2
1118/1706	Hüseyin Halife ¹⁴¹	2
1124/1712	Mustafa Halife ¹⁴²	2
1126/1714	Osman Halife ¹⁴³	2
1182/1768	Mustafa Halife ¹⁴⁴	2
1186/1773	Mehmet Osman ¹⁴⁵	2
1186/1773	İbrahim ¹⁴⁶	2
1209/1795	İbrahim ¹⁴⁷	2
1209/1795	İsmail ¹⁴⁸	2

¹³⁸ BOA, AE. SMTS.III., 34/3312.

¹³⁹ BOA, C. EV., 622/31360.

¹⁴⁰ BOA, AE. SAMD.IV., 14/1290.

¹⁴¹ BOA, AE. SAMD.IV., 15/1331.

¹⁴² BOA, C.EV., 453/22942.

¹⁴³ BOA, C.EV., 452/22856.

¹⁴⁴ BOA, AE. SMMD.IV., 23/2551.

¹⁴⁵ BOA, AE. SMMD.IV., 23/2553.

¹⁴⁶ BOA, AE. SMMD.IV., 22/2514.

¹⁴⁷ BOA, AE. SAMD.IV., 197/19038.

¹⁴⁸ BOA, AE. SAMD.IV., 197/19045.

Verilen tabloda cüzhan değişikliği ve günlük ödemeleri yıllara göre belirtilmektedir. Bu cüzhanlar Safiye Sultan'ın eşi III. Murad için Ayasofya'da yaptırdığı türbede görev almaktadırlar. Genellikle günlük 2 akçe yevmiye karşılığında sabah vaktinden itibaren günlük bir cüz okumak ile yükümlüydüler.

2.VAKFIN GELİRLERİ VE GİDERLERİ

Vakıfların hizmetlerini düzenli olarak yerine getirebilmeleri için sürekli gelir kaynaklarının bulunması gerekmektedir. Bu doğrultuda vakıf kurucuları, inşa ettirdikleri hayır kurumlarının sürekli olması, tamirat ihtiyaçlarının giderilmesi, vakıfların ayakta kalabilmesi ve vakıftan görev yapan vazifelilerin yevmiyelerinin karşılanması için vakfa gelir getirecek müsakkafat ve müstegallat türünden gelir kaynakları oluşturmayı da ihmal etmemişlerdir.

Genel olarak incelediğimizde, Osmanlı'da vakıfların gelir kaynaklarını iki grupta ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi taşınmaz mallardan oluşan arazi, bağ, bahçe, çiftlik, köy gibi gayrimenkullerdir. İkincisi ise arazi dışındaki her türlü gayrimenkulü içeren binalardır (müsakkafaat). Bu tür binaların içinde ev, konak, oda, menzil gibi yapılar ve han, hamam, dükkân, debbağhane, arasta, gibi işletmeler bulunmaktadır¹⁴⁹.

Vakfın gelirlerinin en önemli kısmını nakit para vakıflarından elde edilen murâbahalar oluşturmaktadır. Vakıf nakitlerini onu on bir buçuk rıbh (%11,5) ile borç veriyordu. 1123/1711-1712 senesinde, bir yıllık murâbaha geliri 32.250 akçe olup, bunun 7.650 akçesi mattale tabir olunan ertelenmiş, vakfin alacağı yani ödenmemiş borç; 24.600 akçe kadarı vakfin tahsil edebildiği paralardır¹⁵⁰. Öyle ki para vakıfları olarak adlandırılan bu gelir kaynakları akar ile birlikte ya da müstakil olarak iki yöntemle kurulabilmektedir. Vakfın kurucusu ya doğrudan vakfiyesini düzenlemek suretiyle kadıya onaylatarak vakfın kuruluşunu gerçekleştirebilmektedir ya da ölüme bağlı olarak veya vasiyet yoluyla kurulmaktadır¹⁵¹. Ancak kurulan para vakıfları İslam âlimleri arasında farklı fikirlerin ortaya çıkmasına yol açarak, tartışmalara sebep

¹⁴⁹ Kazıcı, *a.g.e.* s.146.

¹⁵⁰ *EV.HMH.d.*, 1705.

¹⁵¹ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.50-51.

olmuştur. Hatta Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan önemli din âlimlerinden Çivizâde Mehmed Muhiddin ve İmam Birgivi; para vakıflarının batıl olduğuna dair fetva vermiş böylece Osmanlı'da bir dönem para vakıflarının kurulması yasaklanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Osmanlı uleması tarafından kabul görülmesiyle tekrar para vakıflarının kurulması gerçekleşmiştir¹⁵².

Muhasebe kayıtlarına göre, vakfın verdiği borçlar murâbahalı ve murâbahasız olmak üzere iki ayrı yöntemle verilmektedir. Murâbaha sözlükte; artma, kâr, ticari kazanç anlamında ki rıbh kökünden türeyen ve kazandırma kar hakkı tanıma anlamına gelmektedir. Terim olarak ise bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli kâr koyularak satılmasını ifade etmektedir¹⁵³. Murâbahasız yani kârsız ve çıkarsız olarak vakfın borç verme işlemi “karz-ı hasen” olarak değerlendirilebilir. Bu ise kârsız ve faizsiz olarak kredi vermektir. Bu sayede vakfın parası muhtaçlar tarafından borç olarak alınıp kullanılır, sonra aynı miktar vakfa iade edilir. Vakfın paranın bir kısmını bu şekilde işletmesi ancak vâkıfın (kurucu) şart koşmasıyla gerçekleşeceğinden¹⁵⁴ Safiye Sultan da vakfiyesinde böyle bir şart koymuş olmalı, aksi halde müteveli parayı kâr getirmek maksadıyla borç olarak veremezdi.

Nakit vakfı, buradan elde ettiği kazançla yeni yerler, özellikle menzil ve dükkânlar olarak vakfın gelir kaynaklarını büyütüyordu. Özellikle Müteveli Mehmed Ağa zamanında 1768-1769'da nakit vakfı için bir hayli emlak alımı yapılmıştı. Bunlardan biri 17 Rebiülevvel 1182/1 Ağustos 1768 tarihli mahkeme kaydına göre, İstanbul Çatladıkapı yakınlarında, Küçük Ayasofya Mahallesi'nde surlara yakın ve sınır olan 15 zira arsa üzerine inşa edilmiş, dört adet kahveci dükkânı 320 kuruşa vakıf tarafından satın alınmıştır. Bunun 120 kuruşu nakit olarak vakıf tarafından ödenirken geriye 200 kuruş kalmıştı. Böylece aylık kira getirisi 30 akçe mukataa-i zemini olan arsa üzerindeki dükkânlar vakfın akarataı arasına katılmıştır. Dükkânlar satın alındıktan sonra, aynı kişiye icâreteynle kiralanmıştı. Buna göre arazinin mukataa-i zemin kirası

¹⁵² Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.219-223.

¹⁵³ İbrahim Kafi Dönmez, “Murâbaha”, *DİA*, C.XXXI, s.418.

¹⁵⁴ H. Hüsnü Koyunoğlu, “Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl İstanbul Uygulaması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S.1, 2008, C. VIII, s.268.

vakıftan ödenmek üzere, ayrıca satıştan kalan 200 kuruş muaccele kabul edilerek yıllık bir kuruş kira (müeccele) anlaşması yapılmıştı¹⁵⁵.

Mütevelli Mehmed Ağa zamanında 25 Zilkade 1182/2 Nisan 1769 Kasımpaşa semtinde Seferikoz Mahallesi'ndedir. Buradaki bina 226 zira arsa içerisinde iki katlı olup, üstte iki oda, bir sofa, abdesthane ve altta bir oda, mutfak ve kenif ile ağaçları olan bir bahçeden oluşuyordu. Bu emlak için arazisiyle beraber 300 kuruşa satış gerçekleşti. Bundan sonra aynı yerler satıcı tarafından vakıftan kiralandı. Satış bedelinin 90 kuruşu vakıf tarafından peşin olarak ödendikten sonra, geriye kalan 210 kuruş, kiracının muaccelesine sayılmıştı¹⁵⁶.

27 Zilkade 1182/4 Nisan 1769 tarihinde yine mütevelli aracılığıyla Kasımpaşa'da bulunan Sahaf Muhiddin Mahallesi'ndeki 184 zira arsa içinde bulunan ve vakıf menzilleriyle sınır olan iki katlı iki oda, dehliz ve kenifiyle bahçesi olan menzil 140 kuruş bedelle, nakit vakfı için satın alınmıştır. 40 kuruşu peşin olarak vakıftan ödenmiş, kalan 100 kuruşu ise satıcının kiracı olarak oturabilmesi için muaccele olarak takas edilmişti. Binanın günlük kirası (müeccele) ise yarım akçe olacaktı¹⁵⁷.

Mütevelli Mehmed Ağa'nın satın aldığı evlerden biri de Kasımpaşa'ya bağlı Hacıhüsrev Mahallesi'ndedir. 500 zira arsa üzerinde bulunan binanın üst katında bir oda, bir kenif alt katta iki oda, bir sofalı menzil ve kârhane; bahçesinde dört adet kuyu ve ağaçlar mevcuttu. Burası 600 kuruş bedelle vakıf tarafından satın alındı. 165 kuruşu nakit ödenirken, kalan 435 kuruşu muaccele adıyla peşin kiraya sayılmıştı, çünkü bu mülk de satıcısına icâreteynle kiralanmıştır. Müeccele olarak ise günlük iki akçe vakfa kira ödenecekti¹⁵⁸.

2 Zilhicce 1182/9 Nisan 1769 tarihli mahkeme kaydına göre yine mütevelli Mehmed Ağa tarafından Kasımpaşa'da Yahya Kethüda Mahallesi'nde bulunan 350 zira arsa içindeki üç katlı bina da aynı usulle vakıf tarafından 450 kuruşa satın alınmıştı. Bu binanın üst katında üç oda, bir sofa ve mutfakla mahzen ve kenif; orta katında iki oda, birer sofa ve mutfak; alt katta ise bir ahır, sarnıç ve müşterek bir su kuyusuyla

¹⁵⁵ VGMA, Defter 732, s.53.

¹⁵⁶ VGMA, Defter 732, s.53.

¹⁵⁷ VGMA, Defter 732, s.56.

¹⁵⁸ VGMA, Defter 732, s.72.

bahçesinde ağaçları bulunmaktadır. Satın alındıktan sonra satıcısına icâreteynle kiralanan evin bedelinden, 125 kuruş vakıf tarafından peşin ödenmiş, geriye kalan 300 kuruş peşin (muaccele) kiraya sayılmış ve günlük olarak ise bir akçe kira verilmesi kararlaştırılmıştı¹⁵⁹.

Aynı gün yapılan başka bir mahkemede yine aynı mahallede vakfın menzillerine bitişik olan başka bir emlak alınmıştır. 300 zira arsası bulunan menzil üç katlıydı ve üstte üç oda, birer sofa, dehliz ve kenif; ortada dört oda, iki sofa, bir kargir hamam, câmekân, mutfak ve kiler; altta ise iki oda, bir mutfak, kiler ve su kuyusuyla bahçesinde bir miktar ağaç vardı. Vakıf burayı 525 kuruşa satın almıştır. Diğerleri gibi satıştan sonra satıcıya kiralanan menzilin bedelinin 125 kuruşu vakıf parasından hemen ödenirken, kalan 400 kuruş kiracının ödemesi gereken muacceleyle takas edilmiştir. Kiracı ayrıca vakfa, günlük bir akçe kira verecektir¹⁶⁰.

Önceki iki satıştan üç gün sonra (12 Nisan) satın alınan ev ise Kasımpaşa'ya bağlı Tahtelkadı Mahallesi'ndeydi ve 255 zira arsa üzerindediydi. Vakfın menzillerine komşu olan bu bina iki katlı olup, 250 kuruşa satın alındıktan sonra bunun 90 kuruşu satıcıya vakıftan nakit ödenmişti. Menzil sahibine kiralandığı için satıştan kalan 160 kuruş kiranın peşinatına sayılmıştı, günlük olarak ise bir akçe kira vakfa ödenecekti¹⁶¹.

Para vakfının sahip olduğu menzil ve dükkânların sayısı dolayısıyla akar gelirleri 1768-1769 yıllarında müteveli Mehmed Ağa tarafından oldukça artırılmıştır. Bu menziller ve dükkânlar genellikle Kasımpaşa'ya bağlı mahallelerde ve vakfın diğer menzilleriyle yakın yerlerdedir.

Safiye Sultan vakfının diğer gelir kaynağı; icâreteyn ile yahut muktaa-i¹⁶² zeminle kiralanan yerlerden elde edilen kiralardır. Bu vakıf kiracı ilişkisinde kullanılan

¹⁵⁹ VGMA, Defter 732, s.55.

¹⁶⁰ VGMA, Defter 732, s.54.

¹⁶¹ VGMA, Defter 732, s.55.

¹⁶² Sözlükte “kesmek” mânasındaki Arapça kat’ kökünden türeyen mukataa “kesişmek” demektir. “Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma” olarak tanımlanabilecek bir genel anlamı vardır. Zamana ve sektörlere göre değişen çeşitli kullanım türleri bu lugat mânasından kaynaklanmaktadır (Mehmet Genç, “Mukataa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, İstanbul, 2006, s.129). Vakıf terimi olarak ise; yıllık bir ücretle vakıf bir toprağın bu toprağın idaresinin, bu toprak üzere şahsi mülk olmak üzere binalar inşa edebilme ve hatta onu ağaçlandırabilme hakkıyla birlikte devredilen bir kira sözleşmesidir. Sözleşme ancak kiranın ödenmemesi halinde feshedilmekteydi. Kiracı toprağı varislerine intikal ettirme imkânına sahip olduğu gibi, kiraladığı yerde inşa ettiği binaları ve yetiştirdiği ağaçlar

“mukataa” yoluyla vakfa ait boş arsa veya arazilerini kira verme yöntemidir. Bu yöntemde kiracıdan “bedel-i mukataa” adı verilen, vakfa ait arsanın değeri civarında bir para ve ayrıca her ay veya sene “icâre-i zemin” adı verilen bir miktar kira bedeli alınır. Bu şekilde dikilen ağaçların ve inşa edilen binaların mülkiyeti ihya işlemi gerçekleştiren kişiye ait olmaktadır. İsterse bu taşınmazları satabilir, kiraya verebilir, miras bırakabilir hatta vakfedebilirdi¹⁶³.

Vakfın bu türden gelir kaynaklarının tamamı İstanbul’da, Üsküdar ve Kumkapı civarında bulunuyorlardı. Anadolu yakasında olmayanlar için bazen sadece der-İstanbul ibaresi bulunmaktadır. Örneğin İstanbul’daki kira gelirinden biri, müsakkafatın türünün ne olduğunun belirtilmediği bir yere aittir ki kirası aylık 54 ve senede 648 akçedir. Hocapaşa Mahallesi’nde Mehmed Ağa adında birinde kirada olan hanenin kirası ise aylık 60 ve senelik 720 akçe tahsil edilmiştir. Kumkapı Mahallesi’nde vakfa ait üç adet oda mevcuttur. İki tanesinin aylık kirası 15 akçe iken, üçüncünün kirası 60 akçedir. Muhasebelerinde bunların kiralarının yıllık olarak toplamları da verilmektedir¹⁶⁴.

Safiye Sultan’ın da vakıf gelirleri arasında mukataa veya mukataa-i zemin önemli bir paya sahiptir. Osmanlı Arşiv belgelerine göre mukataa gelirleri hakkında örnek vermek gerekirse; 1080-1082/1669-1670 yılına ait mukataa geliri 9.059 akçe¹⁶⁵, 1084-1085/1673-1674 yılına ait mukataa-i zemin geliri 12.400 akçe¹⁶⁶, 1095-1097/1683-1685 yılına ait başka biri ise 15.500 akçe¹⁶⁷ şeklindedir. Özetle yıllara göre bakıldığında mukataa gelirlerinde devamlı artış olduğunu ve vakıf gelirleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Üsküdar’da Rum Mehmed Paşa Mahallesi’nde debbağhane ve şem’hane dükkânlarının kirası da vakfın önemli gelirlerindendi. Bunların kirası aylık 1255 ve senelik 15.060 akçedir. Vakfın kiracı mal sahibi ilişkisi içinde olduğu vakıflardan birisi

üzerinde sınırsız mülkiyet hakkına sahiptir. Hatta bu bina ve ağaçları da vakıf yapabilmektedir. Ancak toprağın mülkiyeti kendisine ait olmadığından bu türden vakıflar İslam Hukukçularına göre menkul mallar kategorisine girmektedir (Yediyıldız, *a.g.e.*, s.134-135).

¹⁶³ Nazif Öztürk, “Mukataalı Vakıf”, *DİA*, C. XXXI, İstanbul, 2006, s.132; Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, *a.g.e.*, s.123-130.

¹⁶⁴ *EV.HMH.d.*, 1705. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tablo: 8.

¹⁶⁵ TSMA., d., 3974/2.

¹⁶⁶ TSMA., d., 3974/2.

¹⁶⁷ TSMA., d., 3974/3.

Koca Sinan Paşa vakfidır. Sinan Paşa vakfına ait olup, Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunan debbağhane ve şem'hane dükkânlarının mukataa-i zemin kiralari mahsuplaşma şeklinde tahsil edilmektedir. Çünkü her iki vakfın birbirinden kiraladığı arsalar üzerinde diğer vakfın binaları bulunuyordu. 1260/1844-1845 yılına ait bir kadı kaydında iki vakfın alacak davası yer almaktadır. Sinan Paşa vakfı mütevellisi mahkemeye giderek, Safiye Sultan vakfından 1251 senesinden 1259 senesine kadar kiralalarını alamadığını iddia etmişti. Buna göre biriken borç senelik 15 kuruştan 135 kuruştur. Mahkeme sonucunda inceleme tamamlandığında Safiye Sultan vakfının kira borcunun olmadığına dair karar çıkmıştır¹⁶⁸.

Mesih Paşa Mahallesi'nde Demanlı(?) Kilisesi'nin arsası da Safiye Sultan vakfından mukataa-i zemin yoluyla kiralanmıştı. Buna göre icâre-i zemini aylık 60, senelik 720 akçedir. Yine aynı kiliseden tahsil edilen başka bir arsanın mukataa-i zemin kirası aylık 180, senelik 2160 akçedir. Vakıftan arsa kiralayan diğer bir kilise ise Üsküdar Çoban Çavuş Mahallesi'nde ki Aya Nikola kilisesidir ki arsanın mukataa-i zemin kirası senelik 1300 akçedir.

Safiye Sultan vakfına ait arsalardan biri üzerinde ise Üsküdar Yeni Valide Sultan Camisi bulunmaktadır ki cami vakfın kiracısıdır. Cami vakfından tahsil edilen senelik mukataa-i zemin kirası 5570 akçedir. Bununla beraber caminin üzerinde bulunduğu arsanın ne kadarının Safiye Sultan vakfına ait olduğu bilinmemektedir.

Bunların dışında vakfın Üsküdar'da, kullanım amacı belli olmayan başka bir arsadan mukataa-i zemin kirası yıllık 11.770 akçedir. [...] köyünde vakıf câbisinde kirada olan değirmen, fırın ve çayır kirası senede 3100 akçe; Hacı Mustafa Mahallesi'nde, Papasoğlu Hanı yakınlarındaki bir hanenin mukataa-i zemin kirası senelik 1800 akçedir¹⁶⁹. Ayrıntıları verilen 1711-1712 yılı vakıf gelirleri ve giderleri tablo:8 de gösterilmektedir.

Vakfın giderler kalemi içinde de yine başka vakıflara ödediği arazi kirası (mukataa-i zemin) bulunmaktadır. Sinan Paşa vakfı ile kiracı mal sahibi ilişkisi karşılıklı olduğundan, kira bedellerini birbirleriyle mahsuplaşarak ödüyorlardı. Vakfın kira ödediği bir başka vakıf ise Ayasofya-i kebir vakfidır. Vakfın düzenli ve sürekli

¹⁶⁸ VGMA, Defter 809, s.101.

¹⁶⁹ *EV.HMH.d.*, 1705.

giderleri dışında vakfa ait çeşmenin suyollarıyla mescidin tamirlerine zaman zaman harcama yapılmaktadır. 1080-1082/1669-1670 yıllarında, Safiye Sultan'ın İstanbul'da bulunan vakfının muhasebesine göre mescid ve çeşmenin tamirâtı için toplam 2.245 akçe ayrıldığı görülmektedir¹⁷⁰.

Bunların dışında resmi işlemler için özellikle kadıdan alınan belgeler ve vakfın muhasebesinin onaylanması durumunda mahkeme harçları da vakfın giderlerindedir (dide-i harc-ı muhasebe ve harc-ı hüccet vb.).

Para vakfının gelirleri %11.5 rıbh ile verilen borçlardan elde edilen nemadır. Bu da “merbuh” ve gay-i merbuh” olarak iki şekilde hesaplanmaktadır. Dolayısıyla bazı borçların rıbh alınmadan verildiği anlamına gelmektedir. Örneğin 1132 /1718-1719 senesinde vakıf tarafından, “an-mal-ı merbûh” 1153 guruş ve “an-mal-ı gayr-i merbûh” başlığı altında 1783 guruş tahsilat yapıldığı görülmektedir. Borç verilen kişilerin listesi de defterin sonunda kayıtlıdır. Örneğin “der-zimmem-i nâs” başlığının altında borçluların isminin başında “der-zimmet-i...” ifadesi mevcuttur.

2.1. Gelir Gider Dengesi

Vakfın akarlarından ve borç olarak verdiği paralardan elde edilen gelirler, vakfın sürekli olan giderlerine harcanırdı. Bu giderlere harcanan miktar gelirlerden düşülür, vakfın gelirleri ve giderleri arasında meydana gelen fark vakfın lehineyse bu meblağa fazla-i vakf denirdi. Bu miktar vakfın hazinesinde dururdu. Buna göre vakfa ait muhasebe defterlerinden elde edilen bilgilerle, gelir ve gider kalemleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹⁷⁰ TSMA. d., 3974, vr. 1/b.

Tablo 2: 1075-1076 / 1664-1665 Yılı Muhasebesi (12 aylık)¹⁷¹.

GELİRLER	
Re's-ül mâl	3000 akçe
Sene-i sabık bakâyası	2.602 akçe
Evkaf-ı mezburenin icâratı, murabâha ve mukata'atı mahsulü	67.067 akçe
TOPLAM:	303.980 Akçe
GİDERLER	
Eczâhânâna ve hüddâm-ı vakf-ı şerîfe	50.760 akçe
Mukâta'ât-ı zemîn ve mescid-i şerifi için şem'-i asel ve revgan ve hıfz-ı rehân ve fermân-ı âlî üzere kesr-i kurûş ve tecdîd-i sof sandûka ve tahsîli mâl-ı vakf ve mühimmât-ı lâzimesi	78.000
Zimem-i nâsda murâbaha	3.000 guruş
İcâreden ve murâbahadan nâs zimmeti	47.732 akçe
TOPLAM	476.492
FAZLASI	1.822 akçe

Vakfın mütevellisi Kadri Çelebi zamanındaki 1105-1106 /1664-1665 yılına ait bir yıllık muhasebe icmaline göre vakfın hazinesinde bulunan anapara 3000 akçedir. Vakfın diğer gelir kalemi, vakıf hazinesinde kalıp önceki yıldan devreden meblağ 2602 akçedir. Vakfın gelirlerinde en büyük paya sahip olan kalemler ise; vakfa ait mukataa ile kiralanarak akarlardan elde edilen gelirler ve onların rıbhından elde edilen gelirlerdir. Kira gelirleri 67.067 akçe olup, toplam gelir miktarı 474.670 akçedir.

Vakfın gider kalemi arasında en büyük pay, mescidin aydınlatılmasını için gerekli balmumu, zeytinyağı gibi mühimmatlara ve vakfın mallarını koruyup gözeten memurların ücretlerine ayrılmıştır (78.000 akçe). Giderler içinde yüksek bir meblağa sahip olan kalem vakfın eczâhân ve hüddâman gibi vazifelilerin ödemelerine aittir (50.760 akçe). Vakfın son gider kalemini de vakıf hazinesinden verilen borçlar oluşturmaktadır (3000 guruş). Görüldüğü üzere, vakfın 476.492 akçe gideri bulunmaktadır. Ancak vakfın giderleri, gelirlerinden yüksek olduğu için vakfın zararda olduğu tespit edilmiştir.

¹⁷¹ TSMA., d., 3974.

Tablo 3: 1076-1077/1665-1666 Yılı Muhasebesi (1 Yıllık)¹⁷².

GELİRLER	
Evkaf-ı mezburenin icrâatı, murâbaha ve mukataa mahsulü	68.275 akçe
TOPLAM	68.275 Akçe
GİDERLER	
Hüddâman ve eczâhân	55.290 akçe
Mukata zemini ve mescid-i şerif için şem-i asel, revgân ve hasır	12.788 akçe
Mal-ı vakfin tahsili için mübaşire ve çeşme su yolu merammât ve mühimmatı	197 akçe
TOPLAM	68.275 Akçe
FAZLASI	00000 Akçe

Vakfin mütevellisi Kadri Çelebi zamanındaki 1076-1077/1665-1666 yılına ait bir yıllık muhasebe icmal defterine göre vakfin; mukataa ile kiralanan akarlardan elde edilen gelirleri ve onların ribhından elde edilen meblağ toplam 68.275 akçeden oluşmaktadır.

Vakfin giderlerinden oluşan toplam meblağ 68.275 akçedir. Bunun; 55.290 akçesi eczâhan ve hüddâman gibi vazifelilere, 12.788 akçesi mescide gerekli balmumu, zeytinyağı ve hasırdan oluşan gerekli malzeme masraflarına ayrılmıştır. 197 akçelik az bir miktar ise su yolu, çeşme gibi binaların tamirâtı için harcanmıştır. Şöyle ki 68. 275 akçelik toplam gelirden vakıf vazifelileri % 37'lik bir paya sahiptir. Toplam gelirden en az harcama mescid için gerekli mühimmatlara ayrılan miktardır. Ayrıca vakfin gelir ve gider miktarında bir eşitlik söz konusu olduğu için, vakıf hazinesine herhangi bir miktar kalmadığı görülmektedir.

Tablo 4: 1080-1082/ 1669-1670 Yılı Muhasebesi (1 Yıl 4 Aylık)¹⁷³.

GELİRLER	
Kîse-i vakf	8.383 akçe
Meşâhirân ve murâbahât	71.991 akçe
Mukataa-i zemin	9.059 akçe

¹⁷² TSMA. d., 4919.¹⁷³ TSMA. d., 3974.

Vakf-1 şerîfe ait olan arsa	1.500 akçe
TOPLAM:	90.933 Akçe
GİDERLER	
Murtezika-i vakf-1 şerîfe ve hüddâm-1 vakf	73.150 Akçe
Edâ-i mukâta'ât-1 zemîn ve vâkıfe-i müşârün-ileyhânın Karamanlı Köyü'nde olan mescid-i şerîfinin şem'-i asel ve revgan bahâsı	9.170 Akçe
Hıfz-1 rehhân için bedestancılar	
Mâl-1 vakfin tahsîli için mübâşir ücretine ve sefine harcı	
Mescid ve çeşmenin meremmâtına ve sâ'ir mühimmât-1 lâzimesinin masrafları	
TOPLAM	82.320 Akçe
FAZLASI	8.413 Akçe

Mütevellisi Osman Bey zamanındaki 1080-1082/1669-1670 yılına ait bir yıl dört aylık muhasebe icmaline göre; vakfin hazinesinde 8.383 akçe bulunmaktadır. Gelirler arasında en büyük meblağ, muhasebe kayıtlarında meşahiran ve murâbahat olarak geçen kalem, vakfa ait kiraların ve para vakfinin bir yıllık ribhından elde edilen 71.991 akçedir. Ayrıca vakfin mukataa-i zeminden 9.509 akçe ve mutasarrıfının ölümü üzerine vakfa kalan menkul gelirlerinden 1500 akçe olmak üzere toplam 90.933 akçe geliri bulunmaktadır.

1080-1082/1669-1670 yılındaki giderler incelendiğinde, önceki yıllar ile aynı harcamaların olduğu görülmektedir. Vakfin giderleri toplam 82.320 akçedir. Bunlar içerisinde en fazla payı vakıf vazifelilerin ödemeleri oluşturmaktadır. Geriye kalan meblağ ise vakfin bakım, onarım ve tamirat masraflarına aittir. Son olarak vakfin gelir gider dengelerine bakıldığında; gelirlerin giderlerden daha fazla olduğu (8.413 akçe) tespit edilmiştir.

Tablo 5: 1084-1085/1673-1674 Yılı Muhasebesi (1 Yıl 8 Aylık) ¹⁷⁴.

GELİRLER	
Meşâhirât ve murâbaha mahsûlâtı	64.740 akçe
Mukâta'ât-1 zemîn	12.400 akçe
Vakf-1 şerîfe âit olan mahlûlât	226.800 akçe

¹⁷⁴ TSMA., d., 3974.

TOPLAM:	303.980
GİDERLER	
Murtezika-i vakf-1 şerife ve hüddâm-1 vakf	99.090 Akçe
Edâ-i mukâta'ât-1 zemîn ve vâkıfe-i müşârünileyhânın Karamanlı köyünde olan mescid-i şerîfenin şem-i asel ve revgan bahâsı	44.810 Akçe
Hıfz-1 rehhân için bedestancılar hazinesi	
Vakfa ait olan mahlûlâtın dellâliye ve müjdegânesine ve keşfi	
Umûr-1 vakfın harc-1 râhına ve vakfın mütevellî-i sâbıkıyye olan deyni edâsı	
Karamanlı Köyünde olan Suyolu keşfine ve mâl-1 vakfın tahsîli için mübâşire ve sâirmühimmât-1 lâzimesi	
TOPLAM	143.900 Akçe
FAZLASI	160.080 Akçe

1084-1085/1673-1674 yıllarında Safiye Sultan vakfının Mütevellisi Hasan Efendi olduğu tespit edilmiştir. Bu tarihlere ait bir yıl sekiz aylık muhasebe kayıtlarına göre vakfın; para vakıflarından elde edilen bir yıllık rıbhından oluşan 64.740 akçe, mukataa-i zemin usulüyle kiraya verilen yerlerin gelirlerinden 12.400 akçe geliri olduğu görülmektedir. Ancak vakfın gelirleri içerisinde farklı bir durum söz konusu olmuştur; gelirler içinde 226.800 akçelik büyük bir meblağ vakf-1 şerife ait olan mahlûlât şeklindedir. Şöyle ki vakıf kiracılarından mirasçısı olmayan bir kişinin ölümü sebebiyle, üzerinde bulunan tüm menkul ve gayrimenkuller vakfa tahsis edilirdi. Böylece vakfın toplam geliri 303.980 akçeye yükselmektedir.

1084-1085/ 1673-1674 yıllarında; cami, tekke gibi dini müesseselerde ve başka devlet görevlerinde vazifeli olarak çalışan hüddâmana 99.090 akçe ödeme yapılmıştır. Vakfın gider kalemi içinde büyük bir bölümü de vazifelilerin ödemelerinin oluşturduğu görülmektedir. Safiye Sultan'ın hayratından olan Karamanlı Köyü'ndeki caminin aydınlatılması için gerekli olan şem-i asel ve revgan ile vakfın başka vakıflara ödediği icare-i zemin kiraları; vakfa ait bazı işler için dellaliye ücretiyle vakıf işlerini yürütenlerin ve yöneticilerin yol masrafları; Karamanlı Köyü'ndeki çeşmenin suyolunun tamiri için yapılan keşf ücreti toplam 44.810 akçe olup vakfın diğer giderlerini oluşturmaktadır. Buna göre vakfın toplam 143.900 akçe gideri bulunmaktadır. Gelir ve gider arasında farka bakıldığında ise vakfın 160.080 akçe fazlası olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: 1095-1097/1683-1685 Yılı Muhasebesi (2 Yıllık)¹⁷⁵.

GELİRLER	
Evkâf-ı mezbûrenin icârât ve murâbahâtı mahsûlü	97.776 akçe
Mukâta'ât-ı zemîn mahsulü	15.500 akçe
Vakf-ı şerîfe ait olan firun mu'accesesi	7.500 akçe
TOPLAM:	120776 Akçe
GİDERLER	
Murtezika-i vakf-ı şerîfe	115.920 Akçe
Edâ-i mukâta'ât-ı zemîn ve vâkıfei müşârün-ileyhânın Karamanlı nâm karyede olan mescid-i şerîfin şem-i asel ve revgan-ı zeyt bahâsı	13.100 Akçe
Mâl-ı vakfin hıfzı için bedestancılar	
Tahsîli için mübâşir ücreti	
Sâir mühimmât-ı lâzimesinin harc ve sarfi	
TOPLAM	129.020 Akçe
FAZLASI	8.244 Akçe

Mütevellisi Mehmet Ağa zamanındaki 1095-1097/1683-1685 yılına ait toplam iki yıllık muhasebe kayıtlarına göre; aylık kiraya verilen akarların geliri (97.776 akçe) ve mukataa-i zemin ile kiraya verilen yerlerin geliri (15.500 akçe) gelir kalemi içerisinde en büyük paya sahiptir. Bir de vakfa ait olan fırının kiralanıp, kiranın peşin olarak alınmasından oluşan 7.500 akçelik geliri bulunmaktadır. Vakfın toplam gelirinin 120.776 akçe olduğu tespit edilmiştir.

Vakfın vazifelilere ödenen 115.920 akçe giderler arasında en büyük paya sahiptir. Bu masrafların dışında vakfın ödediği kiralar ve Karamanlı Köyü'nde bulunan Safiye Sultan'a ait mescidin bal mumu, zeytinyağı masrafları vakıf mallarının korunması için bedestencilere ödenen meblağ gibi giderleri de bulunmaktadır. Bu giderler ile birlikte vakfın toplam 129.020 akçe gideri bulunmaktadır. Vakfın gelirleri giderlerinden fazla olduğu için vakıf hazinesine 8.244 akçenin kaldığı tespit edilmiştir.

¹⁷⁵ TSMA., d., 3974.

Tablo 7: 1101-1103/ 1689-1690 Yılı Muhasebesi (1 Yıl 8 Aylık) ¹⁷⁶.

GELİRLER	
Evkâf-ı mezbûrenin icârât ve murâbahât-ı mahsûlü	68795 akçe
Mukâta'ât-ı zemîn mahsulü	15500 akçe
Evkâf-ı mezbûreye ait olan mu'accelât akçesi	15100 akçe
TOPLAM:	99.395 Akçe
GİDERLER	
Murtezika-i vakf-ı şerîf	87.600 Akçe
Edâ-yı mukâta'ât-ı zemîn ve vâkıfe-i müşârün-ileyhânın Karamanlı nâm karyede olan mescid-i şerîfin şem'-i asel ve revgan ve hasır bahâsı	13.344 Akçe
Mâl-ı vakfin tahsîli için mübâşir ücreti	
Kesr-i kuruş ve sâ'ir mühimmât-ı lâzimesine harc ve sarfı	
Murâbaha ve mukâta'a-i zemîn mâlından der kîse-i vakf	14.400 Akçe
TOPLAM	115. 344 Akçe
FAZLASI	15.949 Akçe

Vakfın mütevellisi İbrahim Ağa döneminde 1101-1103/1689-1690 yılına ait bir yıl sekiz aylık muhasebesi incelendiğinde gelir kaleminin vakfa ait arsa, arazi gibi akarların kiralardan oluştuğu görülmektedir. Bu gelirler toplam 99.395 akçedir.

Vakfın vazifelilere ödenen 87.600 akçe vakfın bu dönemdeki en önemli gideridir. Ayrıca vakfın başka vakıflara ait olan arsalarla ödediği mukataa-i zemin icâresi ile Karamanlı Köyü'ndeki mescidin aydınlatılması için gerekli olan balmumu, yağ ve hasır gibi ihtiyaçları için olan ödemeler de vakfın giderleri arasındadır. Son olarak vakfın resmi işlemlerini yürütmekle görevli mübaşire ve diğer masraflar için ayrılan 27,744 akçe vakfın giderleri arasındadır. Vakfın toplamda 115.344 akçe gideri bulunmaktadır. Görüldüğü üzere bu vakfın giderleri gelirlerinden daha fazla olduğu için vakıf, 15.949 akçelik zarara uğramıştır.

¹⁷⁶ TSMA., d., 4323.

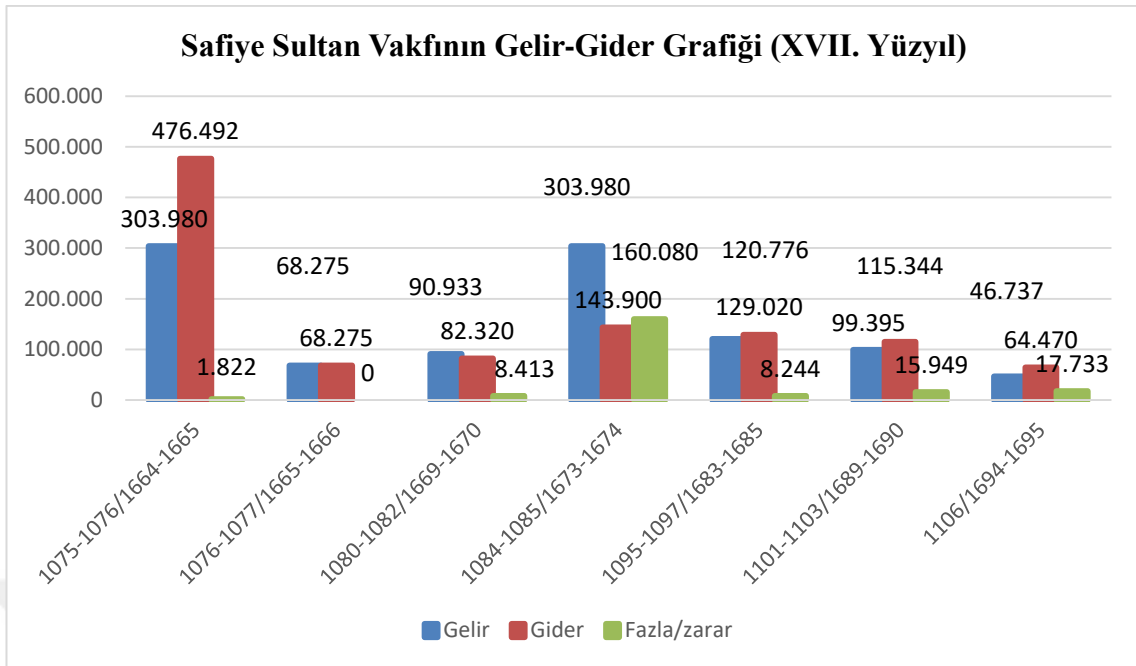
Tablo 8: 1106 / 1694-1695 Yılı Muhasebesi (1 Yıllık) ¹⁷⁷.

GELİRLER	
Kise-i vakf	481 Akçe
Evkâf-ı mezbûrenin murâbahası mahsûlü	15.600 akçe
Evkâf-ı mezburenin icârâtı	22.906 akçe
Mukâta'ât-ı zemîn mahsûlü	75.50 akçe
TOPLAM:	46737 Akçe
GİDERLER	
Huddâm-ı vakf-ı şerîf	43.740 Akçe
Eda-i mukâta'a-i zemini	20.730 Akçe
Karamanlı nâm karyede olan mescid-i şerîfin şem'-i revgan ve şem'-i asel bahası	
Mescid-i şerîfin ber mûcîb-î hüccet-i şer'iyye ta'mîr ve termîmine ve çeşmeleri meremmâtı	
Mâl-ı vakfin hıfzı için bedestancılara	
Mâl-ı vakfin tahsîli için mübâşir ve hüccet-i şer'iyye harcı ve sâ'ir mühimmât-ı lâzimesine harc ve sarfı	
TOPLAM	64.470 Akçe
FAZLASI	17.733 Akçe

Vakfın mütevellisi Ahmed Ağa zamanındaki 1106/1694-1695 yılına ait bir yıllık muhasebe kayıtlarına göre vakfın toplam 46.737 akçe geliri bulunmaktadır. Gelir kalemleri tek tek değerlendirildiğinde vakıf hazinesinde bulunan 481 akçe; para vakfından elde edilen bir yıllık rıbhından oluşan 15.600 akçe; kira ödemelerinden elde ge 22.906 akçe ve mukataa-i zemin usulüyle kiralanan arazi gelirlerinden 7.550 akçe şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Vakfın toplam gideri ise 64.470 akçe olup, gider kalemleri önceki yıllarla benzerlik taşımaktadır. Şöyle ki en fazla meblağ vakfın vazifelilerine ayrılmıştır (43.740 akçe). Diğer giderlerini ise vakıf eserlerinin bakım, onarım ve tamirat masrafları, nakit vakıf parasının korunması için bedestencilere yapılan ödemeler, vakfın resmi işlemleri için yapılan ödemeler oluşturmaktadır (20.730 akçe). Vakfın gelir ve giderleri kıyaslandığında ise vakfın 17.733 akçelik zarara uğradığı tespit edilmiştir.

¹⁷⁷ TSMA., d., 4323.

XVII. yüzyılda Safiye Sultan vakfının, tablolarda ve grafikte¹⁷⁸ görüldüğü üzere gelir ve giderlerinde yıllara göre dalgalanmalar söz konusudur. Grafiğe göre vakfın hem gelirlerinde hem de giderlerinde, 1075-1076/1664-1665 ve 1095-1106/1683-1695 yıllarında bir azalma olduğu görülmektedir. Bu yıllarda vakfın giderlerinin gelirlerinden daha fazla olması sebebiyle, vakfın zararda olduğu tespit edilmiştir. Ancak 1080-1085/1669-1674 yıllarının gelirlerinde bir artış yaşanmış ve vakıf arada oluşan o açığı kapatmıştır. Hatta kayıtlara göre aynı tarihlerde vakıf fazlası oluşmuş ve bu oluşan meblağ da vakıf hazinesine aktarılarak bir sonraki yılın gelirlerinin temel kaynağı olmuştur. XVII. yüzyılın sonlarına doğru gelirlerde tekrar bir azalma meydana geldiği görülse de, önceki yıllara kıyasla giderlerinin gelir miktarını çok fazla aşmadığı ortaya çıkmaktadır. Neticede vakıf zaman zaman ekonomik açıdan zarara uğramış olsa da bu açığı ilerleyen yıllarda bir nebze kapatabilmiş ve vakfın işleyişinin devam ettirmeye çalışılmıştır.

Grafikte verilen ve tabloları oluşturan muhasebe kayıtları 31 yıllık süreci kapsamaktadır. Geçen süreçte gelirlerin en fazla olduğu dönem 1095-1097/1683-1685 yıllarıdır. Muhasebe kayıtlarına yansıyan gelirler arasında en fazla paya sahip olan, gelir kalemi mukataa-i zeminden elde edilen meblağdır. Bununla beraber Safiye Sultan vakıflarının en büyük gelir kalemini para vakıflarının oluşturduğunu da

¹⁷⁸ TSMA., d., 3974, 4323, 4919.

söyleyebilmekteyiz. Bu süreçte giderlerin en fazla olduğu yıl ise 1075-1076/1664-1665 yıllarıdır. Buradaki giderlerde en büyük masraf, vakfın tamirâtı için yapılan harcamalardır.

Muhasebe kayıtlarında gelir-giderlerin miktar ve türlerinin aynı olmadığını ve aynı seyirde artıp azalmadığını görmekteyiz. Gelirlerdeki değişimi etkileyen faktörler arasında ilk olarak para vakıflarının etkisinden söz edebiliriz. Para vakıfları faizin yasak olduğu iktisadi dönemde kredi arzını artırarak ekonomiye bir rahatlık getirmiştir. Dolayısıyla bu durum vakıfların gelirlerini de etkilemiştir. Vakfın kâr ile elde ettiği murâbaha mahsulü her dönem artış göstermiştir. Ayrıca vakıf gelirlerinin artmasındaki bir diğer neden olarak, bir önceki seneden devreden fazla-i vakfın vakıf hazinesine aktarılmasıdır.

Gelirlerde görülen bu artış veya azalışın giderlerde de söz konusu olduğu gözlemlenmiştir. Giderlerin büyük bölümünü vazifelilerin maaşları ve tamirat giderleri oluşturmaktadır. Gider kalemlerinde yaşanan bu değişimler de dengeleri etkileyen faktörler arasında bulunmaktadır.

Tablo 9: 1123/1711-1712 Yılı Muhasebesi¹⁷⁹

GELİRLER (Akçe)				
Kiraya Verilen Akarattan Elde Edilen Gelirler			Aylık	Yıllık
1	İstanbul'daki kiraya verilen yerler		54	648
2	Hocapaşa'da Mehmed Ağa'ya kiraya verilen hane		60	720
3	Kumkapı Mahallesi'nde Mahmud Ağa'ya kiraya verilen oda		15	180
4	Kumkapı Mahallesi'nde Dilaver Hatun'a kiraya verilen oda		15	180
5	Kumkapı Mahallesi'nde ... Efendi'ye kiraya verilen oda		60	720
6	Debbağhane (Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi)		1255	15060
7	Mesih Paşa Mahallesi'nde kilise arsası		60	720
8	Mesih Paşa Mahallesi'nde kilise arsası		180	2160
Toplam				20388
Mukata-i Zeminle Kiralanan Akardan Elde Edilen Gelirler			Aylık	Yıllık
2	Bostan (Çoban Çavuş Mahallesi'nde Hoca çeşmesi yakınında, vakıf mütevellisine kiraya verilmiş)			1300
3	Değirmen, fırın ve çayır kirası (...köyünde, Mustafa Efendi'de)			3100
4	Han kirası (Papasoğlu yakınında, Hacı Mustafa kiracı)			1800

¹⁷⁹ EV.HMH., d., 1705.

5	Valide Sultan Camisi'nin arsası (Üsküdar)		5570
6	Debbağhane dükkânı kirası (Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi)		
7	Valide Sultan Camisi'nin arsası (Üsküdar)		
TOPLAM			11.770
GENEL TOPLAM			32.158

Vakfın 1132/1719-1720 tarihli muhasebe kayıtları incelendiğinde, vakfın mütevellisinin Osman Ağa olduğu tespit edilmiştir. Vakfın aylık kiraya verilen akarattan elde edilen gelirlerin toplamı bir yıl boyunca 20388 akçedir. Bu meblağın 17868 akçesini kiraya verilen arsa ve dükkânlar oluşturmaktadır. Bunlardan birisi Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunan dükkân diğeri ise Mesih Paşa Mahallesi olarak geçen, günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesine bağlı olan, bir kilise arsasıdır. Bu arsa ve dükkânlar dışında menziller de (oda) kiraya verilmektedir. İncelenen muhasebe kayıtlarında da bunun bir örneğini görmekteyiz. Şöyle ki bu gelirlerden yıllık toplam 1080 akçeyi de Kumkapı'da bulunan menzillerin kirası oluşturmaktadır. Kumkapı Mahallesi de yine günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunmaktadır. Burada bulunan üç ayrı menzil Mahmud Ağa, Dilaver Hatun ve Mehmed Efendi'ye kiralanmıştır.

Vakfın gelirlerinin diğer bölümünü de mukataa-i zemin yöntemi ile kiraya verilen araziler oluşturmaktadır. Mukataa-i zemin yöntemi ile elde edilen yıllık toplam meblağın 11770 akçe olduğu tespit edilmiştir. İlk olarak bostan diye tabir edilen arazi kiraya verilmiştir. Bu arazinin Çoban Çavuş Mahallesi, Hoca çeşmesi yakınında olduğu ve vakfın mütevellisi olan Osman Ağa'ya kiralandığı bilgisine ulaşılmıştır (1300 akçe). Ayrıca Çoban Çavuş Mahallesi günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunmaktadır. Vakfın diğer gelirini Papasoğlu hanı yakınında bulunan han kirası oluşturmaktadır (1800 akçe). Papasoğlu ismiyle bilinen yerin günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunduğu bilinmektedir. Buradaki hanın kiracısı ise Mustafa Efendi'dir. Vakfın mukataa-i zemin ile kiraya verdiği diğer araziler de Üsküdar'da bulunan Yeni Valide Sultan Cami'nin arsası ve Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunan debbağhane dükkânıdır (5570 akçe). Son olarak belgede ismi tespit edilemeyen bir köyde değirmen, fırın ve çayır kirası gelir olarak muhasebe kayıtlarında yer almaktadır (3100 akçe). Buradaki kiracının da Mustafa Efendi adında bir Müslüman olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Safiye Sultan vakfı genel olarak incelendiğinde vakfın 1123/1711-1712 yılında aylık kiraya verilen akarattan elde edilen gelirlerin toplamı 20388 (% 63) akçe, mukata-i zeminle kiralanan akardan gelen toplam geliri ise 11770 (%37) akçedir. Gelirlerin genel toplamı ise 32158 akçedir. Toplam gelir miktarı elimizde bulunan muhasebe kaydında 32250 akçe olarak gözükmektedir. Ancak muhasebe kaydı incelendiğinde 92 akçelik gelirin nereden geldiği tespit edilememiştir. Ayrıca toplam gelirin 24600 akçesi tahsil edilmiş, 7650 akçesinin ise bakaya olduğu tespit edilmiştir. Vakfa gelir sağlayan arazi, arsa, dükkân ve menzillerin İstanbul'a bağlı Üsküdar ve Fatih ilçelerinde bulunan mahallelerde olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

GİDERLER (Akçe)		
1	Sultan Murad türbesi ve Safiye Sultan türbesi üçer kişilik cüzhan vazifelilerine yıllık ödenen	45.060
2	Ahmed Efendi be-...deyn-i vakf-ı sâbık	720
3	İhzâriye-i câbiyân ve harc-ı kuyud	2400
4	Dide-i harc-ı muhasebe	1000
5	Harc-ı ...[?]	360
6	Ta'mirât der-karye-i Karaman der-çeşme-i râh-ı âb der-Üsküdar	2400
7	Bahay-ı şem'-i asel	240
8	Bahay-ı şem'-i revgân	540
9	Ücret-i sandık-ı bedestan	120
10	Edâ-yı mukâta'a-i vakf-ı Sinan Paşa	1800
11	Edâ-yı mukâta'a-i Ayasofya-i kebir	200
12	Edâ-yı mukâta'a-i kazir(?) Bab-ı kum	50
13	Debbağhane istifasına harc-ı hüccet	480
14	Merammât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i İstanbul	330
15	Def'a merammât-ı râh-ı âb çeşme-i İstanbul	250
16	Gürcü Süleyman Çelebinin harc-ı hüccet-i kesani?	240
17	Yalnız akçe-i Gürcü Süleyman Çelebi	300
	TOPLAM	56.490

Vakfın giderler kalemi içinde de yine başka vakıflara ödediği arazi kirası (mukataa-i zemin) bulunmaktadır. Sinan Paşa vakfı ile kiracı mal sahibi ilişkisi karşılık olduğundan kira bedellerini birbirleriyle mahsuplaşarak ödüyorlardı. Vakfın kira ödediği bir başka vakıf ise Ayasofya-i kebir vakfıdır. Vakfın düzenli ve sürekli giderleri dışında vakfa ait çeşmenin suyollarıyla, mescidin tamirlerine zaman zaman harcama yapılmaktadır. 1080-1082 /1669-1670 Yıllarında, Safiye Sultan'ın İstanbul'da bulunan vakfının muhasebesine göre mescid ve çeşmenin tamirâtı için toplam 2.245 akçe ayrıldığı görülmektedir. Bunların dışında resmi işlemler için özellikle kadıdan

alınan belgeler ve vakfin muhasebesinin onaylanması durumunda mahkeme harçları da vakfin giderlerindedir (dide-i harc-ı muhasebe ve harc-ı hüccet vb.).

Tablo 10: 1132/1719-1720 Yılı Muhasebesi¹⁸⁰

GELİRLER (Akçe)			
	Aylık Kiraya Verilen Akarattan Elde Edilen Gelirler	Aylık	Yıllık
1	İstanbul (Avrupa Yakası) Hane	54	648
2	Hocapaşa'da Hane	60	720
TOPLAM			1368
	Mukata Yoluyla Kiralanan Gelir Getiren Akarlar	Aylık	Yıllık
1	Oda (Kumkapı)	15	180
2	Oda (Kumkapı)	15	180
3	Oda (Kumkapı)	60	720
4	Kilise arsası (İstanbul'da Mesih Paşa Mahallesi)	60	720
5	Kilise arsası (İstanbul'da Mesih Paşa Mahallesi)	180	2160
6	Debbağhane dükkânı kirası (Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde)	1255	15060
TOPLAM			19020
	Mukata-i Zeminle Kiralanan Akardan Gelen Gelirler	Aylık	Yıllık
1	Bostan (Çoban Çavuş Mahallesi'nde Hoca çeşmesi yakınında, vakıf mütevellisine kirada)		1300
2	Han kirası (Papasoğlu yakınında, Hacı Mustafa kiracı)		1800
3	Valide Sultan Cami'nin arsası (Üsküdar)		5570
4	Hane ve debbağhane (Üsküdar)		100
5	Değirmen, fırın ve çayır kirası (...Köyünde, Mustafa Efendi'de Kirada)		2667
TOPLAM			11437
VAKFIN H. 1132/1719-1720 YILI GENEL GELİRLER TOPLAMI			
Aylık kiraya verilen akarattan elde edilen gelirler			1368
Mukataa yoluyla kiralanan gelir getiren akarlar			19020
Mukataa-i zeminle kiralanan akardan gelen gelirler			11437
GENEL TOPLAM			31825

¹⁸⁰ EV.HMH., d., 2437.

Vakfın 1132/1719-1720 tarihli muhasebe kayıtları incelendiğinde, vakfın mütevellisinin Mehmed Efendi olduğu tespit edilmiştir. Vakfın aylık kiraya verilen akarattan elde edilen gelirlerin toplamı 1368 akçedir. Bu kira gelirlerinin bir kısmını İstanbul Suriçi'nde bulunan haneler, bir kısmını da Hocapaşa Mahallesi'nde bulunan haneler oluşturmaktadır. İstanbul'da kiraya verilen hanelerin mahalle olarak bilgisine belgelerde yer verilmediği için ulaşılamamıştır. Ancak Hocapaşa Mahallesi'nin günümüzde İstanbul'a bağlı Fatih ilçesinde olduğu bilinmektedir. Akarattan elde edilen kira gelirlerinin büyük bölümünü de burada bulunan hanelerden karşılandığı bilgisine ulaşılmaktadır.

Vakfın gelirlerinin diğer bir bölümünü de mukataa ve mukataa-i zemin yoluyla kiralanan akarlar oluşturmaktadır. Mukataa yoluyla kiralanan gelir getiren akarlardan elde edilen meblağ 19020 akçe, mukataa-i zeminle kiralanan akarlardan elde edilen meblağ ise 11437 akçedir. Gelirlerin genel toplamı ise 31825 akçedir. Mukataa yoluyla kiralanan araziler yine İstanbul Kumkapı'daki menzillerdir. Bu menzillerin yıllık toplam kira geliri 1080 akçedir. Aynı şekilde kiraya verilen arazilerden diğeri kilise arsalarıdır. Bu arsalar İstanbul'da Atik Mesih Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu mahalle günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesindedir. Burada bulunan kilise arsalarından elde edilen meblağ 2880 akçedir. Son olarak mukataa usulü ile debbağhane dükkânı icara verilmiştir. Debbağhane deri üretiminin yapıldığını yerlerdir¹⁸¹. Vakfın buradan elde ettiği meblağ yıllık 15060 akçedir. Dolayısıyla mukataa usulü ile kiraya verilen kısımdan en büyük payın da debbağhane dükkânına ait olduğu tespit edilmiştir.

Vakfın mukataa-i zemin ile kiraya verdiği araziler beş bölümden oluşmaktadır. İlk olarak bostan diye tabir edilen arazi kiraya verilmiştir. Bu arazinin Çoban Çavuş Mahallesi, Hoca çeşmesi yakınında olduğu ve vakfın mütevellisi olan Mehmed Efendi'ye kiralandığı bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca Çoban Çavuş Mahallesi günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunmaktadır. Vakfın diğer gelirini Papasoğlu yakınında bulunan han kirası oluşturmaktadır. Papasoğlu ismiyle bilinen yerin günümüzde İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunduğu bilinmektedir. Buradaki hanın kiracısı ise Hacı Mustafa'dır. Vakfın mukataa-i zemin ile kiraya verdiği diğer araziler de Üsküdar'da bulunan Valide Sultan Cami'nin arsası ve Üsküdar Karamanlı Köyü'nde bulunan hane

¹⁸¹ Zeki Tekin, "Deri", *DİA*, C. IX, s.177.

ve debbaghane dükkânlarıdır. Son olarak belgede ismi tespit edilemeyen bir köyde değirmen, fırın ve çayır kirası gelir olarak muhasebe kayıtlarında yer almaktadır. Mukataa-i zemin yöntemi ile elde edilen toplam meblağın 11437 akçedir.

Vakfın toplam yıllık kira geliri 31825 akçe olup, bu gelirlerin %4'ü aylık kiraya verilen akarattan elde edilen meblağ (1368 akçe), %37'si mukataa-i zemin usulüyle kiralanan akarlardan elde edilen meblağ (11437 akçe), %60'ı da mukataa usulüyle kiralanan gelir getiren akarların oluşturduğu meblağ (19020 akçe) şeklindedir. Gelirler içerisinde %60'lık oran ile mukataa usulü ile kiraya verilen akarların en büyük paya sahip olduğu görülmektedir.

Görüldüğü üzere vakfın toplam yıllık kira geliri 31825 akçedir ancak, bu bedelin 20388 akçesi (% 64'ü) tahsil edilmiş, 11437 akçesi (% 36'sı) ise tahsil edilememiştir. Dolayısıyla vakıf tam anlamıyla zarara uğramış olmasa da, kira gelirlerinin tamamını tahsil edemediği için iktisadi anlamda sıkıntıya düşme riski bulunmaktadır.

	GİDERLER (Akçe)	Günlük	Aylık	Yıllık
1	Karamanlı köyündeki cami çalışanları için	15	27,5	4950
2	Sultan III. Murad Türbesi'ndeki cüzhanlara	61		18300
3	...Türbesi			7200
4	Vakıf idarecileri için	42		15120
5	Mescidin aydınlatılmasında şem'-i revgan			540
6	Mescidin aydınlatılmasında şem'-i asel			240
7	Sinan Paşa vakfına mukataa-i zemin kirası			1800
8	Ayasofya-i Kebir vakfına mukataa-i zemin kirası			200
9	Kumkapı civarındaki dükkân için mukataa-i zemin kirası			50
10	Vakfın paralarının saklanması için bedestende kiralanan sandık kirası			120
11	İstanbul yakasındaki çeşmenin su yollarının tamiri için			540
12	Vakfın mukataa-i zemin işleri için tezkire harcı			1200
13 harcı			2400
14	Vakıf muhasebesinin tutulması için harcı			360

15	Muhasebeye bakılması karşılığında ödenen tutar			1000
TOPLAM				54020

1132/1719-1720 yılında vakfın giderler kalemi içinde en büyük pay vakıf vazifelilerine aittir. Karamanlı Köyü'ndeki cami çalışanları ve Sultan III. Murad ile Safiye Sultan Türbesi'ndeki cüzhanlara toplamda yıllık 23.250 akçe ödenmiştir. Ayrıca vakfın vazifelilerinden sayılan müteveli gibi vakıf idarecilerine de yıllık 15.120 akçe ödendiği görülmektedir. Vakıf giderlerinden başka bir bölümü de yine başka vakıflara ödediği arazi kirası (mukataa-i zemin) oluşturmaktadır. Sinan Paşa vakfı ile kiracı mal sahibi ilişkisi karşılık olduğundan kira bedellerini birbirleriyle mahsuplaşarak ödüyorlardı. Vakfın kira ödediği bir başka vakıf ise Ayasofya-i kebir vakfıdır. Bunlara ilaveten Kumkapı civarındaki dükkân içinde kira ödenmiştir. Buralara ödenen toplam meblağ ise 2050 akçedir. Vakfın düzenli ve sürekli giderleri olan vakfın aydınlatmasında kullanılan malzemeler dışında, vakfa ait çeşmenin suyollarıyla mescidin tamirlerine zaman zaman harcama yapıldığı görülmektedir (540 akçe).

Bunların dışında resmi işlemler için özellikle kadıdan alınan belgeler ve vakfın muhasebesinin onaylanması durumunda mahkeme harçları, vakfın mukataa-i zemin işleri için ödenen tezkire harcı da vakfın giderlerindedir. Bu bölümü oluşturan giderlerde toplam 4.960 akçedir. Genel olarak vakfın toplam 54020 akçelik harcaması olup, bu miktarın 45570 (% 84,35) akçesinin ödendiği anlaşılmaktadır.

1132/1719-1720 muhasebe kayıtları incelendiğinde vakfın ihtiyaç sahiplerine belli miktarlarda borç verdiği görülmektedir. Bu borçlar murâbahalı ve murâbahasız olmak üzere iki şekilde verilmiştir. Bu konuda ki detaylı bilgiler aşağıda verilen tablolarda aktarılmaya çalışılmıştır.

MURÂBAHALI VERİLEN BORÇLAR				
	Borç Alanın Adı	Mesleği	Borcun Türü	Borç Miktarı (Kuruş)
1	Mustafa Çelebi		bâ-kefâlet	45
2	Ferhad zimmi kerasta		bâ-kefâlet	250
3	Rodos? Zimmi Papasoglu		bâ-kefâlet	200
4	Kizir-oğlu Dostad?		bâ-kefâlet	70
5	Hacı Ahmed	Kâtib	bâ-rehin	50

6	...oğlu Konstantin		bâ-kefâlet	50
7	Komyanos zimmi		bâ-rehin	50
8	Mehmed bin Ali Paşazade		bâ-kefâlet	30
9	Pavlo zimmi keraste		bâ-kefâlet	150
10	Dađlıođlu zimmi		bâ-kefâlet	60
11	Seyyid Osman		bâ-kefâlet	30
12	...Ömer Çelebi		bâ-rehin	50
13	Ördekci Murad beşe		bâ-kefâlet	10
14	Astarıcı Murad Zimmi		bâ-kefâlet	100
15	...Halil Beşe		bâ-kefâlet	8
TOPLAM				1153
MURÂBAHASIZ VERİLEN BORÇLAR				
	Borç Alanın Adı	Mesleği	Borcun Türü	Borç Miktarı (Kuruş)
1	Kibarizade Abdurrahman Efendi		bâ -rehin	262
2	Haffaf Ali Çelebi		bâ -rehin	200
3	Rabia Hatun		bâ -rehin	3
4	Şeytan Ahmed Ağa			51
5	Çavuş-zâde Hüseyin Efendi			34,5
6	Yenikapı Sakini Fatma Hatun			5
7			3
8	Ahmed Efendi	Mabeyn Kâtibi		25
9	İbrahim Ağa	İmam		26,5
10	Seyyid Mustafa			9
11	Üsküdar Sakini Süleyman Paşa			25
12	Mehmed Çelebi			31,5
13	Mehmed (Yeni Bedestan)			1,5
14	Mehmed Ağa			30
15	...cı Sergiz		bâ -rehin	25
16	Ba'zı Kesan			811
17	Vakf-ı Baha-i destar			240
TOPLAM				1783

TOPLAM VERİLEN BORÇ TUTARI	
Murâbahalı verilen borçlar	1153
Murâbahasız verilen borçlar	1783
GENEL TOPLAM	2936

Safiye Sultan vakfının 1132/1719-1720 tarihlerinde ihtiyacı olan kişilere ne kadar borç verdiği bilgisi de muhasebe icmalarına yansımaktadır. Vakfın ihtiyaç sahiplerine verdiği borçların oranı değerlendirildiğinde, 1719-1720 yılına ait bir yıllık muhasebesine göre vakfın şahısların üzerinde (zimem) bulunan alacağı toplam 2936 guruştur. Bunun %39'u (1153 guruş) murabaha ile %61'i ise (1783 guruş) murabahasız verilmiştir.

Vakfın verdiği murâbahalı borçların geri ödemesi, verilen miktarın üzerine kâr koyularak geri alınması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Buradaki amaç vakfa daha fazla gelir sağlayabilmektir. 1719-1720 senesine ait muhasebede murâbahalı olarak verilen toplam borç meblağı 1153 kuruştur. Bu dönemde toplam 15 kişiye borç verilmiştir. Verilen kişilerden biri olan Hacı Ahmed'in mesleği kâtipliktir. Ayrıca borç verilen kişilerin kimliğine dair bilgiler de bulunmaktadır, örneğin borçlu Müslüman değilse zimmi olduğu belirtilmektedir. Buna göre borç verilen 15 kişiden 6'sının zimmi olduğu görülmüştür. Bu durum vakıftan borç alanların çoğunlukla gayrimüslimler olduğunu ve iktisadi hayatta aktif olduklarını göstermektedir. Borçluların adı ve varsa mesleğiyle birlikte nerede oturdukları da bazen kaydedilmiştir.

Vakıf tarafından kullanılan borçlar iki şekilde, "kefalet" veya rehin" karşılığında verilmektedir. Bunlardan ilki kefalet olan borç türü sözlükte bir şeyi bir şeye ekleme, karıştırma anlamlarını taşımaktadır. Terim olarak ise bir hakkın güvenceye bağlanması amacıyla, bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılması veya birinin teslimini üstlenmesi anlamına gelmektedir¹⁸². Bu şekilde borç verilmesi, borç verilen kişi ile vakıf arasında bir nevi borcun geri ödeneceğine dair teminat sağlamak için yapılan sözleşme niteliği taşıdığını göstermektedir. Borç verilmesi hususunda kullanılan diğer yöntemde rehin şeklindedir. Rehin kelimesi sözlükte teminata bağlanacak hak anlamını taşımaktadır. Burada kullanılan terim anlamı ise alacaklının haklarının rehin yöntemi ile güvence altına alınabilmesi

¹⁸² H. Yunus Apaydın, "Kefâlet", *DİA*, C. XXV, s.168.

doğrultusundadır¹⁸³. Kullanılan bu yöntem ile aynı şekilde verilen borcun geri ödeme aşamasında bir sıkıntı yaşanmaması amacıyla sözleşme niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca rehin yönteminde, borç geri ödenmediği takdirde teminat olarak arazi, arsa gibi menkullerin borç yerine alınabilmesi söz konusu olmaktadır. İncelenen yıla ait kayda göre de kefalet ile borç verilen kişi sayısının on iki, rehin ile borç verilen kişi sayısının üç olduğu tespit edilmiştir.

Vakfın borç verirken murâbahalı veya murâbahasız diğer bir ifadeyle kârlı ve kârsız olarak geri aldığına daha önce değinilmişti. Murâbaha kısaca; kişilere borç verilen miktarın üzerine belli bir (rıbh) kâr konularak verilmesi usulü olarak karşımıza çıkmaktadır. Murâbahasız verilen borçlarda ise tam tersi durum söz konusudur. Şöyle ki bu usul ile kişilere verilen borçların ödemesi yine verildiği miktar şeklinde geri alınmaktadır. Bu durumu 1132/1719-1720 tarihli muhasebe defterlerinden anlamaktayız. Murâbahasız olarak borç verilen kişi sayısı toplam on yedi, borç verilen toplam meblağ ise 1783 kuruştur. Borçlu kişiler arasında zımmîler de bulunmamaktadır. Borç verilen kişilerden Ahmed Efendi'nin kâtiblik, Seyyid Mustafa'nın ise imamlık mesleğini icra ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca borçlu kişiler arasında Fatma Hatun isimli bir kadının da bulunduğu elde edilen bilgiler arasındadır. Borç verilme hususunda ise sadece dört kişide rehin usulünün kullanıldığı, ancak diğer kişilerde ise teminatın ne şekilde, ya da alınıp alınmadığı yazılmamıştır. Son olarak murâbahalı ve murâbahasız verilen borç miktarları arasında, murâbahasız verilen miktarın daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11: 1137/1724-1725 Yılı Muhasebesi¹⁸⁴

GELİRLER (Akçe)			
	Aylık Kiraya Verilen Akarattan Elde Edilen Gelirler	Aylık	Yıllık
1	İstanbul'daki kiraya verilen yerler	54	648
2	Hocapaşa'da kiraya verilen hane	60	720
3	Kumkapı Mahallesi'nde kiraya verilen oda	15	180
4	Kumkapı Mahallesi'nde kiraya verilen oda	15	180
5	Kumkapı Mahallesi'nde kiraya verilen oda	60	720

¹⁸³ Halit Çalış ve Hasan Hacak, "Rehin", *DİA*, C. XXXIV. s.539.

¹⁸⁴ *EV. HMM.*, d., 2844.

6	Mesih Paşa Mahallesi'nde kilise arsası	60	720
7	Mesih Paşa Mahallesi'nde kilise arsası (Merdivenli ve Direkli)	180	2160
8	Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde debbağhane dükkânı	1255	15060
TOPLAM			20388
Mukata-i Zeminle Kiralanan Akardan Elde Edilen Gelirler		Aylık	Yıllık
1	Bostan (Çoban Çavuş Mahallesi'nde Hoca çeşmesi yakınında, vakıf mütevellisine kirada)		1300
2	Han Kirası (Papasoğlu yakınında, Hacı Mustafa kiracı)		1800
3	Değirmen, mahsen, fırın ve çayır kirası (...Köyünde, Mustafa Efendizade'ye kirada)		2667
4	Hane ve bağçe (Üsküdar'da Karamanlı köyünde Çorbacı Mahmud Ağa'ya kirada)		100
5	Valide Sultan Camisi'nin arsası (Üsküdar)		5570
TOPLAM			11437
VAKFIN 1137/1724-1725 YILI GENEL GELİRLER TOPLAMI			
Aylık Kiraya Verilen akarattan elde edilen gelirler			19020
Mukataa-i zeminle kiralanan akardan gelen gelirler			11437
GENEL TOPLAM			30457

1137/1724-1725 yılı muhasebesine göre vakfın gelirleri toplamı olan 30457 kuruşun %64'ü kiralardan, %36'sı ise mukataa-i zemin yöntemiyle başka vakıflara kiraya verilen arsaların kirasından elde edilmektedir. Bu tarihlerde vakfın mütevellisinin Mehmed Emin Efendi olduğu görülmektedir. Vakfın gelirlerini ise mukataa yoluyla kiralanan akarlar ve mukataa-i zemin yoluyla kiralanan akarlar oluşturmaktadır. Vakfın Hocapaşa Mahallesi'nde bulunan oda; Üsküdar ve Suriçi'nde bulunan kiliselerine ait arsalarından elde ettiği gelir miktarı toplam 20388 akçeden oluşmaktadır. Önceki yıllara göre bu miktarın arttığı görülmektedir.

Vakfın mukataa-i zemin ile kiraya verdiği araziler tablo: 8 ve tablo: 9'da gösterilen akarlar ile aynıdır. Sadece gelirden elde edilen toplam meblağ değişmiştir. 1137/1724-1725 yıllarındaki verilere göre mukataa-i zemin ile elde edilen kira geliri toplam 11437 akçedir.

	GİDERLER (Akçe)	Günlük	Aylık	Yıllık
1	Karamanlı Köyü'ndeki cami çalışanları	15	27,5	4944
2	Sultan III. Murad Türbesi'ndeki cüzhanlar	61		18140

TOPLAM			23084
---------------	--	--	--------------

Safiye Sultan vakfının 1137/1724-1725 yılları arasındaki muhasebe kayıtları incelendiğinde toplam 23084 akçelik masrafı olduğu tespit edilmiştir. Buradaki masraflar Karamanlı Köyü'ndeki cami çalışanları ve Sultan III. Murad Türbesi'ndeki cüzhanlara ödenen yevmiyelerden oluşmaktadır.

Vakıf tarafından 1137/1724-1725 yılında murâbahalı ve murâbahasız olarak verilen borçların detayları aşağıda verilen tablolardaki gibidir.

MURÂBAHALI VERİLEN BORÇLAR				
	Borç Alanın Adı	Mesleği	Borcun Türü	Borç Miktarı (Kuruş)
1	Hacı Ahmed	Kâtib		60
2	Astarcı ... (Zımmi)	Astarcı		240
3	Astarcı Murad	Astarcı		500
4	Kamyanos (Zımmi)			50
5	Astarcı Murad oğlu Kiryaki (Zımmi)	Astarcı		250
6	Karacaoğlu Kostantin (Zımmi)			150
7 (Zımmi)			100
8	Merhum Mehmed ... Efendi (Borcu Silinmiş)			200
9	Kalaycı Ahmed Beşe	Kalaycı		10
10	Kalaycı Halil Çelebi	Kalaycı		52
TOPLAM				1612
MURÂBAHASIZ VERİLEN BORÇLAR				
	Borç Alanın Adı	Mesleği	Borcun Türü	Borç Miktarı (Kuruş)
1	Haffaf Ali Çelebi			200
2	Şeytan/Sultan Ahmed Ağa			51
3	Çavuş-zâde Hüseyin Efendi			34,5
4	Yenikapı Sakini Fatma Hatun			5
5 (Zımmi)			3
6	Ahmed Efendi	Mabeyn Kâtibi		25

7	Seyyid Mustafa			9
8	Üsküdarlı Paşa-zâde Süleyman			25
9	Mehmed Çelebi	Bedestenci		31,5
10	Mehmed Ağa			30
11	Sergiz	Kuyumcu		25
12	Ali Paşa-zâde Mehmed Bey			40
TOPLAM				479
TOPLAM VERİLEN BORÇ TUTARI				
Murâbahalı verilen borçlar				1612
Murâbahasız verilen borçlar				479
GENEL TOPLAM				2091

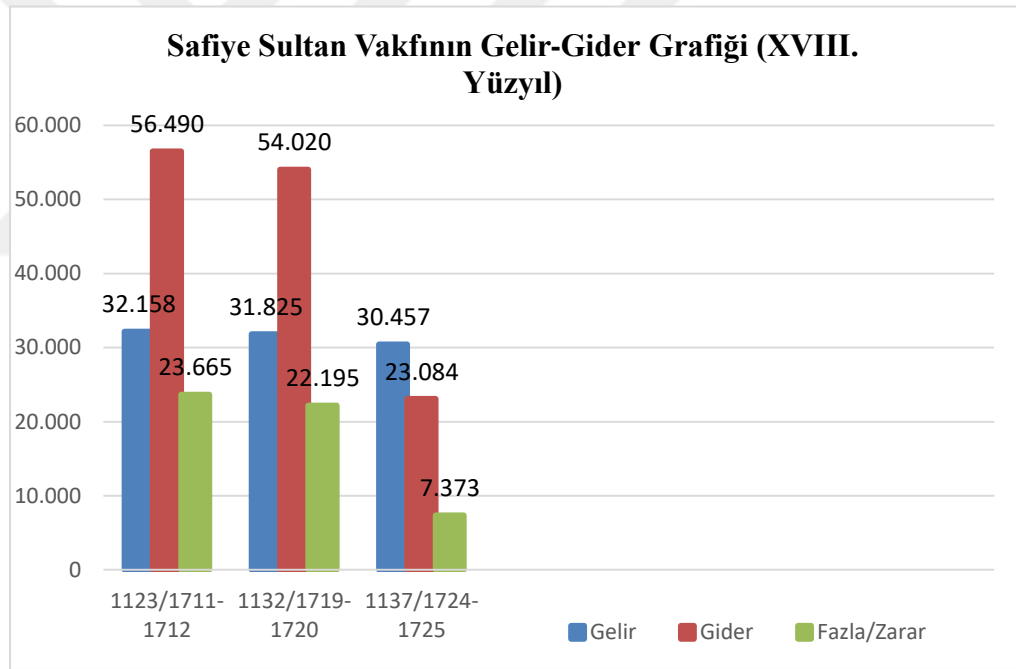
Safiye Sultan vakfının 1137/1724-1725 tarihlerine ait olan muhasebe kayıtlarına göre yine vakfın kişilere verdiği borçlar murâbahalı ve murâbahasız olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Bu borçlardan %77'lik oranla en büyük pay murâbahasız verilen borçlara ait iken, %23'lük oranın da murâbahalı olarak verilen borçlara ait olduğu tespit edilmiştir.

Muhasebe verilerine göre; murâbahalı yani ribh (faiz) uygulanarak 10 kişiye borç verilmiştir. Verilen toplam meblağ 1612 kuruştur. Borç verilen kişiler arasında beş kişinin zımmi olduğu tespit edilmiştir. Borç verilen kişiler arasında bir kâtip (Hacı Ahmed), üç astarcı (-, Murad, Kiryaki), iki kalaycı (Ahmed, Halil Çelebi) mesleğini icra ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Borç verilen kişilerden beşi esnaf, biri memurken diğerlerinin mesleği muhasebe kayıtlarında verilmemiştir. Mesleklere göre baktığımızda memuriyet mesleğine sahip olan kişinin, esnaflık yapan kişilere göre daha az miktarda borç aldığı da tablodan anlaşılmaktadır. Ancak bu yıllarda tutulan muhasebe kayıtlarında borçların türü verilmemiştir.

Vakfın murâbahasız verilen borçlu listesine baktığımızda toplam 12 kişiye borç verildiği görülmektedir. Borç verilen kişiler arasında bir kâtip, bir kuyumcu ve bir bedestenci bulunmaktadır. Bu kişiler arasında en fazla borcu (31,5 kuruş) bedestenci mesleğini icra eden Mehmed Çelebi'nin aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca borç alan 12 kişi arasında bir zımmi bulunmaktadır. Murâbahasız verilen borçların rehin ve veya kefalet

yöntemlerinden herhangi birinin kullanılıp kullanılmadığı hakkında bilgi verilmemiştir. Murâbahasız olarak borç verilen toplam meblağ 479 kuruştur.

Safiye Sultan vakfının 1132/1719-1720 tarihli muhasebe kayıtlarındaki borç bilgileri ile 1137/1724-1725 tarihli muhasebe kayıtlarındaki borç bilgileri karşılaştırıldığında 1132/1719-1720 tarihleri verilen toplam meblağın daha yüksek olduğu görülmektedir (2936 kuruş). Bu yılda murâbahasız (1783 kuruş) verilen borçların; murâbahalı (1153 kuruş) verilen borçlara oranla, daha yüksek bir meblağ olduğu tespit edilmiştir. Vakfin 1137/1724-1725 tarihlerinde verdiği borç bilgilerinde ise önceki yılın tam tersi bir durum söz konusu olmuştur. Şöyle ki bu tarihlerde murâbahalı (1612 kuruş) verilen borç miktarında artış olduğu, murâbahasız (479 kuruş) verilen borç miktarında da azalma olmuştur. Buradaki temel amacın da vakfin gelirlerini artırmak olduğu söylenebilir.

Safiye Sultan vakfının, XVIII. yüzyıl muhasebe kayıtları değerlendirildiğinde; tablolarda ve grafikte¹⁸⁵ görüldüğü üzere gelir ve gider dengelerinde bir değişim söz konusudur. Burada verilen tablo ve grafiği oluşturan muhasebe kayıtları toplamda 14 yılı kapsamaktadır. Kayıtlar içerisinde gelirleri ele aldığımızda gelirler tür olarak; aylık kiraya verilen akarat geliri, mukataa yoluyla kiralanan akardan elde edilen gelirler ve

¹⁸⁵ EV.HMH., d., 1705, 2437, 2884.

mukata-i zemin yoluyla kiralananan akardan elde edilen gelirler şeklindedir. 1123-1137/1711-1725 yıllarına göre öncelikle vakfın gelirlerinde her yıl belli bir miktar azalma olduğu gözlemlenmektedir. Bu azalmaya bağlı olarak yıllara göre bir değerlendirme yapıldığı takdirde; en fazla gelir 1123/1711-1712 yılında elde edilmiştir (32.158 akçe). Bu gelirin türü aylık kiraya verilen akarattan elde edilen gelirlerdir. Bu türden gelirin yüksek olmasını etkileyen faktörler arasında İstanbul'un önemli semtlerinde bulunan dükkân, hane, menzil gibi akarlar etkili olmuştur.

Genel olarak, XVIII. yüzyılda Safiye Sultan vakfının gelirleri değerlendirildiğinde, 1123/1711-1712 yılından 1137/1724-1725 yılına kadar gelirlerde ortalama 1000 akçelik bir azalma olduğu görülmektedir. Vakfın giderleri değerlendirildiğinde ise, hemen hemen aynı miktarlarda giderlerde de azalma olduğu görülmektedir. Gelirlerdeki azalma vakfın iktisadi yapısını olumsuz yönde etkilese de, giderlerde ki azalma olumlu yönde etkilemiştir. Ancak vakfın 1123-1132 /1711-1720 tarihleri arasında gider miktarının gelirlerden fazla olması vakfın zarara uğradığı gerçeğini değiştirmemektedir. 1137/1724-1725 tarihinde ise dengeler tam tersine dönmüş, vakfın giderleri büyük oranda azalarak, vakfın kâr oranını artırdığı gözlemlenmiştir.

1123-1137/1711-1725 yılları arasında vakfın iktisadi yapısına bakıldığında genel olarak, hem gelirlerinde hem de giderlerinde azalma söz konusudur. Ancak; vakfın giderlerinin gelirlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla vakıf 1123/1711-1132/1720 yılları arasında zarara uğramıştır. Fakat 1137/1724-1725 yılına gelindiğinde, vakfın gelirlerinde bir artış yaşanmış ve vakıf arada oluşan o açığı kapatmıştır. Hatta kayıtlara göre 1137/1724-1725 yılında vakıf fazlası oluşmuş, bu oluşan meblağ vakıf hazinesine aktararak bir sonraki yılın gelirlerinin temelini oluşturmaktadır. Grafığe göre XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gelirlerde tekrar bir azalma meydana geldiği görülmektedir. Fakat önceki yıllara kıyasla giderlerinin, gelir miktarını çok fazla geçmediği ortaya koyulmuştur. Şöyle ki vakıf zaman zaman ekonomik açıdan zarara uğramış olsa da bu açığı ilerleyen yıllarda bir nebze kapatabildiği ve vakfın işleyişinin devam ettirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

Vakfın gelir gider dengesinin XVII. ve XVIII. Yüzyıllarındaki durumu grafik ve tablolardaki verilere göre genellikle tutarlı bir şekilde seyretmektedir. Hayrat vakfının

masrafları bu vakfa bağlanan arazi ve emlakın kiralalarıyla karşılanırken, para vakfı ayrı bir statüye tabidir. Borç verilen meblağlardan elde edilen daha yüksek gelirle yine bu vakfa kaynak yaratmak için yatırım yapılmaktadır. Bu yatırım da gayrimenkul satın alınması şeklinde olmaktadır. Vakıf, müteveli Mehmed Ağa'nın idaresindeyken nakit vakfına gelir sağlamak için 1182/1768-1769 yılında bir hayli emlak alımları yaptığına daha önceki kısımda değinilmişti.

İlerleyen yıllarda hayrat vakfının gelir gider dengesinde bozulmalar meydana geldiği anlaşılmaktadır. 1212/1797-1798 yılında vakfın gelirlerindeki azalmadan dolayı vakıf çalışanlarının ücretlerinin ödenmesinde aksamalar başlamıştı. Çünkü vakfa ait müsakkafattan elde edilen kira gelirleri tahsil edilemiyordu. Ayrıca buralar yıllar içinde harap olup yıkıldıklarından gelir getirmiyordu. Bu nedenle vakıf mürtezikalarından imam, noktacı, cüzhan, türbedar, câbi ve kâtip alacakları olan yevmiyeleri ödenmemişti. Her sene vakıf hesabında 134,5 kuruş zayıat gösterilmiştir. 1211/1796-1797 senesinin tamamında kira olarak sadece 354 kuruş toplanabilmişti bundan başka vakıflara ödenen mukataa-i zemin kiralaları olan toplam 109,5 kuruş düşüldükten sonra kalan meblağ vakfın vazifelilerinin yevmiyesine yetmiyordu. Onlara ödenen yevmiyeler günlük toplam 140 akçeydi. Bir yıllık toplam vazifenin tamamı ödenemediğinden 1212/1797-1798 senesinde vazifelilere 354,5 guruş gelir taksim edildi ve günlük 97 para ödenebildi. Bundan dolayı vakfın gelirleri giderlerine yetinceye kadar vakıf vazifelilerinin ödemeleri askıya alındı¹⁸⁶ (rakabe uygulaması). Vakıf müessesinde, Osmanlılar'da vakfa ait binaların haraplaşması sonucunda onarım ve bakımı için vakıf gelirlerinin yeterli olmadığı zaman rakabe usulüne başvurulur ve onarım bitinceye kadar çalışanların maaşı dahil olmak üzere vakıf giderlerinin azaltılması ya da tamamen kesilmesi yoluna gidilirdi. Bu usulde, vakıf akarının devamını sağlamak ve onarımı önemlidir; vakıftan yararlananlara, vakıf görevlilerine ve hatta vakıftan amaçlanan bütün hayır hizmetlerinden daha önceliklidir. Bunun bir gereği olmak üzere rakabe uygulamasında vakıf çalışanlarının hakları sadece bir süreliğine askıya alınmış olmaktadır. Nitekim vakfın tamiri için gerekli finansmanın sağlanmasıyla birlikte rakabe uygulamasına son verilir ve normal işleyişe dönülürdü.¹⁸⁷

¹⁸⁶ VGMA, Defter 1292, s.232-233.

¹⁸⁷ Bkz. Halit Çalış, "Rakabe", *DİA*, XXXIV, s.427-428.

SONUÇ

Çalışmamızın temelini oluşturan vakıflar yardımlaşmaya dayalı, sosyal dayanışmanın sağlandığı en önemli müesseselerden biridir. Bu temel doğrultusunda geniş halk kitlelerine ulaşarak birçok alanda hizmet vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de vakıflar; dini alan başta olmak üzere eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel alanlarda hizmet vermişlerdir. Vakıf müessesesi hayrat olarak yaptırılmış ve vakıf gelirleriyle yaşatılmıştır. Vakıf gelirleri sayesinde de vakıfların sürekliliği sağlanmıştır. Vakıfların bu yönüyle sosyal ve iktisadi hayatın canlanmasında da etkili olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde padişahlarının eşi, annesi, çocukları, kardeşleri, saray görevlileri gibi çeşitli mevkilerde yer alan kadınlar kendilerine imkân verildiği ölçüde, elde ettiği statülerine bağlı olarak çeşitli ölçeklerde ve yapı türlerinde eserler inşa ettirmiş, bunların bir kısmı da günümüze ulaşmıştır. Bu kadınlardan bazıları ise yaptırdıkları eserler ile diğer kadınlara örnek olmuşlardır. Bunlardan birisi de Valide Safiye Sultan'dır.

Safiye Sultan yaptırmış olduğu eserler ile hem dine olan bağlılığını göstermiş hem de halk ile görsel bir bağlantı kurarak sosyal ve iktisadi hayata katkı sağlamıştır. Şöyle ki kurulan vakıflara mütevellî, cüzhan vb. vakıf görevlileri tayin edilerek iş imkânları oluşturulmuştur. Böylece birçok kişinin sürekli bir gelire sahip olması sağlanmıştır. Vakıflarının tamirat, bakım ve onarım masraflarına vakfiyelerde yer verilmesi Sultan'ın gelecek zamanı da düşünerek ölümsüz eserler bırakmak istediğinin bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Ayrıca Safiye Sultan yaşadığı toplumun ihtiyaçlarının farkında olup, çözümünü için çaba gösteren ve inşa ettirdiği hayır kurumları ile bunu kanıtlayan bir tavır sergileyerek Osmanlı tarihinde iz bırakan önemli valide sultanlar arasına girmiştir.

Safiye Sultan Vakıfları incelenirken vakfiyeden ve arşiv belgelerinden yararlanarak vakıfların kuruluşu, mahiyeti ve mevkufatı ile ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda vakıflarının hayri vakıf ve para vakfi özelliklerini taşıdığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca vakıfların çalışanları, muhasebe kayıtları gibi vakıfların işleyişini açıklayan temel bilgilere ulaşılmıştır. Böylece

vakıfların gelir gider dengeleri yorumlanarak, iktisadi hayata etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Safiye Sultan'ın vakıfları araştırılırken hem Mısır'da hem de İstanbul'da bulunan vakıflarına ve onların mevkufatına ulaşılmıştır. Mısır'da kurulan vakıflarının, Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına para tahsisatı sağlamak için yaptırıldığı ve yapılan vakıfların giderlerini karşılamak için Mısır'da bir arazinin satın alındığı tespit edilerek çalışmamızın birinci bölümünde detayları ile aktarılmaya çalışılmıştır. Mısır'da tesis ettirdiği vakıf ile ilgili bilgilere Evahir-i Safer 1025 /Mart 1616 tarihli vakfiyeden ulaşılmıştır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi kaynakları incelendiğinde Mısır'daki vakfın geleceği, gelirleri, giderleri ve vakıf eserlerinin akıbetiyle ilgili bir veriye rastlanamamıştır.

Sultan'ın İstanbul'da tesis ettiği vakfın, kendisi ve eşi Sultan Murad'ın türbelerinde her gün cüz okunması amacıyla kurulan bir türbe vakfı olduğu ortaya koyulmuştur. Buradaki vakıf bilgileri araştırılırken vakfiyesi bulunamamış, ancak detaylı bilgilere; Vakıflar Genel Müdürlüğü ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi kaynakları içerisindeki defter ve belgelerden ulaşılmıştır.

Safiye Sultan'ın İstanbul ve Mısır'da tesis ettirdiği vakıflar ile hem dini hem de ictimai hayata katkı sağladığı da tespit edilmiştir. Öncelikle bu vakıfların türbe, mescid, cami şeklinde olması ve özellikle Mısır'da kurulan vakıfların, Haremeyn-i Şerifeyn ile bağlantılı olması vakfın dini alandaki ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğunu göstermektedir. Bu durum Safiye Sultan vakıflarının öncelikle hayri amaçlı kurularak, dini ihtiyaçlara yönelik topluma hizmet sunduğunu göstermektedir. Bunların dışında inşa ettirilen sebil, sarnıç, su kuyusu gibi binalar, yol yapımı gibi imar faaliyetleri ve tamirat çalışmaları toplumun ictimai ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda Safiye Sultan'ın vakıf hayratının iki bölümden oluştuğu ortaya koyulmuştur. Bunlardan ilki kendi yaptırdığı Üsküdar Karamanlı Köyü'nde bir cami ve çeşme, Eşi Sultan Murad'ın türbesinde Kur'an okunması için inşa ettirilen türbe vakfidir. Vakfa bağlı olmayan eserlerden meydana gelen Yeni Cami Külliyesi Safiye Sultan'ın başlattığı bir yapıdır. Yeni Cami'nin temelini attırmış ve cami ile aynı

dönemlerde bir medrese inşa ettirmiştir. Bununla beraber cami ve medrese Hatice Turhan Sultan döneminde tamamlanmıştır. Yeni Cami her ne kadar Safiye Sultan'ın projesi olarak başlasa da tamamlayamadığı için vakıflarına dahil edilememiştir. Sultan'ın birde yapımına katkı sağladığı eserler bulunmaktadır. Bu eserler de; Kahire'de kendi adıyla anılan Safiye Sultan Camisi'ni ve son olarak, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan kolonizatör Türk Dervişleri'nden biri olan Karaca Ahmet Sultan için yapılan türbenin inşasıdır.

Safiye Sultan vakıflarından hayrat vakfı oldukça küçük bir vakıftır. Sadece kendisi ve eşinin türbesinde cüz okumakla görevli vazifelilerin yevmiyeleriyle, Üsküdar'a bağlı Karamanlı köyündeki cami ile çeşmenin bakım onarım giderlerini karşılamak için kurulmuştur. Nakit para vakfı ise yıllık belli bir miktar borç kullandıran, para hacmi daha yüksek bir vakıftır. Yıllık ortalaması yaklaşık olarak 30000 kuruş gelir kapasitesine sahiptir. Bu bakımdan nakit vakfı, İstanbul Suriçi'nde bulunan mahallelerde dükkân ve menziller olarak, yüzyıllar içinde sermayesini daha da büyütüştür. Hayrat vakfı ise Üsküdar'da bulunan dükkân, çayır, değirmen kiralalarıyla başka vakıflara kiraladığı arsalardan elde ettiği mukataa-i zemin kiralalarından ibaretti. Bu yerlerin zamanla yıkılıp haraplaşması sonucunda hayrat vakfı ciddi maddi sıkıntılar yaşamıştır.

KAYNAKÇA

ARSİV VESİKALARI

a) Süleymaniye Kütüphanesi

Vakfiye: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi, 737.

b) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, Defter. 46, 732, 809, 1292.

c) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST. III), 34/3312.

Ali Emiri Sultan Ahmed III (AE. SAMD. III), 14/1290, 15/1331, 197/19038, 197/19045.

Ali Emiri Sultan Mehmed IV (AE. SMMD. IV), 22/2514, 23/255, 23/2553.

Cevdet Evkaf (C.EV), 452/22856, 453/22942.

Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d), 1705, 2437, 2844.

d) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TSMA., d., 3974, 4323, 4919.

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

Akgündüz, A., (2013), *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akgündüz, A., (2000), “İcâreteyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, İstanbul, (215-257).

Akyıldız, A., (2017), *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Alus, S. A., (1950), “Karaman Çiftliği”, Akşam Gazetesi.

Altınay, A. R., (2000), *Kadınlar Saltanatı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Altınay, A. R., (1924), “*Alimler ve Sanatkarlar*”, Orhaniye Matbaası, İstanbul.
- Arslan, N., (1992), “*Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*”. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, H. Y., (2002), “Kefalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, (168-177).
- Aslanapa, O., (2004), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aydın, M. A., (2001), “Kadın (İslam’da Kadın)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul, (86-94).
- Barkan, Ö. L., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (133-153).
- Başbuğ, E., *Yeni Cami ve Külliyesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bayhan, A. A., (2008), “Safiye Sultan Camisi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, İstanbul, (407-412).
- Bayhan, A. A., “Kuzey Afrika’da Bir Türk Yurdu: Mısır”,
<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BAYHAN-Ahmet-Ali-KUZEY-AFRIKADA-BIR-TURK-YURDU-MISIR.pdf>. (20.01.2019).
- Buzpınar, Ş. T. ve Küçükaşcı, M. T., (1997), “Haremeyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, İstanbul, (153-157).
- Çağatay, U., (2011), *Padişah’ın Kadınları ve Kızları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Çalış, H., (2007), “Rakabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, (427-428).
- Çalış H. Ve Hacak H., (2007), “Rehin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, (538-542).
- Dağ, A., “Osmanlı Devleti’nde Sivil Toplum ve Sosyal Hizmetlerin Temel Unsurları”,
https://insamer.com/tr/osmanli-devletinde-sivil-toplum-ve-sosyal-hizmetlerin-temel-unsurlari_54.html, (10.10.2019).
- Demir, İ., (2005), *Yeni Vakıfların Temel Kitabı*, Hukuki Araştırmalar Derneği Yayınları, Ankara.

- Emecen, F., (2003), “Mehmed III.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, Ankara, (407-413).
- Evliya Çelebi, (2008), *Seyahatname*, Yapı Kredi Yayınları, C. X, İstanbul.
- Fındıklılı Silahtar Mehmet Ağa, (1947), *Silahtar Tarihi*, C. II, Akba Kitabevi, Ankara.
- Fleet, K., *Türkiye Tarihi (1453-1603)*, Cambridge Yayınları (Çev. Bülent Uçpunar) İstanbul.
- Fleischer, C. H., (1996), *Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, (Çev. Ayla Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Galland, A., (1998), “*İstanbul’a Ait Günlük Hatıralar*”, (Çev. Nahid Sırrı Örik), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Genç, M., (2006), “Mukataa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, İstanbul, (129-132).
- Goodwin, G., (2001), *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, (Çev. Müfit Günay), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Gerlach, S., (2007), *1577-1578 Türkiye Günlüğü*, (Ed. Kemal Beydilli- Trc.T. Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Grelot, J., (1998), “*İstanbul Seyahatnamesi*”, (Çev. Selen Maide), Pera Yayınları, İstanbul.
- Güler, M., (2002), *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI. - XVII. Yüzyıllar)*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul.
- Haskan, M. M., (2001), *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No:3, İstanbul.
- İpşirli, M., (1994), “Duâgû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, (541-542).
- İyianlar, A., (1992), *Valide Sultanların İmar Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Konyalı İ. H., (1976), *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

- Konyalı, İ. H., (1950), “Yeni Cami Kapılarında Halka Bal Şerbeti Dağıtılırdı”, *Tarih Hazinesi*, S.I, İstanbul, (16-27).
- Koyunoğlu, H. H., (2008), “Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl İstanbul Uygulaması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VIII, S.1, İstanbul, (253-303).
- Kozak, İ. E., (1985), *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Akabe Yayınları, İstanbul.
- Küçükaşçı, M. S., (2002), “Katip”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, (49-52).
- Kütükoğlu, M., (1977), “1869’da Faal İstanbul Medreseleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, S.7-8, (277-393).
- Özcan, T., (2003), *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özdemir, D. M., “Hadice Turhan Sultan ve Yeni Cami”,
https://www.academia.edu/25890115/HADİCE_TURHAN_SULTAN_ve_YENİ_CAM_İ
 İ (01.02.2019).
- Öztuna, Y., (2000), *Osmanlı Hareminded Üç Haseki Sultan*, Ötüken yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Ö., (2006), “Mütevelli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, İstanbul, (217-220).
- Öztürk, N., (2006) “Mukataalı Vakıf”, *DİA*, C. XXXI, İstanbul, (132-134).
- Öztürk, O., (2002), “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, C. X, Ankara, (154-170).
- Peirce, L. P., (1996), *Harem-i Humayun: Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*, (Çev. Ayşe Berktay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, N., (2008), *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlîde Sultanlar, Hâtuñlar, Hasekiler, Kadıñefendiler, Sultañefendiler*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

Saral, D., “Safiye Sultan”,

<http://dursunsaral.com.tr/dursunsaral/index.php/2015/12/22/safiyesultan/>. (20.02.2019).

Selanikî Mustafa Efendi, (1952), *Tarih-i Selanikî*, (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Schweigge, S., (2004), *Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581*. (Çev. S. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Singer, A., (2004), *Osmanlı'da Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti* (Çev. Dilek Şendil), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Şahin Allahverdi, R., (2016) “Zürrî Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.43, (313-323).

Şahin, H., (2004), “XIV. Yüzyılda Bir Türk Dervişinin Serüveni: Karaca Ahmed”, *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler I*, C. II, İstanbul

Şahin, M., (2010), *Türk Kültür Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara.

Şenocak, L. T., (2009), *Hadice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Baniler*, (Çev. Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Tekin, Z., (1997), “Deri” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IX, Ankara, (176-177).

Uzunçarşılı, İ. H., (2013), *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ülgen, A. S., (1962), “Yeni Cami”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, (91-101).

Ünal, M. A., (2012), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Yediyıldız, B., (2012), “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, İstanbul, (479-486).

Yediyıldız, B., (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yediyıldız, B., (1981-1982), “XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilâtı”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, İstanbul, (171-190).

Yıldız, K., (2017), *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yüksel, H., (2010), “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın”, *Türkler*, C. XIV, Ankara, (467-469).

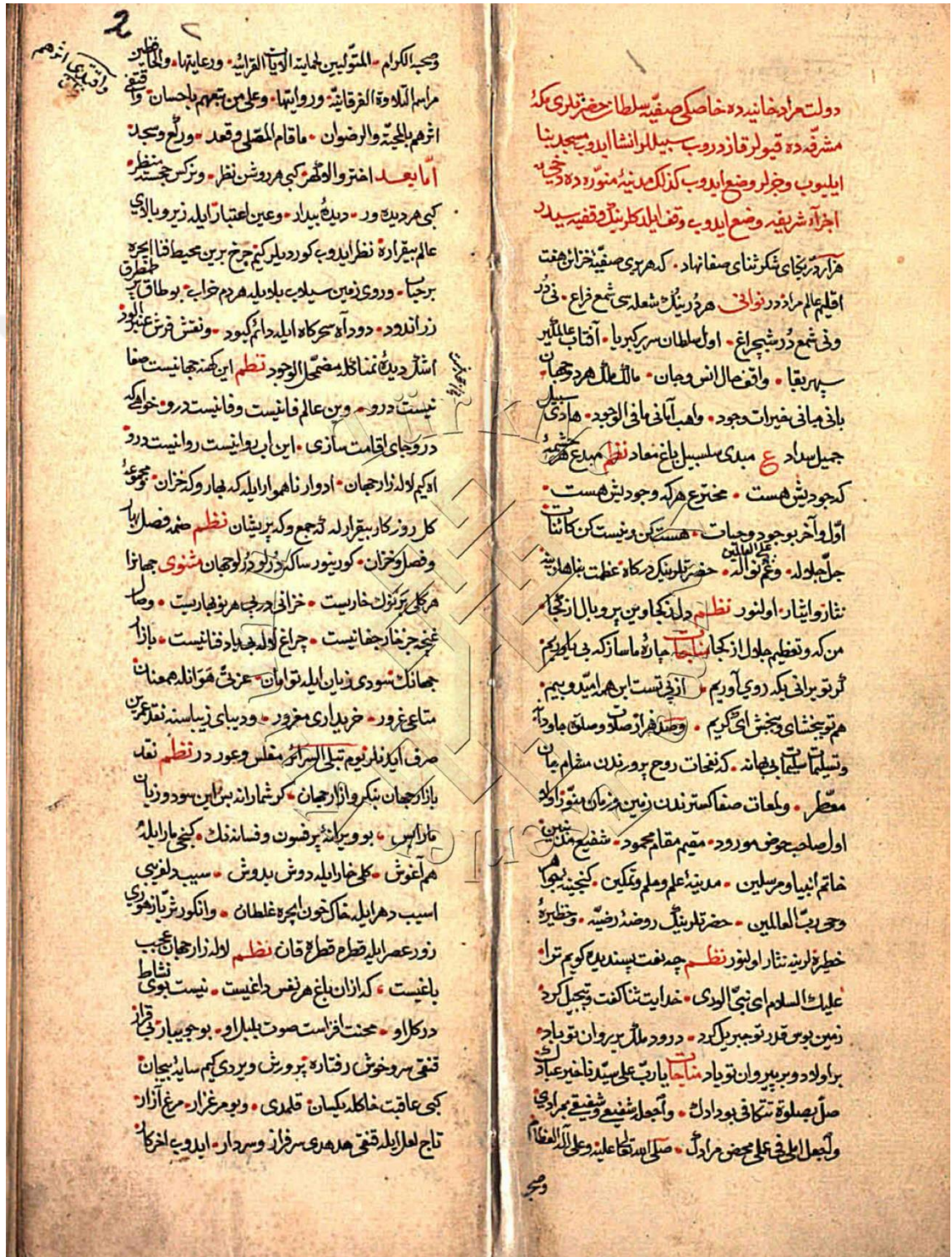
Zarınbaf-Shahr, F., (2010), Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları”, (Çev. Burcu Özdemir) *Türkler*, C. XIV, Ankara, (12-18).

Zılfı, M. C., (2000), *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Çev. Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Wratislaw, B., (1996), *W. Wratislaw’ın Anıları: XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler*, (Çev. M. Süreyya Dilmen), Karacan Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK 1: Valide Safiye Sultan'a ait 1025/1616-1617 Tarihli Vakfiye (Osmanlıca Metni)

دولت مراد جانیده خاصکی صغیبه سلطان حضرت لری مکده
 مشرفه قیولر قازوروب بیلر انشا ایله مسجدینا
 ایلیوب و عیولر وضع ایلوب کذلک تیه منوره ده دخی
 اجزاء شریفیه وضع ایلوب و قن ایله کلر تیک قفیه سید
 هزاره ریجای شکر ثنای صفانهاد که هر ی صغیبه خزان هفت
 اقلیم عالم مراد درونانی هر د رینک شعله شی شمع ذراع فی ذر
 وفی شمع ذر شیخایغ اول سلطان سر کیریا آفتاب المالی
 سپهر بقا واقف حال انرو جان مالک ملک هر دجهان
 باخی مانی خیرات وجود و له باخی مانی وجود هادی
 جمیل سید ع مبدی سلسیل باغ معاد نظم مبدع کوش
 کجود نیش هست مخترع هر که وجود نیش هست
 اول و آخر بوجود و حیات هست کن نیست کن کانتا
 جلم بلوله و تم نواله حضرت تکریم کاد عظمت بناها تیه
 نثار و ایثار اول نور نظم اول کجا و بر و بال از کجا
 من که و تقطیم بلول از کجا ایار ما سا از که فی بلوریم
 کربورانی بکه روی اویم اذی تست ابره امید و بیم
 هم تویشخانی و بخش ای کریم و صدق فرار صلوا و صلوا جاود
 و تسلیم تسلیم بجهانه که نجات روح پروردنک مقام مان
 معطر و لمعات صفا کس تر ندن زمین بر زمان منور اول
 اول صاحب محض مورود معیم مقام محمود شفیع منکر
 خاتم انبیا و مرسلین مدینه علم و علم و تکلیف کنجیه بها
 وحی رب العالمین حضرت تکریم روضه رضیه و خطیره
 خطیره لرینه نثار اول نور نظم چه نعت پسندید کوم ترا
 علیک السلام ای نبی الودی خدایت ثنا کت تجیل کرد
 زمین بوس قدر تو عبود کرد درود ملای بر روان تو یار
 بر اولاد و بر بیرون تو یار مناجایار علی سید فلخیر عباد
 صل بصلوة شکافی بود اذک و آنجمله شفیع و شفیع مراد
 و لعل لطف علی محض مراد صلی الله علی و علی و علی

و کج الکرم المتوسلین لجانیه الایا القرائیه و رعایانها و لجان
 مراسم اللاده القرائیه و روايتها و علی من تبهم بلحسان و قتی
 انهم بلحیه و الرضون اما قام المصلی و قعد و ولع و سجد
 اما بعد اهتر و الاضر کبی مروشن نظر و تر کس چستیه
 کبی هر دیک و ر دیک بیدار و عین اعتبار ایدله زیرو بالایی
 عالم بهقراره نظر ایلوب کور دیک کیم خرج برین محیطا ابحره
 برستا و روی زمین سیداب بلولیه هر دم خوابه بو طاق
 زر اندود و دروازه سحر کاه ایله دام کبود و نقش قرش عین بود
 استر دیک نما کلام صغی الوجود نظم این کجه جان نیست صفا
 نیست دروم و بن عالم فانیت و فانیت دروم بخوایک
 دروغی اقامت سازی این ابر و اینست روانیت در
 اذیم لاله زار جهان اوار ناهوار ایدله که چار و کزخان مجموع
 کل روزگار سیر اله کجمع و کبریشان نظم صمد فضل ایا
 و فضل و خزان کورینور سا که در زور و زور لوجان شوی جهان
 هر کل بر نون خار نیست خزان ابرج هر نوا هار نیست و صلا
 غنچه جوار جهان نیست چراغ لاله جوار جهان نیست بازا
 جهانک سودی زیان ایله تو مان عزت هواند معنات
 ستای غرور خریداری مغرور و دیبای زیبا سینه نقد
 صرف ای دنلر تویم علی السرا کرم غل و عود در نظم نقد
 بازا جهان نیک و ازار جهان کوشارانده بر این سود و زیان
 مارا پس بو ویرانه پرفسون و فسانه نک کنجی مارا ایله
 هم اغوش کل خارا ایله دوش بدوش سبب لغوی
 اسبب دهر ایله خاک خون اچره غلطان و انکور تر باهوی
 زور عصر ایله قطره قطره فان نظم لاله زار جهان نجیب
 باغ نیست که ازان باغ هر نفس باغ نیست نیست بوی نشاط
 در کرا و محنت از است صوت بلبلار او بو جویبار قنار
 قتی هر خوش رفتار پروش و پردی کم سایه بیجان
 کبی عاقبت خاکلر کیسان قلدی و بو مرغزار مرغ ازار
 تاج لاله ای قتی هدهدی سر فراز و سردار ایلوب لخر کاه

2
 واقفیه انوم

و صبح

منشار و مار ابله کله سندن بچی قانی روان ابلدی **نظم**
 کنی که تاج هر صبح بر سرش نماز شکمش خشت زیر سرش
نظم ادکس باغ غریبه جهان بر مدد هر مدد اولاد خن خون در اولاد
 همدرد سندا اقبال تند و سرکش قبا یالی سراسر تن عالم
 الم در همدن هم نهند فلان غم مدغم در غریبه لوتختین
 سرور ادا نما ایدام من سرخ زمین سانه ازمان **نظم** بچشم
 اقالم سبوع کج ز راست و لچر چور نکوی از دهای هفت است
 ای رفیق شفیق و همای غریق تحقیق بود که بومعبر غریب
 و هرگز در بر خطره قراره مجال جمال واحتمال ثباته و بقا
 محض خیال **نظم** و فاضل و مراد از جهان و هر چه زوال
 حضور وقت زایم و فرصت از دو سال من این خیال تصور
 کم فلک کوید زهی تصور باطل ز خیال جمال لیل و نهار
 وزستان و بار منازک اولاد خن داد که بی اختیار خفته
 و بیلد برق عاطفگی عیون است که کون و هفتد و ایام
 و شهر و اعوام مراحل سیر و سفر عقیدت بر آن قراره
 خاه و ناخاه و بچ عاصف کجی هر راست که **نظم** احوال
 و نازی جهان غره مشو که حال است درین مرحله امکان
 بر سر خاک اگویای نمی زوم سبه که کی نیست و جیونست و قد
 و دست و خندود بو اولیم فتا و دار الملک فی بقایه هر از
 عالیشان و سلطان جلیل القدر کامران کلش در که تابع
 تکبیر لوی خوشید آسمان همسر و چهره آغوش تجلی نور
 هایون چرخه سایه شسترا اولوب هر برینل قطاس سندا
 مهر سحر کجی زمین سای و اوتناغ دل بسندی نور بصیر کجی
 چرخ پیامی **نظم** زمین آهین از فعال سندا زاه علم
 آسمان بلند صیت سلطنت قاهر لوی نافع و انکاف
 بیسط عادلن ساز و ذکر عظمت زله لوی قاف ناقاب
 السنه احمد دایر اولوب احسان خلق عالم و بنین و بنیا
 خوا و آدم امر سینه دلم و حکمرانیا تقیاد تمام اوزر اولوب
 کلید خزان ارتقا اولوب و المرحض کف کاف پر کوه لر نیستلم
 بالکلول و موق

۳۴
 و مقوق اولوب اسباب اشرف هر طرفه الی یروب مال و بسا
 و نزول خدم و حشم و طبل و علم ستور و درواب اشعه
 تحفه های نایاب خزان باقوت و لعل صیراب و قود و دوت
 و اقبال بچی هر جانبد اقبال استقبال ایدوب مع ذلک
 مدائن عدید و اماکن پسندیدک ایچ جنت آسا و صفای
 و روح افزا ابره های خوب باغ و رای مرغوب سیرین
 مطرای نمودار گلزار مینا و ترکس و لاله حرک چشم خن عالم
 صفا اولدغ مواصف آساک سنلین بنات زنگین عالم
 سرایلر بنا ایلش لرد که ایچار نه هربیت نکان بی بی منزل
 خسر و بی شیرین و طاق و ططراق زرتینی ماله نوبی نلند
 کلر و باغی زلف زهره بر شانده و قمر تبه دلورای سطراره
 آسانده اولوب کوشه بکوشه ستونهای علی و الواح سلجی ایل
 کوند کوند قصه های زجاجی بنا ایلش لرد که هر بی روز نور
 اقالم سمعه خراجی و سکندر و دارا تخت و باجی **نظم**
 صحیح بیستاش سپهر و ککشان جوی بر آب کا ندر و باد
 افکند برک نایم سامتش چون صفی رخسار خوبا
 سیر و خیز منظرش چون دریا اهل نظر مردم نشین
 بو مقوله سر ایلر و دلکش ایلر ایچ نجه خوبس و محرم
 و بار هلم و نادره کونایع عالم ایل عیش و نوش و عالم
 ایلکوب عالمی یومال اوزر مقرر و در و سلسله زمانی نور
 اوزره داغما مستکمل و مکرر اولور نطن ایدر لردی بلبلر
نظم چرخ مردم خوار اگر روزی دور مردم پرورست
 نیست از شفقت مکر براری اولوغرست و مویخه ناکاه
 سپهر و دن و صیخ آینه تون بر کون اولور که بونلردن
 یوز چوروب **نظم** مبین غزاله کردون و مهر او صیخ
 که شب بکین تو خواهد گرفت نقش بلیک و مویخه ناقاب
 چرخ و امتز از دهای سر و شیر ترکی جمله ایلوبه تیر
 جهان کبر ابل قوس تعدیر لیل نزل بر له طوغریلوب کلکدن
نظم حارس توار تعدیر بیکال بستدی حفظ تورا
 خیال

لیگ نیارند بکرو حیل . بستن آن رخنه که یاد لاجل آنچه
 حارس و دربان . و سپاه و اعوان . امری کردن نشان
 و کبرای خرد دان کردن بر فر مانع و دافع . و علاج جانان
 اولایوب . نه دلبران تیغ زندی قضا الوین سپر . و نه شیران
 پیل تنلری دفع کند و ضرره . قادر اولوب اسبابدن بالکلیه
 مایوس . و هیچ بر نسنه نگر نفعی اولما و غی غلم محسوب اولوب
 زار و زبون حالی دگرگون . باغی خون کوزلر نیکی نیل
 و چون اولوب در دنیا اولمده تحت سلیمک بر نفس حیاته
 و ملکه جانانی بر آن شبانه . و بر دلوی یکن نه چاره تقدیری
 تغییر به مجال بحال . بلکه بر آن تعلیم و اخیره اصلد اعلم
 اولماغین هزار حسرت و درد . و آه سر و دایله جان و عزیز
 محندن برلر من کی هان بر کفن ایله تقویه کتدله **نظم**
 شوم و لیکه طفلر کی باش لیکه کی اولمده که . یا تو لر شمدی
 خاک اولمش نه تیغ و نه تیغ پیل **نظم** اگر مدت نوح خوشین
 آیدت . باخر هین حال پیش آیدت . هان منزلست این
 منقش رباط . که کستره انجا و بزرگ سلیم . هانست
 این بر کشیدع رواق . که بر شست داریش در زیر طاق
 بجایندان چند انگشیری . که در دهی زین بود شان در نیک
 بجارفت آیام و جام او . چه شد حال آغاز و انجام او . ناله
 کسه تا ابد زندگ . خدای جهان راست پاینده که اگر کسی
 عبرت . و بر بصیرت ایله نظر انکس هر کوه سوار اولمده
 کورین اولد ال . بر شهر یار فلک اقبال خیمه کلکو نیکه
 تند باد قنایله سرنگون اولمش . و میان کشنده نمایان
 اولان هر سوسن بی مثال . بر شهزاده آزاده فاع الی
 خنجره زیند که خاک سیاه اچمه زلف مطوبت زنگار
 اولمش **نظم** هر لاله که بر کار جو بیست . رضایه آل
 اولد و بیست . هر رب که بر سر چارست . خالی شد
 دست شهر ریاست . اگر صانع خیر . و حق قدر . تقدیر
 ایدر که اجل مهود . و آمد محدود در تجار و مجال اولوب
 فاده

فاده بقایه فی الجمله احتمال . اولدی زمره انبیا و فو قه اصفا .
 هر بری محرم حریم رسالت . و محترم حریم جلالت . مقرر بلایه
 عزت . بالانشین در کلاه صمد تیر **نظم** معتلفان حریم کبریا
 شستند حل از صور کبر و بیا . دیک نه کون و مکان و نظر باله
 هر دو جهان زیر پر . ملکه نه نوبت شاه زده . تحت در این
 الی زده . صلوات الله تعالیهم اجمعین . و سلام علیهم اجمعین
 اصطفی حضرت بلرینه اولوردی . قافی حضرت ابوالنیر که کلم
 ایله جلدن برتر . و جمله عالمیه سرور اولوب سجود زمره کرم
 ملوک . و مغبوط بالوش نشان سبع ارباب اولمش لیدی
نظم باقی حضرت نجی الله . رهبر سالکان راه الله **نظم**
 باقی حضرت خلیل حلیل . را و حق فیک اسمعیل **نظم**
 ملک سلیمان مطلب کان کجاست . ملک هانست سلیمان کجاست
نظم باقی حضرت قحط عالم . مظهر اکرام اعلم . نتیجه
 عمر عزیز آباد اولد . سلطان اولمش نشین بلک اولد
منوی تازه ترین سنبل صحرای نیاز . خاصترین کوه کوه نیاز
 راز . احمد سیر که خرد خال دوست . هر دو جهان بسته فترا
 اوست . صلی الله تعالی علیه و آله اجمعین . و علی السیدنا
 محمد و صلیه الیوم الیوم **نظم** لو کانت الدنيا قوم لوط
 لکان رسول الله فیها خلایا . دگر اولان سلطه فاطمه . بوچو
 بیقرار اوزر و سحر وار . خیمه لرین قور ویت طرفه العین اچیم
 گوکلر یلیر . اولوشها هین قدسی خکار . بو عجز ارمغ ازاره
 بر خطه ارام ایلیوب نینه او جدیلر . سنه الله و لوی تجلد
 لسنه الله تبدیلا **نظم** ما هم ازین پیش کسه داشتیم هر که
 و هم نفس داشتیم . زان همه کلزار کله نماند . اهل چیم
 که جلای نماند . بو کولم عالم بر خراب آبلایمیش بلام
 بنک عمر آدم کی بی بنیاد امیش بلام . نه بر موضعیه نه سلیمه
 فالو عالم . جهاند تحت و تلجی جمله بر باد ایتق بلام
نظم ای که جیمه کران سایه تر . و ز نفس عمر می مایه تر . سایه
 چند توان خفت چند . خیز که خورشید بر آمد بلند اغرز

نظری خوی غفلتی دیدل تزدن دور ایلدوج آینه دل فرخنده
 اچره احوال پریشا نکه موبوناظر و صورت حال نازا نکه قتل
 تنقلک اولوب اوکو مزه اولدور و روز باز بر نشیب و فراز
 راه آخرت و شاعر اقلیم عاقبت نظر ایلدوب فرصت ایلدین
 اکا مناسب زاد و اول سفر بر خطلم ملوم عتاد نه همت ایلدور
نواخ بودنی توت غنیمت کیم کلور و مدین اتر یوقور
 فی دم کیم اویج خود اندرین بنه تا پاس نشان هرگز دروا کرد
 بر خطلم و در بند تنگ اسلوق غوی غرای و لغت جنبه و
 فرادی الیه موجب کفی بر اصلا یار و هدم اندس و محمد
 جلیس و ختم ایلر و ختم اولوب **شعر** ندل خسته بخور
 مرهم بولینور نکورک یا شنه عرض ایلد هدم بولینور نه غم
 ایله خاطر محنت زده که رحمت ایلوب بر بصور **شعر** ایلر
 آهلم هر تک و تنها و اشنا و بکانه دن جدا و اولدور یار
 یار و انبار ذرع مجود جمع مال و اهل بی بر اغوی کسک کور
 در اول که خواهی کنه جمع مال بی ریج بر خویش باید کرد
 بر ایزه بر آن تا ماند بجای **شعر** و روز میسایدت پای
 وزین جمله ان حال مشکل ترست که تخریج برت باید کرد
 هزار روز و نلر ایلد کینر و نلر سلطه و ازل نظر نه کل
 و صد هزار خون دل طلبکار **شعر** ایلد جمع اولان لعل ربانی
 خوار و تقصه و نه نقش انار در **نظم** چنانکه دست ایلد
 ملک کلاه بدستهای برهنه بخوار رفت و معلوم اولد ایلد
 کسندن کسندن بی فایه و بر فرود منفعت و عاهد ایلد
 کل امر بما کسب رهین و موجب هر کس که ایلد ایلد
 و افعاله شر بر بطور **نظم** تراب از علم فریست فرزند
 که دشمنست ترادگان نه فرزند **شعر** سازوشه زهر مسافر
 وجود که میمان عمر بزند و زک چندند و علم شر بر فوج ایلد
 صحیح طه که نعم الممال الصالح للرجل الصالح و موجب مال اطلال
 سرمای متاع حیات و پیران جمال کمال زانه اولوب ایلد
 ذریه نجات و وسیله وصول در **شعر** اولماغذ عبادت مالک
 بعدا الیمان بالله تعالی اصول عبادت و مزلیه قرین الیمان
 شرف نفس بجز دست و کلامت بجز هر که ایلد و نلر
 ز وجود و لانا قال الینص علی الله علیه و سلم المنة تارا الی
 و کرم دخی بلو خلاق محله اولما یعنی اتلاف و اسراف در لاجرم
 کرم مقبول و مسلم عند جمیع الامم محض الی جاسه ایلد

انتقاد

ابتعا لمضات امه حسنت حسنة و خیرات دستار صفت
 اولاند **شعر** یا غافل عن حرکات الفلک نهدک الله
 و ما غفلک مالک الغیر اذا خنته و کل ما انقضت فحولت
نظم از زور و سیم است بی باغ نغم قصر ترا خشت ز خوش
 خشت ز بخت ده و سیم علم تا که شود قصر تو فراموش قال الله
 کل ما مثل الذین یفتنون اولمهم فی سبیل الله کل حیه الله سبع
 سنابل فی قمار سنبله ما حیه و قال علیه السلام للبرک
 من مالک الی ما اکلت فاقضت او تصدقت فانقیت
علی الخصوص وقف و تسبیل لصدقه جاریه و
 باقیه در فواید و رعایت موابدی و نجات مددی
 بر دوام سودی و ختم نغم جنان کی فیضی کل من رحمت
 رحمان کی بدله اکل من کما قال الینص علی السلام اذا مات
 ابن آدم انقطع عمله الا عن ثلث صدقه جاریه و علم
 نافع و ولد صالح یدعو له و بوعظیه عظمی و
 هنیئ لکبری که محض توفیق ربانی و تابید صمدان
 الی الیه و هدایت لم یزلیه بر لایسترا اولور حاله سر
 مصیر سلطه و تحت اسمان بخت لظنیر عثمانه اولور
 صد هزار عظمت و جلوه و دولت و اقبال ایلد کابیرین
 و کامرین اولون سلطان سلاطین جهان و وفای
 خوفاقین زلفان کشر باره بر اقتدار خورشید قر
 شاهنشاه جهاندار بلبند لغت و باعث امن و امان ایلد
 ملک سلیمان مرتی اهل اقلیم وجود و لالی حوالی حکارم خود
 زینت سلطنت عظیم اینه حال و کمال وان لعندنا
 زلفی **نظم** ای قبا ی ادرشاهی راست بر بالای تو
 تاج دولت را فروغ از کوهر والای تو هر چه خوشی
 چشم و چراغ علست و روشنائی بخش چشم او ست
 زهی ادرشاه اقلیم بخش و اسمان رخس که خجی زرد کار
 میدان شیخ اعده هلا اسمان ایلد هم بلو و سپرز ز سکر
 عصه جلوه دتد مهر کلچر و درخشانله رو برو و تبر زنت

وهندون عین عدو دین زره کی خوشان و نمنند
مانند می همدان غزاله زم نور نور و کسب عجله بلیه کوزی
نظم فلک بنده واقف باش غلام زمانه مطیع جهانش بجا
خدای جهان آفرین یاورش همه خسروان جهان با کوش
بر شهر باریه کوه وقار و آسمان اقتدار زره که قطب فلک کعبی
مقر سلطنتش برقرار اولوب سپاه زرین کلاه هم مقدار
ستاره لورکی اقامت بهمه در کشت و کذا زاید و به قاف تا قاف
حکم هوانو نرین ناف و اکثاف ربع مسکون ابلاغ ایدر **نظم**
چهره و چهره چه روی زمین کرد آن تلجورد داشت زین
وبرنگه آنگ صورت و پری سورت و پادشاه شاهان و پادشاهان
مشرب در که حضرت مالک الملک کریم جل ذره العظیم
امور هفت اقلیمی کان پر تو بر لبه تقویض و تسلیم ایدر
مذار عیش و نوش مراد و زره آماده و اسباب ذوق هدی
زیاده **نظم** هزاران تابع و محنت و عالم افروز هزاران
برایج مگرسوز **نظم** زلزله آوات و سیمین نظری
زهر گونه تونخه های نگرش زدیای ز رفعت خرواها
ز دیار نغابس یا بناها با جمیع اثار خرابه عثمان و طوف
تخ نوادر ناف و اکثاف جهان محنت تصرفانده ایکن
دخی اول آفتاب بلند اختر بود نیای و ننگ زره و زره لور
لیل و محاز نهان و آشکار در کاه عظمه سناه پرور کاه
و عبادت اوز و اولوب کاهی اقامت فرایض جهان آفرین کاه
احیای سنت سینه سید المرسلین که ذکر و فکر است
وصفات خفله خلوت کزین کاهی تیر عساکر دین و تکر
مصلح مسلمان چون خلوت نشین اولوب چشمت فغفور الیه
طیوروی و عقولت کسری الیه عفت بصری بی جمع ایلتو
نظم مرادش ز شاه فران دهی ز تخت بزرگ و تاج
مرامات دین بود و تقییم شرع همین اصل و بدو جوایز جمله
فرع حقا کوه کاه ذات عالی شافی زینوم جمال انسان
روحانی و جسمانی اوله صفا حمید و سما سنجین

المشدر

اولمشدر که دخی الالون سرای دلکشای جهان آنچه سر افروز
ایوان سلطنت و سرافراز دیوان عظمت اولادین
عظیم الشان و اساطین عمیم الاحسان دن بریند بقدر
جمعیت میسر اولمشدر **نظم** چین ارای کلستان جهان
جل جلال و جلال پر دازن تصاویر از ل غر و جبار نه نشاند
نهالی چو تو در باغ وجود نکشید است چو تو صورتی
از کله لذر ذهن و قادی ذرک دقایق اسرارده نژاد
مکان یاد زین نهانی ولولم تسسس نار اولوب طبع نقای
حل امور و فتح مشکلات جمهوره کاشف سر نور علی نور
نظم صحنی ایینه عالم نای طبعنه جمله دنیا و ما فیها
عیان خصوصاً اول نظر ظلیل الیه نیک مطیع فیض
ناشناهی اولاد رخ الکاهی کیم حضرت سلطان ازل عز و جلال
نظر کاهی در **نظم** نور بسطت عیارش نه بحر محیط
کارش نه نسبت کارش و بی صد هزار کوهش از بیج
فکر و کار و مویخو نسیم غنایب بیغایت اول بحر صفا
موج خیز و ابر و فاکر سریز اولوب دیملم صد هزار
جواهر اسرار کشفات الیه کوفی و بدایع انوار تجلیا
سجای غیبی و معنی ایله سینه بی کینه لری فرین خیم
قد سینه و کینه توار نسینه اولدق اولدق آتار
تجلی بی سلک نظم آیدر چکوبه شیفته جمال ازل و پر
تمتع دلف و زلم زنی اولاد نه دلری منتلی قلور لر **نظم**
دل و ششون پر ز نور حضور و زان عاریت کرده بخورد
نور حاصل اول ملک سیر بر روح مصور در که خاکش
سرای حیات عالم و عکس پر نور عظم اولمغله سایه لانه
عرب و عجم و ترک و دیم بلده عامه ام و محاط حیطه
عالم آسوده و خوش حال و حرم در **نظم** جهان از آفتاب
از سایه او بروست از حد و عدا پاید او دور هارون
جلم ایام ذوق و شوق الیه لب و عهد صفا مقرون
سماط شهر و اعوام ناز و نعم الیه ترتیب هوای علی الیه

6

حباب فلک علو و نیم لطف ایلی کلشن عالم خوشبودر هزار
 شکر که نوبت دولتند غلغلای اسلام بلند اواز و کلزار
 شرع خیر الوتام صفای تازان بولوی احوال هکلت ستوده
 و سپاه رعیت آسوده خاق جهان تمام امن و ایمان و لا
 و اطمینان اوزده اولوی علما و طحا اولی و خجده آسمان کج
 فراغ بال طاعت و عبادت و سائر اغنا و تقوا اهل الاجت
 منتضای آمال و حسن مال ایله عیش و عشرت و رخت **نظم**
 دست و رسم کرم را تازان کرد جور حاتم را بلند اواز کرد
 احسانت حد و انعامت حد لطفه اگر منته غایت و امد **نظم**
 در کشتن ساندرد عایزه حاجر و سد داخل مظلوم
 بلکه گفتار بد واقع اول **نظم** لشکری و شهری از و بر
 لشکری از دولت شهری ز دانه اول و هو السلطان **نظم**
 و لما کان الکرم قاصم القاصع هر مان العزم سلطان
 العرب العجم و الرقم السلطان ابن السلطان سلیمان خان
 سیمانه و تعالیام سلطنته القاصع و ابد اعلم خلافته **نظم**
 و حفظ العینه الحق لا تنام حیثما قد وقام و ابد کلا **نظم**
 نض الکرم انما عزم و ولم و جعل سلسله یاقه الی
 یبعثون محرقه الجنایع من دین الیون **نظم** سر بر **نظم**
 سرفراز اول کون کی دلم متور قسون انا که یون ضیور
 ابولفی ضیا بختر لول اصمیر و شکله ماه و خور کیره **نظم**
 قل نیم خلمت کله یو کلتان اشبو سلطان عظیم الثقات
 صغیه رضیه و سر بر رضیه لرینه میسر و معتد اول مستدر
 و قنا کیم اول دره اکلید علی المدد عفت و فتح غزای ماه
 جمیل البدر سعاد **نظم** مطلع اقا جبه اولول نیر **نظم**
 حسن خصال غایت نکارستان وجود نهال نازنین **نظم**
 جود صدق در سلطنت زاهج مطلع غر خلافت
 باهر علیت اللقا صغیه الصفا ذات العلی و السعادت
نظم حلقه در کلاه جاهش کوشوار غر و جابه پایه قدر
 رفیع دستگاه ملکر دین آستانش بارخ خوشید عالم **نظم**

کوز

کوز خوشش بلبل حوران جنت جردشون قدا بونی هلا
 عید مقلم خرد سنده و تاه و کند دلپسند خورشید ناه
 کلفام رفعت کوناه مرتز بلبلد اختر هفتمین چلور و کجا
 عزت بد بر هندی چاکر و دیبای زیبای آله صبح اوزر و خرد
 آینه دار نیک اختر **نظم** بلند اختر آسمان پایه کرا
 وجودی کرا نایه صدق و صفاده فانیه صغیه عالم
 رابعه عرویه چن استقامت سر و چانه تو مان و اسان **نظم**
 کون کی کانه دوران زینت دین و دنیا پیرانه مهد علیا
 بلقیس سلیمان حشمت قید غا و سکندر شوکت **نظم** در حرم
 حرمت و یسار ساری عصمتش چون شتر طراست دین و بر باله
 بگرد اقبالی اندر سراسر راه امد شد داشت تا پانیش **نظم**
 واضح الی سما نکرد بر ماه بلند همت و خورشید رفعت
 و ذکر همیشه سیادت زیادت مساعده مساعد توفیق **نظم**
 نملین مکرین اولوی متاع دنیا ای متاع اسباب عشرت بلور
 الی و بر مشکن و دانی جرم بخیری و در هر نیت ز روز **نظم**
 و زینت و فرینه الدنیه و به تصانیف احوال سعادت مال
 و تفاسیل الطوار عجلالت بلورینه فکر سد پایله فکر و رای
 رشید ایله تدبیر بیوریه بختیاری العالمین و حضرت **نظم**
 اولین و آخرین جلست اوله عن الاحصا بالعد و عزت
 نعمان نعمان محمدا **نظم** ذات علیه لویی مبدل نظر **نظم** غایت
 سکینه و نهایت ماثریه اوزرنیه خلق و ابدع اید و کلشن
 روشن کلینتارند مرکوز اولون ازهار کمال زاهر و انما اخصالا
 فاخره و راه سر بره ثون و استاروش منصفه ظهور و زور **نظم**
 اقتسابه ادایه ملوکانه و اقتباس الطوار شاهانه و تحصیل **نظم**
 صغیه و تکلیفات سیمیه ای که چون سائر کرم سلطنت عظمی
 و حرم خرم خلافت کبری ده تربیت بیوریه اول اول **نظم**
 و عزت و جوت بولوی هزار نعم و نعم خدم چشم کبینه **نظم**
 و درم خزان کیمیا و جرم در دستار و لعل طاقه و باوق **نظم**
 و سلاطه و منقش جامهای دلکش و خجسته های جویر زر کش **نظم**

نظم مؤذنی خدایان غیرین بو . کنیزان من بیامانک خو .
 وغاندان قدیم . وودمان کریم . اساطیرین لوطین آل عثمان بلایه
 سلسلهتہم الی انراض الدوران . خزانه لوندن نافذ کافه الملک
 نیچر زماندن بر و بکلیوی کلن نوار . و افاثر و ذخایر فاع
 نایاب و فاخر . و کوناکون نفایس و ملاس . و زر و زور و زور
 غرق اولوب بوچار باغ و هفت قصور ایچره ساکن اولون
 انانث و ذکور . بلکه عامه ناس جمهور لیبور . آمرش نفلرینه
 دلم و حکم هایونلرینه انقید نام . او زره اولر قاری نعت
 عام معاینه و مشاهد انید کلر دن . شکر الجمید **سجده**
 متجسس اول نیچه خورشید . فی سیل ربی المجد . و درخت
 سیم و زر سیح انور کی صدق و صفایله ایچو عالمه کفر
 بکشور نر انفا من صلحوب . خصوص اول انظور رب
 عباد . و مغبوط سبع شداد . اولون بلاد صفا فاد کلسا
 برکت خیر و ائس . مکده . و بهمنیه . و قدس . و انزل
 خیرات و حنتا . سائر بلاد و اولان خیر ائس مراتب
 ایله اولر و اوی و ائخیز ایچو حساسانه اولر و درشها ائس
 بنیاد اولر دیر . ننه کم فخر عالم . درجی آدم . رسول خدا . و در
 سلطان سر بر اصطفی محمد مصطفی علیه الصلو و آله
 الی صفی . حضرت نر دن بو حدیث مقبول نقل صحیح
 منقول خبر کده قدر شریفین سبب ایچو قلنان نمازین
 الثواب عند الله التوا . بری بش بیک ایچو . و در نیه
 سید رسول علیه السلام ده قلنان نمازک بری الی سید ایچو
 و مکده مکرمه ده سید عجم ایچو قلنان نمازک بری یوز بیک
 نماز برینه کیچ **عربی** و مکده الحسنات تضعف اجورها .
 و بها المستی عن الخطیة تغسل . **عربی** المستی عن الخطیة تغسلها
 و تضعف الحسنات منه و تقبل . **عربی** و یوحی و حی اهل سنت
 و جماعت قنایه مقرر . و فن فروع عن حج عن الغیر یحسد
 کنه کندی اشلار وک علی خیر کن توای ایچو هیه ایلیک جائز اولون
 آخر اول علل نفعه مایز و آفر دن درجامو عوده سنه فائز اول

انشا

انشا الله تعالی بنا علی ذلک بو تکایه خورشید نایه . و شکن
 سجا بیک سطر موزونه ایچو ذکر علی جاری . و سواد مداد
 مکی و صف بلبلین ساروساری . اولر صلحیه صاحبیه
 حضرت ناری صدقاته جاری لرینی اولر دبار سعادت مدار ایچو
 ائمه نیت . و همت بیوروی لکن فخر خیر کثیر . و صنوف
 احسان دلپذیر عزیز . و هر بریندل ایچو خیردن علم
 اولوب جمله در تبسیل ساره . که صفائیت ایله فی سیر
 اولر خصوصاً که یلاد حاره در مکتب الله اطرافند . واقع اولر
 انک توای حساب . و مزرفی عدو و جلال استیقا . مائون
 زریا که عنصر محترم . مائمایه ترکیب آدم . و پیرایه شیخ
 دلفریب علم . زلال جان نبی تندره حلی و ائس . و حینه
 هر رخشان نبی آب روی مومو و هجانند **نظم** در صفا چون
 رخ کار نیست . و زلفا چو مان شیر نیست . طاهر
 صفای دل محور . و سبب خیر حضرت در غفور **نظم**
 یاد که روی خطا عنبر نوشت . نسخ نه اهت کون نوشت
 کویس کویم که جهانه نوز . نور کورودید بر یاد دور .
 خاتو هر شی جل ذکن . و جملناغ الما بقل نبی . معجز
 مزبوری اصل معظم . بلکه کسیر اعظم . و روح مجت عالم
 قلوب **نظم** زار اقلند قطره سویم . زصلک اقلند
 در شکم . از ان قطره اولوی لاد کند . و زین جور سیر
 بالکند . و نعت عطی . و عطیه کبر انانک . عند الله تعالی
 جلالت فی مقدار . و فرخه شمارای اولر و غنه صحافی مقبیر
 صلحین سیر . تارک ائمه سیم وزد . تارک اصحاب
 قنا بوز . رضی الله عنه حضرت ناری . سید بشیر . سنیغ
 محشر صاحب کونتر . سلطان عالم کبر اقلیم رسالت بیجا
 علیه السلام حضرت نر در روایت صحیح ایله روایت ائید و ک
 دولت ائیدر ابو ذر حضرت ناری نقل ایله که بر کون اولر معنیر
 اینانک محترمی . و آسمان سعادتک . بلند اختری . برکت
 بر ایچو صواب سیدش نبی ایجا ایلیک قدر نوابی وار و درین

جلسه شریفی که در آن حاضران از اخبار بدیهی که
یا سواد و دیوبت او را علم به بدیهی برای علم او راسته تناسبات
خوبی و ملاحظاتی که در آن حال در سواد بدیهی که اولی است چه اهل
قبول اولی و سواد بدیهی که در جواب شافی و زیوریه
بر زبان می آید از سواد بدیهی که در جواب شافی و زیوریه
علی بن ابی طالب علیه السلام من الصلوة ما هو الا وفي والا صفة انفا
ایدی و همان بر قرینه آیه اولی و صوری که در جواب شافی و زیوریه
قدم با صوبت که در آن است هو ایلد اولی که انظم اگر بر آن که
شود و قطره باره زتابه هوا قطع کشتی هزاره مضبوط
اولی و کلو کوزنیک اخترازی که در آن است و دردی زینده زاله
تر بر تاش پاره لرزه نور دردی اولی که در آن است که در آن است
صوری همان فرساده قطع منازله و طی اهل ایدیه نفعی
غیر ایدیه سیاره لرزه سیار ایدیه که صورت حرارت حرکت
و تابه آفتاب ایدیه ملاقات و تابه ایدیه که در آن است و در آن است
ضعیف مضمون ایدیه که در آن است و در آن است و در آن است
سایه و شایه اختیاری و در آن است و در آن است و در آن است
دیوان عیون خوی که در آن است و در آن است و در آن است
تجلی قضای ایدیه اولی و فضا در آن است و در آن است و در آن است
رقیبیت که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
آخر الامر اولی و فضا در آن است و در آن است و در آن است
اولی و آتش بالکلیه و در آن است و در آن است و در آن است
بدیهی که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
نیوت و ولایت که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
کیا تبه در جبار اما خواندن کوز لرزه چو در کوز در ایدیه
اولی ایدیه بر خوف و خطر که در آن است و در آن است و در آن است
کوی نارجمی و در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
چو پروانه شش سوخته بال و پر مفهومه ماصدق ایدیه
کنند و در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
شدت عطش ایدیه هر یک کوز لرزه ایدیه زبانه ایدیه و در آن است

مینه

سینه بی کینه خرمی ماهی زبانه ایدیه اولی و تسکین ایدیه
عطش ایدیه که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
واقع اولی در حال بر لوله در آن است و در آن است و در آن است
تمام مشوش اولی و امید بجای هر طرفه سید و در آن است
مناصحت منع الوجود اولی و در آن است و در آن است و در آن است
رضینا بقضا الله است و در آن است و در آن است و در آن است
آیه حیاتی که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
عزیزت به امانه تسلیم ایدیه الله صل و سلم و در آن است
علی بن ابی طالب علیه السلام من الصلوة ما هو الا وفي والا صفة انفا
که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
آیه و هو ای کلشن محنت خرابی و در آن است و در آن است و در آن است
صفا بخش و سزا کار آرام طوبی که در آن است و در آن است و در آن است
مهد فرغت ایدیه هو الطوبی که در آن است و در آن است و در آن است
و غیر غیرت ایدیه ظاهر ایدیه که در آن است و در آن است و در آن است
مسکنه صدق صفا ایدیه که در آن است و در آن است و در آن است
اولی در جمع انبیای ایدیه اولی که در آن است و در آن است و در آن است
انهار سطور ایدیه ما و التبع ایدیه اولی و واقع و فقه
الغیرت اولی که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
عیون اموال ایدیه که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
فایده سندن ایدیه که در آن است و در آن است و در آن است و در آن است
بر کوفه سندن باب شبیکه سندن شاد و در آن است و در آن است
و در ویش جلالت کیش شامان قطب عالم و در آن است و در آن است
شهر و عمر و عجم حضرت ابرهیم قدس سره العظیم
جانبانگ سلالة طاهره لری ظهر الطاهر و در آن است و در آن است
شیخ محمود غزالی شریفی قرینه محمود صدق ایدیه که در آن است
کلیه سبیله جمع السبیلین بر بنای کوشش
ایدیه که استو مغربی قلوب باطن سینه صفا و ایدیه
ماضی سبیله و یوبه و هر سبیله بنیان و در آن است و در آن است
سوع زین و ارکان کلب و سندن اوار ملاحت کوزن در آن است

9

نظم تیره در صنعت او فکرت ارباع قول . خیره در
 رفعت او دیک اهل انصار . و ذکر او نشان جای خرم . و کل
 محترمک نیز اموال ظاهر با هر سندی خلق ز سجا و ز نفوذ
 فافه و در علم زاره کسب برین آید و بر برجاه دستار
 و پیر لیسر بحیره سان . قاز و دیگر که در میان دلو آسمان لاف
 و وصول بحال . و زنجیر که کبر بر قد خشنا انداخته ابر شمشک
 احتمال دکلد **نظم** زسین اش بود چندا نکه خواهی .
 نشانه هر طرف بر پشت ماهی . چاه مزبورک آب حیات کس
 عذب و فرات . صوبه جویب حجرت معتبر ایلد غزین
 براب و یاید یلوب دلو و سن ایلد مظل و مزین ایلد لادن
 کمال ثواب نیت ایدوب جنس دو آب صوفی ایچ اول
 موضع شریف و جای لطیف . در بر حوض دلو نویست طاق
 دخی اسلانت بیور و ب ذکر لولتان سبیلدی و بیور
 و حوض ابناء سبیلدن و غیرین تحمل خرد و کسب کرد
 ایلد مسلمانلر ایلد است الوب محروم ایچ غنیمت نازده
 مسرور ایلوب . و عوایت و حوائج لوی حوادندوب مسرور
 منافعالیله معتتم . و خواددی ایلد منتقم اولما ایچ
 وقف ایلد یلر . و حضرت واقعه و واقعه الحال . و عاقبه
 کرمه کرمه اللصال . اولدالت آیات جلوهها متلوع فی
 الملک و اللکوت . و نعوت طلماسد کرمه علی عاقل القل
 و للبروت . من بی الله سید انبی اسلمتینا فی الجنة **نظم**
 شریفی تضرعی اولدوغی و عدل کرمه رعیت ایدوب نیر اول
 محال و تر حال . و مسرور منیره اهل حالدن اسسکین
 و نیای رنگین مرغوبه اسلوب محبوب القلوب مسجد
 شریف . و معبد لطیف . بنا ایدوب اقامت صلوا مکتوب
 و عبادت مرغوبه ایدن اهل اسلامه . و عامه عبادت رب الاله
 خالصا لوجه الکریم . و ایتمعا کلمضات رب الکریم . **نظم**
 لایق مال و لابنون . اومن الی الله یقلب الیم . **وقف**
 و حلین ایلد یلر . و واقعه علیته الذات . صفتیه الصفا
 حم زینر

حضرت نیرت علم شریفی محیط اولدیکه قران عظیم . و کتاب کیم
 و کلام قدیم . فی الحقیقه نورسین . حبلتین . شفیق من بین
 و حربه العالمین در **نظم** سورهایش هم قصار و طول
 فضهای بخت فرخ حال . کرده همواره زان قصه شکر و
 جلوه حوران قاصد الطرف . کلماتش موقوف طلماس
 حرفها ظرفهای آب حیات . بر روضه دلشاه و بخت
 روح افزا . در زنگ اشجار اسرار دلو نوی نیت انار . و کلم
 قیامتشی لول نفس و تلذذ الوعین . ایلد زیور و کلزار
 هزار اعتبار کتبههای عجبی نجات مالوعین رازت اول
 اذن سمعت بولده معطر در **نظم** بهار عالم حسنش
 دلر جان نازه میداره . بزرگ استی صورت لایوبی
 ارباب معنی را . ایلد اولسه محقق در کرمه بوم عجمیدن
 برغم باعش تیا عالم . و بیور عجیب البریقین برعه
 موجب رعیت و دیک آدم در کرمه آواز دلو نوی تلوت
 آیات . سابقا شرح و بسط اولتان حاله آوزده اراض
 مقدسه معابدنک رفع واعوا اولدکم . سبع قوله و صلی
 اقرب . و اجر و ثواب در جاتله عالیة الرتب در لاجرم
 و عجزم ایلد یلر کرمه اول ماکن شریفیه . و موطن شریفیه
 قران عظیم . واجب التظیم . اوقده لول ایلد اولسه شرط
 مکرمه معطر در مسجد حرام . واجب الاحترام ایچ لاکون
 اولدوغی اهل قران عند لیل الحان نور صلوح جبهه لول
 نور کسب رخشان هر بیدگه صوت دلو نوی راحت روح
 و نغمه ناشایع مفضل صلواته فرخ اولد بر برجه اولوب
 تازی بلبل از طبعه التانی والترتیل . بر جزوی و بی علام
 اوقوب ختم کلام الله ایدوب ثواب جزیل . و اجر جمیل
 مشارالیه صاحب الخیرات . جنابنهم ایلد لرو و شرط
 ایلد یلر کرمه و جرسالف البیان آوزده اولدوغی اهل قران
 خوش الحان . دخایل هرگز آوزده اسلام اولدوغی
 مسجد رسول علیه السلام ایچ بر جای لطیف و در لول

هر وقت جمع اولوب هر پری نماید عزیزه عزیر بر جزو شریف
 دلوزن تلووت ایلیوب ثونان بر ختم ایدوب نواختن سکا
 موی ایها صاحبیه تر لیجا حضرت قرینه هیه ایدوب و مستخرج
 اوزره قدس رفیق دخی اولوز نفر کسینه جامع اقصیه اولوز
 نفر کسینه دخی خیره الله ده جمع اولوز بوالهش نفر جمله قرآن
 جواهر نشانندن هر پری حسن ادای مکر سوز و تریل
 القدره نفر مزایله کلام مجید خسته کمال تجوید اوزره کوز
 بر جزو تلووت ایلیوب ایتم اولوز نواختن مشار ایها
 صاحبیه الخیرات و ساجیه از مال الحسنات حضرت
 هیدایک لر بعد از ان مشار ایها جناب علیه الشان در
 اولنان حسنات حسناتک مصلح و مرقای اولوز
 ایچون دیار سعادت مدار مصریه ده بر مقدار تر لوب
 ایملک تداکین بیورد بیلر تا کیم انار بیده الطاهر
 خال عنبر یاز بار چی چیم ماه بیکور و کاره ثابت و قرار
 اولوب بو کتار یه قرای کدورون صلح کشته و کله
 ایدنلر بر آرد کاره قالوب ذکر جمیل در السنه فانی
 دانما داتور و اجر خیرات مزبوره ناک همای ایچون وقف
 مسطور اولو خیرات مزبوره ناک همای ایچون وقف
 ایلدور کار خیر مزبوره ناک همای ایچون مصریه ده نیک
 جانیه غریب سنه واق اولوب غریبه دیگله مارق اولوز
 نلیه ده کفر نواغ نعالر دیگله معلوم الحار قرینه ناک
 شرح حصه سید و یوقیر اطالک ایلی سبیه در اولوز یارده
 هر پری یلرمی دور و خیر اطونیه هر کسینه کور
 اولوز حق یلرمی دورت قیر ایلر سنیت ایدوب اکانت
 حصه سنه دوشر سنه چقاروب عدد مذکور اصل ایدوب
 مقسم ایدر لر ماحو صیده یلرمی دور در کسینه دور
 منی اجدید مجری یلری اولوز ایدر اولوز قرینه مزبوره ناک
 یلرمی دورت بلو کندن تیری بلوک واقه مشار ایها
 اولوز و یوندن ماعلا یلرمی دورت قیر ایلر سنه ناک

ایلی سبیه دخی نیش مشار ایها صاحبیه صاحب الخیرات اولوز
 یعنی بر قیر ایلی یی بلوک قلنوب یلری ناک ایلی بلور دخی
 مشار ایها صاحبیه السعادتک اولوز قرینه مزبوره حدودی
 اطراف ازمه سنه فلاز و فلوز قرینه ناک اراضیه سنه ایلی
 ذکرا اولوزان حصه محدوده مهوره فی علی ناک مزبوره
 الانتباه وقف و حبس ایدر کوز ناک مشار ایها واقه
 واقه للمال خورشیدی سپهر خود و افضال نظم الله
 احوالها و قرن بالناج مالها حضرت یلری شیخ اولوز علقن
 باشند جمع ایدوب قلدر سدید و رای رشید ایدر کوز
 و قفلر نیک ماحصله مصارقه بر قانون و خلیج و یونیه
 خرجدن بر اسلوب همایون وضع ایدر لکه مادام که
 خزینه کافی و ماصحی مصرفی اولوز اولوز مبالغه و
 مستقیم اصل و جمع و عدول و غفلت و ذهول اولوز
 اولوز قانون همایون بودر که واقه مشار ایها حضرت
 شرط ایدوب بیورد بیلر کوز اولوزان اوقاف مشرجه
 اکو صافک ترتیب همایون نظم ملانی ایچون بر عاقل و دانا
 و کار کتار و توانا مجری ایچون هموز ضمه بر منبری همان تریزه
 بجم نایب و خاطر خیریه کمال تقایره هم صانف بر نیک
 نصب اولوز که خرامدن متولی و انامدن تخلی اولوز
 شریف لر منی کوزوب کوز و بیه عهد سنه لازم اولوز
 کما هو حق ادا ایدوب یومی شراقی پیش پاره بدست خیر
 و اوقاف شریف مزبوره لر نیک اولوزین مالا حوی مصریه سنه
 زمره سندن اولوز یعقوب بن عبدالله اغایه شرط ایدر
 بیورد بیلر که مادام که اغایه مزبوره ایچون اولوز علت خیر
 سالم اولوز ذکرا اولوزان اوقاف شریف لر نیک خدمت اولوز
 دائم اولوز اگر خیانتی ظالم اولوزوب یا خود خوت و سداک
 الوقت هر چی اختیار ایدر ساکا سوق لیلیه و واقه
 مزبوره الوصا و مبروک الاوقاف حضرت یلری شرط ایدر
 در با سعادت مدار مصریه ده هر کیم امیر اولوز اولوز

ایچون

لذلك ديوان سپهريان قاهره باهق البرهان كتوره مشيخ
 اوزره مدبر وكافل مال ك مصرته اولان ناظر برضا كونه
 مبلغ نوب ايله حاضر اولوب بعد الاحصار والعد بصره ايج
 ضرر وشدا يروپ ناظر و متوله مهر لري ايله مهر يوبه برابرين
 و معتدل صلح و معتقد كه عرصه ديانت واستقامت عجايب
 متمدني و مكان معتدلي اولاد اولوقوله رجل مستدر ايله قند
 شريف مجيده كو نوب ايلو مين مزبور دخی بولال الوصول الی
 صبح مصره و مستوره في محكمه شريفه ده حاكم البلاد حضورته
 كتور و بعلی بولال الناس تسليم ايلوب اول حاكم منم شناس
 دخی سابقا كرا و انان التشن نف حفظه كلام مجيد و خزان
 قران حيدى دعوت ايلوب اولونده مهر لرين قالد و بصره
 فلورينه اول مقصد اقصا انا م و قضاى سعادت عها
 و علم اولان عجايب هر كونه ختم كلام مع نظام ايلون
 نفر خزانده و اوچيوز فلورين دخی مسجد شريفه حقه الله
 ايجره كونه ختم كلام ايلون اوچيوز نون خوله و يرويه جمله
 برا بوا و لشدرى و يرويه برى برندن بدتر و برتر اولوب
 و بوقسمت عدالت پور و قابله شده اول حاكم معتبر و خزان
 فلورى ال و حضرت واقف نيز بيرة الوصا و مبرور
 الاوقاف جعل الله تعالى اجرها و قافها مثل اهل او قارى
 شريف ايلوبه يور ديلر كه مادام كه دولا ايشو قضاى دور
 جنان ايجره دولت و سعادت ايله كاميين و كاميين اولون
 اوقاف مشر و حلاله و صاف نيل و كنى و صا ايلوبه
 مير نهاي بد ايرى رينه منوطه و اراداته تسليم لورينه منوطه
 اولوبه كيما اختيار و ترديد من غير منازع من قريه و بعد
 تصرف ايلوبه اصول او قافه و شرائط حرة الاوصاف
 تبدال و تغيير و تعديل و تكثير ثغيب استغلال مال
 قريه القبايح انفعنه استبدال و سا اهل الكائنات
 عز و هان قبضه قدر تلمينه اولوبه صلوان اراد تاري
 ايل كوى مثال هر نه حال اوزر شيه استرسه دون دور و لور
 و مصارف خربوره و مهمات مذكوره در زانله فلا ثغيب ثغيبه
 دخی هر نيچ ديلرسه تصرف ايلوبه من غير مخاصم ولا تراغ

انواع

انواع تمتع وانساع ايله تمتع و تمتع اولون و بعد ترتيب
 هذه الشرائط و تهديد با تيد الضوابط و اقفه نيك
 نهاد حضرت لري هم و مراد ايتديلر كه طوق احسنه ادره
 دوران مؤيد و قلو و انعام على سمنه نوع رس
 بجانان مخلص اولوب مصاريفه و زكاره و زكار ايله
 كرد زوال و تشايش اولون ايله سلسله بقا سنه
 انفسام و انفسال طاريا و يلوب انبي حسانه چار
 ديوار عناصر كچه همیشه استوار و اساس ثرون ساس خيرات
 سقف زر كار خوخ و تاري حوار و ايم و برقرار اولاد ايلون
 دعائم بر و احسان و تشيد ميا في خيرات و حسان ايكه
 بيورينه اصول و ضوابط خبز و قيو و شرائط قريه و
 تحولا عصر و بتدلاته دهر ايله اختلاف حال و اعتدال المو
 عارض و ملت ايجون احكام وقف احكام و تسهيل شرائط
 و ضوابط اتمام و تمثيل قصد اولين و حضرت واقف
 الشان عيتمه الاحسان جمال سسر بر عافان لايسته
 حسان و قبلندن و قبل مطلق العنان اولوبه و خصوص
 اقباليان ايجون آخر سمنه في خوخو كيدان اولون اقب
 خواص و مقربين سهر بلذعه و تكلين ناموس اولون
 عطفي قاموس تيار فلافه تير غنادره روز كار خلاصه
 ادوار **نظم** روح محض است مكر جهر آن عنصاليك
 و در ساين لطف و كرامات نياد از فاك و اجناس و نيم
 و نعم ده جو كياي نظير عالم منجر اجود دخی آمدد رشحات
 نهي عالم پرتم و لمحاته انعامه مال بال آدم خرم در روز
 هزار محروم شاد و هوشب هزار محروم مجرب مند و براد
 ايلر زير ايشدر **نظم** عمر شش نودى دلها كزار تا
 حشون و شور و فر كار و زمرة انسانه زيبه زيور و
 و فر و رين سائر كمال حميد و ملكات سخيده به دخی
 مظهر اولوبه تهيال اباي ملكانه تحصيل اطوار شاهانه
 خطا طيب جوا بيلم و جيا صدق و صفا خسران اكلها

دلقریب روح افزا **نظم** سخنهای شیرین تراز شهدای
 گهرهای روشن تر از آفتاب • شجاعه در نظیر صولت شیرین
 حدتک شمشیر آسمان لای و تند بیره مهر منیر **نظم** بود
 او در ره هدی محمود بود مساعی او در طریق دین مستور
 باوشن دهر خوی ثنای او کم نیست • ز طبعی نغمه داود در او ای
 ز بوره **المخوف** بصوف اولد الملک المعبود داود اغا ابن
 حضرت تلمیذی اولد اقرار بالوقف و التبیح ایچون بعد اوقاف
 مشرفه الوصافی تجلیل ایچون و تبجیل امر تک شرعاً مهم اولد
 هر دقیق و جمیل ایچون فخر الامثال الکرام • ذکر اولد اولد
 الفخام ذوالطبع الحسن و الراوی المستحسن • مقبول اولد
 حسن بن عبدالقادی و قایل بتدیل اولد شی و کالت
 مزبوره فی قبول ایدوبه مجلس شیخ شریف شاخ اورکان و
 دین سنیف ایخ البیان حاضر اولوبه اوقاف مزبوره بیست
 اولدند قده الخواص صلح العزیز و الوخصاص فی
 المنیر و الراوی المظفر اشار الیه یعقوب بن عبدالقدیر
 تفصیل آتی به و کلام فخر المشهوره ذکر الخاریر • حمای بخاده
 نجم زاهر و هوای مهر و ولده سوار طیار **نظم** دستش همه
 هر چو در غیب تاشرق • دانش همه لطف پای تا فرق • صاحب
 الطبع السلیم مولودن ابیرام بن ابرهیمی الحضا ایدوبه
 اشبو قویع رضی زبوره صدق آتیه عنبرین نقایه بدلی
 شهاب بحرین السحاب اخلاص شاهیر زمان • اکل خاریر
 سر و زلف از بستان شرمیت • اولد نغان حدیقه ملت • حمای
 بیضا سلیم • مایح فکلم و انلم **نظم** اسمان علم زمانش خواند
 دهر علو بیجانش خواند • ذلک المولی للذی تجار افکار العلماء
 فیما نترزه بجار و صاف من الدر • و تار قواقل الودها
 من تبار و محامد بالملو عن المسا و متی بالید • و محقق اعلا
 الاعملم • بریاح الذکر و السعید من ذکر • و تنطق اللسان
 بمدایح عبده • و الله یجزی من شکر لوزالت عقلا المسانح علو
 باسنان اقلامه و مخدرات القضا یا منطوقه بقلید
 حضور

حضور شریفینک کنده شایسته او داغ حاضر تلمیذی
 قبلند و جسد شروح اوزره و کالتی عدول سلیندن مخ
 الامثال والاشباه • احد عبدالعنه و صلیح بن علفناه شهاب
 اثبات ایدوبه و اشار الیه داو داغ حاضر تلمیذی خجی
 واقفه مزبوره الوصاف • و مبرورته اوقاف قبلند
 و قایل سطلق و علم • و هر خصوصاً منیه قائمه تا نصب
 اید بکلیبی • و اوقاف مزبوره اربی حاکم شرعی حضور
 اقرار و تبجیل ایچون و تبجیل امر تک لازم اولد هر دقیق
 و جمیل ایچون و دیل و کسنه فی توقیل نازون اولد تلمیذی
 نید شهادت مزبوران شهادت تلمیذی ایدل اثبات ایدوبه
 شهادت مزبوران بوشهادت تلمیذی اصیل تلمیذی شهاب
 اغزندن شهادت اید شلر ز تفصیل حال بود که کتب
 معتبره و ده صحیح اولد منوال اوزره مزبوران احمد الیه
 حاکم موحی الیه حضورند ختم شرعی اولدند تلمیذی
 و کمالی اظرف • مزبوره مولودن ابیرام حمزه بن عبدالعزیز
 الصادق بن عن حسن المزبوره تفر کلام • و مخیر مریم ایدوبه
 عبته علیه لردن غلام آغازندن قد و الا کلام • طلعا
 المکارم • معدن المفاخر • منبع المائز • محمد انما ابن عبدالقادر
 و سلمان اغا ابن عبدالغافر • حضرت تلمیذی کنده شهادت تلمیذی
 بزری شهادت ایدوبه هر بیب هر بیبی شهادت تلمیذی
 و توقیل ایلیوبه سزک هر بیلیوریم هر بیلیوریم شهادت
 اوزره شهاب اولدند شهادت اید و ذلک واقفه سالفه الغوی
 لوزالت مکارمها مذکوره مخاف الملائک و الملکوت حضرت
 مهر سبها فلو من ماه تمام اختصاص اشار الیه داو داغ
 حضرت تلمیذی کند و لوقبلندن و قایل سطلق و علم • و هر
 قائم مقام ایدوبه • و اوقاف مشرفه الوصاف تلمیذی
 تبجیل ایدوبه ایچون و تبجیل امر تک شرعاً لازم اولد هر دقیق
 و جمیل ایچون هر کجی اختیار ایدوبه آتی توقیل دخی ازین
 جمیل صده ایدل شاره و زو کلام و اثبات ایدوبه

مجلس شهادت و شهادت

وجه مشروع اوزره شهادته ايدركلر بنه شهادته ايدركلر بنه
 شهادتلى على ايدركلر بنه من الائمة ذوى الانتباه
 قبوله واقع اولوبه ومتولى مرزبورك وكيل مولانا ابراهيم
 دخی بوقه تفيد شرفه تفصيل اولنان امور وكالتي
 قلدونا اصحاب العز والجاه محرم بن علي ولهم بوج شهادته
 خصم فرج حسن يوزينه ثابت اولوبه موجبلى ايله
 حكم اولندن نصر كن وقرن بوز حسن مجلس شرف شرفه روشن
 ايجر حاكم مشاوره حضوره تفيد كلام وقرن مرزبورك
 مشارالها واقف عظيم الشأن عظمة الاحسان اولنان
 صحا الزمان متزينة بماثرها الحسان حضرتلى ذكره
 اصناف واقا واجاس اجيا شرايط حرة وضوابط مقرر
 اوزره جميع تصرفات شرعية وعامة تبرعاته عزمه لربك
 جوارى ونفارى زانده نيت صفة وطوبى وقيد
 في سبيل الله الخليل وقف وحسب ونسبيل ايدوبه متولى
 ايدركلر مرزبورك يعقوب اعلم بقرنه ايدركلر بنه
 دخی تلم ايدوبه متولى سائر واقا فان تصرف ايدركلر بنه
 كى تصرف ايدركلر بنه واقا ايدركلر بنه متولى يعقوب اغلر
 وكيل اولون مرزبورك ابراهيم دخی بوقه تفيد شرفه
 تولدت ايجر تعيين بوزيلر بنه وظيفة نظيفة مرزبورك
 اخذ ايدركلر بنه اقرار واعتراف ايدوبه وكيل مرزبورك
 بر بنه ذكر اولنان اقرار واعتراف ايدركلر بنه وجاهها وشرفها تفيد
 ايدركلر بنه نصر كن وكيل فرج حسن جانين واقا فان سميت
 شقاوة بوجه ايدوبه ايدركلر بنه مرزبورك وكور وهور اولوبه
 وقف شور وغلا تمة قصور كلوب شهدته مور وعسله
 زنبور ونخل خرماسنه بناة وصقور حوالا اولوق
 اصحاب اقربيا اوج وواضح السلوع اولدي ايدركلر بنه
 امام اعظم هلم لغم سراج الامة في الامة سلطان
 اجتهال حجة الله على كافة العالم **نظم** اول و آخر
 مرزبورك زانرا اوجيبه تفيد ذلك الوام الذي

دوحه وجوده الاسمي وشيخ طيبة اصلها ثابت وفروعها
 في السماء اماننا ابو حنيفة زين العابدين بن ثابت صلوات الله
 تقا اجره اضعا فعدا التراب حضرت تيرين تانته اوقاف
 مشروقة الاوصاف مسجد مرزبورك ساعد اسنك وقفتي
 اولدي وعنه بناء وكالتحصيله وتفتيدك جمع موكلات
 اولون متولى مرزبورك املاك مرزبورك دخی بوقه ايدوبه
 تسليم ايلسون واملاك مرزبورك في استيوار مقابلته
 اجر مثله زبادة الدعوى الذي لكاحلال اولوبه دخی بوقه
 جتندك اذ دخی طلب ايدوبه ديور عوي ايدركلر بنه
 مرزبورك ابراهيم ايدوبه جواب سواي خطا مستطاب متولى
 اولوبه اوقاف مرزبورك دن ذكر اولنان مسجد شريف بطريق افراز
 ومنازل قنوب واقعه مشارالها حضرت تيرين اذ في ايله
 واذان واقامت ايله جماعت مسلمين وعصا تيرين
 ايجر نماز قلشدن ايله اولسد اوخو كافرايم كاز ايدوبه
 الله تقا في اقرار ايدركلر بنه وقلازم اولدي وعنه
 وانكار بوقدر وسائر عقار ما والاوصاف والوطوار
 خود امين هامين بدين علمين بخرين تقا امين
 بعد التسليم الى المتولى وقلازم اولور ويصل مشارالها
 حاكم خيرة خير خير حضرت تيرين بعد التامل اللذير
 المنين وثلثي جانينك رجانه قوى وبرهان حلي
 مشاهد ايدركلر بنه ذكر اولنان عقاراتك وانينك حسنا
 شرايط حرة وضوابط مقرر اوزرني صحت وقفتي
 ولزومنه وشرايطك شرعية على ايدوبه مرزبورك
 الانتباه حكم شرعي وقضا مرعي ايله حكم وقضا ايدوبه
 ومسجد مرزبورك وجه مسفور اوزره نماز قلشدن حجة
 اوقاف الشرع ثابت وظاهر وتحتق ويامر اولوبه بين جميع
 مرزبورك شرايط حرة وضوابط معلومة اوزره وقفتي
 لانم اولدي مرزبورك نفق ونقصه مجال ايجال
 واختلال واطيال متنع الاحوال در من بلبه بعد

ناغما نغمه على الدين بيدلونه ان الله سمع وعليم ^{غيرة} ومن
 بعد على فعلية لعنة الله والملائكة والناس اجمعين ^{الجن}
 الواقعة على النبي الرحيم والمجاد الكريم والملائكة القادرات
نظم فصالح ربي العرش ليس كمنه تناره وحد سبانه
 وحمام احمد اولاً ولقاً واصلي على رسولك لا تجلوا ^{تقله}
 حرق في الوعد الكفيرة ^{الغنية} بسور تسع وعشرين
 ١٠٢٥

شمس باشا حضر تالونيك ابنه
خير تامل وفتنه صور تيد
 اي شمس وجود تو مغتوره زوال سركشته مهرت در جهان
 دره مثال نام تو ثنائيد در هاي سخن حمد تو كليد ولا ايل
 مقال مطلع دلفروز مهر كال شمس رطلعت نام در
 الانام ايله مزين وفا نحه قبايع غنبرين نفايه ثوبا انتظام
 جواهر زواهر حمد ذي الجلال والاكرام ايله رشك كارسا
 ختن تلتويه اول كارتف كال انس و جان مال الما
 هر دو جهان رافع قبه جامع افلاك باسط اساطير
 چايغ افراز معالم علوم نور بخش مصابيح نجوم ناظر الحور
 ناظر اعمال و شيم معر عارت عالم محتر طينت دم **نظم**
 چون فلک کتر عدل سوره در شر و غريب کانس و جان را بر
 آن سوره و حمت صلاست **ديک** اديم زمين سوره عالم
 برين خوان يغلچ در شمن چه دوست جلاله و غم فوله
 حضرت تالونيك درگاه عظمت بناه لرنيده هر آن هر از صبا
 و سکر فراوان تقويم اولوز فلسه الجود في السموات ورب
 الارض العالين ولد الكبرياء في السموات والارض وهو
 العزيز للکيم **نظم** دل زنجارين پروبال از نگاه من کتيم
 و جلوال از نگاه چون نجم از سخن علم خوش هم تو بياهن

بانام

بانام خوش پيش تو کنش پرويا اديم هم بايد تو خدا
 اديم وزينت خرايد جراد قنار و زير سينه في كينه
 ابكار افکار اول نبی هاشمی کامل سلطان عارفان دریا
 امام جمع مرسلین جامع علوم اولین و آخرین
 زهی در بای علم و کار الطاف تعالی سبحانه اقل و اوصاف
 دلش از معرفت بروج افلاک زینش در مقام ماعرفا
 قرون زمره اهل اتصال حاضر حیات کمال و کمال
 وار و حاضرات ساکن ریاض قدس
 این ملک جان و جانته ایکی جهان کوه و کلبه ای بی
 سین کی بوکلمش اذ تاره ورد کورادی کورای ملک مال
 لوزالت ریاض الدهر مرتبه با زهار شرع الطهر و طلال
 الحجب مرتفعه بانوار دینه الازهر حضرت زین العابدین صلوات
 و نعمة الوردی و غیر تسلیمای من و معودی در کله کلبرک
 زبان حقایق ترجمان لادن فیضان ایلدن اهادیت غنچه
 ذرات الخیون ایل در دون دارالعلمین فیکون و بطون اولق
 سپهر بوقلمون معلوم و سخن اولدی ای استقامت
 علم افرخته کار صغیفان کرم ساخته کر عمل خوش نلام
 امید بر کرم تست هر از کتمید ز دست مانیا
 هیچ کاری هین مایم بر ایستداری پناه که کاران هین
 کد نامت رحمة للعالمین است و در رضوان الهی و حمت
 رحمان ناستنه زمره آلها و عصایه صحابه اخباری
 ارواحه نثار اولو کیم هر بری زاویه عالیه دین ایچره باقیم
 اقتدیتم اهدتیم موحی صدقش بر شیخ جلیل القله
 و مانقاه صفوت پناه یقین ایچره بر مرشد کامل صبا
 اختیار در اختراع بر شیخ و ایمانند کوه درج
 صدق و صلوات همه رضی هم را ضیافته
 قرب حق استغاضه و فسد کشته در قرب خدا اکوت
 کم رضایه تقاعنهم ^{بوتجارت خود شد}
 تاب و اهتایه شکیں نقاب کد لوحه زرنی غوغ

16

EK 2: Valide Safiye Sultan'a ait 1025/1616-1617 Tarihli Vakfiye (Arapça Metni)

دولت مراد خانیه ده خاصتی ضمیمه سلطان حسین شریفین اجزاء قرانیه او قیدوب وقبول قازورده بعض سبیلرا نشان می شریف بنا اید:
انلرک وقفیه می صور تیلد
 المدهه الی بنی من استمسک بکل کرمه عن نیما تجت البراز وار توی من سبل حرته من سبیل لردنه الی بنی تجت بها الوفاره والصلوة علی نبیه وصفیه المختار الی انزل علیه و حیانا طقا بینات صحیح قراناع میا غیر ذی عوج و علی الله واصحابه الذین اعتقوا بجمیع آیاته وجزائه وبالغوا فی تعذیر مافیهن الیکم و اجراء ما زینت الوردن بالمساجد و حسنت المساجد بالزکام و الساجد **اما بعد** فلا یجوز علی ذوی البهائم السلیمة و السرازل المستقیمه ان المکذبا و الکره عزیذ علی بالصفات المتفاوتة و الفکار و الوسا و المتخالفه الی الطواریک ظهرت فی مظهر الوجود و محاضره عالم الشهود و حقایق عجب مختلفة المعداد و مشوناته بدیهة متفاوتة فی الشرف و الاعتبار جعل الوردن باحیاد و اغوار و رفع السمار علی سعد و نخس من الونوار فخلق الانسان علی البیان و فضله بالعلم و الوفاء علی کثیر من صنایع الایمان فکما انک کرم بعضاً علی بعض من المیاد کرم و عظم بعضاً علی بعض من الدماکن و البلاد فلیحی البلاد الی رب العیال و اعظما اجراء و لغتها امرأ و اشرفها قدراً و اتمها بدراً مکتة و المذیة و القدرین لوزال منازل الخیر و البرکة و الدس و فی التیة علیه سلام لاشد الهمال الی اقلته مساجد الی مسجد الحرام و الی مسجدی و الی بیت المقدس و قال صلعم صلوة الرول فی نبیه بصلوة و صلوة فی مسجد القبا لیک خمسة و عشرين صلوة و صلوة فی المسجد الی قصه نجمة الورد صلوة و صلوة فی مسجدی بنحسین الفه صلوة و صلوة فی المسجد الحرام بمانه الف صلوة **عربیة** و بکمة الحسنایه یضعف اجوها و بها السیة الطیبة تغسل یجرى المی عن الخیة شله و تضاعف الحسنایه و تقبل

تقبل قال مولانا عبد السلام رحمه الله ان معنى التفضيل في هذا المقام ان ثواب العمل في هذه المساجد او فروعها اكثر من ثوابه في سائر الاماكن والمعابد ولا يخفى ان الانسان له ان يجعل ثواب عمله لغيره عند اهل السنة والجماعة فيجوز للمؤمن ان يعين وظيفة دائرة لرجل يعمل الولاية في تلك المساجد والمعابد و يجب له ثوابها المتضاعف المترابيد و لقد شرف الله تعالى شرف سلوئ هذه الطريقة العليا جتارة اكليل العظمة والجلال غر تجيب من السعادة والوقبال عصمة الدنيا والدين خلاصة للماء والطین كصف الود السلام والمسلمين ناشر انوار العدل على العالمين منقاد قرض لجميع العباد **عربیة** انشاها الله لنيل المراتب و لو نشرت على ايف الدول و سوانف المجد في الايام الاول لكانت دولتها غرة تلك الدول و مسلعيها فيها طراز تلك الخلق والجليل ان لم يقتن احد مثلها من عظام الاسلاف والكبراء التتم الفنا من عن المائز و زخر المفاجر و كرائم الخصال و كرام العظما والفعال و لها ما شيت من كرم خصيب و كنف حبيب و شرف رغيب و همه تقيده و فائل قريبي **عربیة** اطالع تجهم العال الوردی حضرت و الدة السلطان امير محمد ابن حضرت السلطان الاعظم و الخاقان الامير الودغم بالى الامامة العظمى و السلطان الباهر و ارثه الخلافة الكبرى كابر اعن كابر و ارفع و اباية الدين الودهم و منح آيات الشرح العكبر هو الذى خزنته السلطنة بالانتماء الی علاج جنایه و تسلطت العزة بالونساب الی حاجتیه و نجى الملك من الهائل و الدولة من الصولة و الشرف من المطارف من الطوارف **عربیة** معلى معالم دين الله أظهرها فى العالمين يسوع منه مشهور و حسن باى الی الخيرات مسرف و صدق عزم على الود لظا مقصور استوهب الله له عمل تطاول الوديل و لوانتغرق العدد والمرد و سئل لها مجلا يشد طنابه على العرفه و يمد قبا به الی السقف و تقبل

المرفوع بلا عذر حيث تفكرت في مجاري حولها وتدبرت في
 امورها وملكها ولا حظت ان حضرة رب الارباب تالكرها
 جلاجله وعم على العالين برة ونواله قدا فاض عليها ايد
 نعمه واسبح عواند برة وكرمه واعطاها من قوت الود وفي
 نعمائه ما يقصر عن فهم عقول البشر ولا يخفى بحضرة نطق
 القوي والقدرة فانه عز سلطانه وعم احسانه قدا صفاها
 بمجد جميل وولد حميد وعز عز عليه مزيد وآواها الح
 شديد وقصر مشيد في الوف من الجوارى والعبيد وراها
 تحت ظلال العظمة والجلال على الدارات المصنعة باليومان
 واللؤلؤ في حلاتي ذوات بحجة وجمال وصفا ومرتفع
 خرت الانهار والافغان مالت السجود في بين
 عاليا حسنها يسى العجود في طقت بديلة دائمه ونعم
 مقيم واوتيت من كل شي وكفا عرش عظيم فلما تاملت
 في هذه الاحوال رايت ان نعم الله تقاد توارثت عليها في اللذ
 والصال والشكر بليم التقيد ويستجيد للمزيد فوفت
 حقوق شكر تلك النعم وفتحت قرائن البر والكرم
 شكرها على الودنة وشكره نرجوز من عطاءه وثنت
 عنان الهمة التي يعقب العمل ماؤها وبحق ما كان اقتضا
 عليها وقدرة فواها فتح الله صدرها اللهم قلبها ان تبارك
 وان تكلمت بسخونها وتوقرت فوفها اتم ما تصرف اليه
 اللهم العواك واتم ما يتجرف اليه سنة الصم العواك كسب سبيل
 المياه في سبيل الله خصوصا اذ كان في حم الله الشراجر والنج
 في الله عند الله بلا اشتباه اذ لما مع كونه اصلا للشيء حياة
 للاشباع وصف اللارواح وناء للاشجار وفيها للازهار
 وجلا للصبابر والابصار غنمة باردة للمرور ونعمة ودية
 من قبل الملك الشكور او ما تزي اليه مارواه ابو الفضل الو
 باسناد له عن ابن عباس ربه عن النبي عم انه قال سمع
 شريتين ما حيث يقدر على الماء اعطاه الله تكا على شريته
 سبعين الف حسنة واذا سقاها حيث لا يقدر على الماء

لما التقنا
بينا

اعتق

اعتق عشرة رقاب من ولد اسمعيل صلعم والى اراه ابو زر
 من خير البشر على السلام من سقى مونا شريتين ما وفكنا آجا
 سبعين نبيا قير وكيف يارسول الله قال وذلك لانه خرج
 سبعون نبيا من بني اسرائيل في المغارة ومهم قريتين ما
 قاموا جميعا في ثا فارة وقريضة القرية فسالوا واما قاف
 واما اكلهم عطشى لغير ذلك من المواديت الشريفة والذ
 المنيفة فصرفت بنية باهرة عيوننا فاحزة من اموالها الطاهرة
 الى حفرة على حرف ملكة العامرة في مقابلة باب شبلي
 مزار الشيخ المحترم الشيخ محمود بن العارف والكرم والوارث
 الشيخ ابراهيم بن الادهم في قرب من مجمع السبلين سبيل
 حفرتها وبنيتها الحجر الخبيث الصوان في غاية الحسن وقناعة
 الاتقان حتى يمتلي كربة الفل ان يكون دلوها بلا شبهة
 ولوشك ونيت ايضا في مجمع هذين السبلين سبيلين
 نبيا من مشيدين حكمهما الى التمام مديدين واصلا في الود
 بعهددين بنتها لحسنة الله وسبيلها في سبيل من لا السواه
 وبنيت هناك حوضا للدراب ووقفته على اهل رغبة في
 الشراي وبنيت هناك ايضا رعية الانظمة في سلك المؤمنين
 اولى المفار المشاطين في قول الملك القادر انما يعر مساجد
 من آمن بالله واليوم الاخر ورعا ولما وعد النبي المختار عليه
 صلوات الله في الليل والنهار من بني الله مسجد ابني له له
 بيعة الجنة مسجد الايمان من الجامعا ولا ذكرا رحلة
 العرش سامعا ووقفته على الذين يعبرون المصلوة من المؤمنين
 والمؤمنات الذين يذكرون الله قياما وقعودا ويعلمون
 في المساجد ركعا وسجودا ثم ان حضرة الواقعة العلية الشا
 الواقعة على وسائل البر والاحسان لازالت اياتها اناها
 متلوة على السنة اليعمان وسور اذكارها مسطورة على
 صحا نصف الزمان لما اطلعت على ان كلام الله تقا وكتاب
 الكريم الذي نزل الروح الامين على سيد الاولين والآخرين
 انما هو جبل المتين والشفع المشفع يوم الدين والنور

المجاري الى سواء الطريق والكور الثاني عن عبد الجبار
وتنبت على جلاله مقداره ونباله قدره ومعياره ^{تفتت}
ان فطرة من هادية العميق موصلة الى الحياة الابدية
على التحقيق خصوصاً اذا نلت آياته في العرس والمدنية
والبيت العتيق عزمت على اقران القرآن العظيم والقرآن
الكريم في تلك الاراضي والواكن الطاهرة وهاتين اللتان
والواطن الباهرة فشطت ان يعين ثلثون نفر من الحفا
الكرام والمهرة الاعلام يجتمعون في محل من المسجد الحرام
ويقرأ كل واحد منهم جزءاً واحداً من كلام الله العزيز العلام
ويجتمعون كل يوم ويقرون دعا الخاتم مجتمعين عند الاختتام
ويجعلون ثواب تلاوتهم للواقعة الكريمة بحسب ما سبق ^{العلم}
وشرطت ايضاً ان يعين منهم نفر من الحفاظ المهرة في ^{اللغة}
المثورة يجتمعون في مسجد الرسول عليه السلام ويقروا كل واحد
منهم كل يوم جزءاً واحداً من كلام رب الانام فاذا ختمت ^{تقرن}
دعاء الاختتام ويهون ثوابها كما وقع عليه التنبه والاعلام
وشرطت الواقعة العلية الثانية ان يعين ايضاً ثلثون
نفر من اهل القرآن من القانطين في حد من الشريف
يجتمعون في محل تظيف من المسجد الاقص ويقروا كل واحد
في كل يوم جزءاً واحداً من كتاب الله تعالى ويجتمعون كل يوم
ولا يوم ويهون ثواب تلاوتهم لروح الواقعة الكريمة
على الدوام وشرطت ايضاً ان يعين من اهل القرآن منهم
عدداً وبلداً وامنهم صلواً ورشداً يجتمعون في محل له
حسن ويها من جامع حقرة الله ويقرون كلام الله تعالى
ويجتمعون كل يوم ويهون ثوابه لحضرة الواقعة الكريمة
حسبما فضلناه ثم ان حضرة الواقعة العلية الثانية ^{العامة}
العيمة الاحسان لا زالت بحايف الدر منية بانها
لحان ارادت ابقاء خيراتها الى القراض سلسلة الزمان
فوقفت اذا الوقف لو ينسب مدده ولا يشقطع مدده ^{لا يبلى}
الجديان ولا يفنيه من الزمان يستصمد كل يوم ذمعه

ويستد

64

ويستد كل من خضعه نبي ذكر واقفة عند صدره الى صا
ويكون ذلك له عمر ثانياً بل الخاق دام له ثانياً وفتحت
بينه صافية وطوية واقية لهاها ملكها وفي يدها وخورتها
الى حين صدور هذا العقد منها وذلك لجميع الحصة التي ^{فيها}
السدس والثمن وهما سبعة قراريط من اصل الاربعة ^{عشرين}
قيراطاً وزيادة على ذلك سبعة قراريط المعبرون ذلك
بمذقوب اصله بخمسة قراريط وثلاث قيراط وثلاثة ^{سبع}
قيراطاً شياً ذلك في الارضي ناحية كقرنواي البقار العزمية
من قرى مصر المحروية المحصور كامل الناحية بمجرود اربعة ^{القطر}
ينتهي الى الارض ناحية منية العريف وارضى المنشاه والمد
البحري الكذا والمد الغلاني ينهي الى الغلوز وبين الحدود
وما ينهي اليه الحدود اشياء ثابتة مما تارة معلومة للملك
فاصلة بينها بما المذكور من المنافع والترايع والحقوق ^{والعلم}
والرسوم وقفاً حياً شريعياً وحسباً صريحاً عما ثم
ان الواقعة المرقومة الاوصاف جعلت كما رزق الله تعالى
ذوالن والاطفا من محصول هذه الاوقاف قانوا قديماً
غير مجموع وقسطاً مستقيماً يقتدى بلوجح كوتيل
لحمد الى تعبيره وتمديله وتغييره وتقليله ما دام ^{العدل}
للخرج كما ذكره وللاصل للصرف واقياً فشطت الواقعة ^{المسطرة}
الاوصاف ان ينصب لادقانه مصالح هذه الاوصاف ^{في الاستقلال}
والتميز والاسترابع والتكثير وسائر ما لا بد من كثير
ويسير متوليين ذوا رضى ووفاء وفكرتين يتولون ^{من}
الحرام متعلقين بالانعام يتمثل بحمل العدل والاحسان ^{المستقطن}
لموارد الخرج والخسران محمداً في تعبير الاوقاف وتنويرها ^{استقلال}
وتتميزه وبما يليق به من الاستقلال على الوجه الشرعي ^{المعتمد}
فان رزق الله تعالى من الربيع والغلول والربح اللؤلؤ ^{فيها}
او دل التعبير الاوقاف ثم يعطى منه الى المتولى كل يوم خمسة
انصاف وشرطت التولية لمعقوب بن علي بن عبد الله من
الذوات المتقاعدتين بمصر المحروية ثم لمن يراه المأم

من يكون اهلاً للتولية حسبما وصفناه بشرطت حضرة الوالي
المسطورة خصها الله تعالى بانظار رحمة الوفرة بارك كل من كان
اميراً له امره وكافلاً للملكة في الدنيا والمصره يكون نظراً على
بجته في مصلحتها لا يفيض عين الرافعة عنها ولا يهملها ويكون
وظيفة اليومية عشرة دراهم عثمانية وشرطت ان يعين لكل
واحد من السبيلين المزبورين خادم هانم يتخدم خدمه المذمومة
ويؤذن ويعطى منه لكل واحد منها كل يوم خمسة دراهم من الدراهم
العثمانية بلونم وعينت الواقعة العظيمة الشان لانزال
صحة الدهر منية بانثارها للسان لمجمع قراء الاجزاء الشريفة
في مكة المكرمة في كل سنة ثلثمائة دينار كامل الوزن في العيار
يتقاسمونها بينهم بالسوية بلو فرق بين الصغار منهم وبين
وعينت لقراء الاجزاء الشريفة في المدينة المنورة ايضا كل
سنة ثلثمائة دينار كامل الوزن والعيار بالسوية بين العيار
منهم وبين من يلبس الاطوار وعينت ايضا للقراء في كل
الوضع في كل سنة وعلم ثلثمائة دينار العالم وذلك
عينت للقراء في صحة الله ثلثمائة دينار صحح الوزن والعيار
يتقاسمونها بينهم بالسوية كما ذكرنا بالمرار وشرطت حضرة
الواقفة الواقعة على السبيل التي تصانها الله تعالى بفضله
موجبات الضرر والصير ان يوجه المولى المستغلة المذكورة
اجازة شرعية في كل عام ثم يأخذ الاجرة ويجمعها في اوقافها
وينقدها فاذا اجازت وقت الحج ناتي بها الى الديوان المصرى
ويعد المبلغ عند حضرة الناظر كافر للمكة ذى الخفاة ويزن
منه المربعة للملكية ثلثمائة دينار وثلثين دينارا كاملا
الوزن صحح العيار ويجعله في الصرة ويحتم الصرة يحتم
الناظر المشار اليه ويفرز منه ايضا للمربعة المدينة المنورة
المبلغ المذكور ويصرفة ويحتم بحضرة الناظر العادل
ثم يسلم الصرتين الى امير المجمع والوزير عند وصوله الى مكة
المشرفة يسلم صرة الملكية الى الحاكم الشرعي بمكة المشرفة في العام
يحضر المرتفعة قراء الاجزاء الشريفة المذكورة ويفرز من الصرة

عزم

65

عندهم فيأخذ وعين له فان حضرة الواقعة المسطورة عينت له
كل عام ثلثين دينارا ثم يعطى كل ذى حق حقه من الباقي وهو
دينار وعند استيفاء الحقوق بلعبدال والاعقوف يدعون
للواقفة العلية الجباب ويحتمون المجلس بفتح الكفا والاهل
الى المدينة المنورة يفعل مثل فعله في مكة المشرفة يسلم
الى قاضيها والقاضي يحضر القراء المذكورين ويقرأ الختم عندهم
ويأخذ كل ذى حق حقه فان الواقعة المشار اليها عينت
ثلثين دينارا منته للحاكم المسمى اليه والباقي للقراء المذكورين
ثم يحتم المجلس بالدعاء والنساء مثل ما تم في مكة مشرفة
وشرطت الواقعة المسمى اليها ان يفرز ايضا من غلة الوقف
وربعة مقادير ستائة دينار وثلثين دينارا كامل الوزن
ويجعل في صرة ويحتم بحضرة الناظر الكافى ثم يسلمها
الناظر المسمى اليها للقراء قد ير الشريف برجل عقيف امين
من الوعيان والعربانيين وهو يسلمها الى اوقاف الخزانة
بجمع القراء المذكورين سابقا ويفرض الختم عندهم ويأخذ
حقه وهو ثلثون دينارا اذا الواقعة المشار اليها عينت
لحاكم المزبور في كل عام مقادير المبلغ المفقور ثم يعطى
منه وهو ستائة دينار كامل الوزن والعيار للقراء ثلثمائة
دينار منه للقراء المسجون الاصح وثلثمائة دينار لقرعة للقراء
في صحة الله وجميع القراء في حقوق والاستحقاق سواء
وشرطت ايضا ان يكون التبريل والتغيير والتقليل
والتكثير في اصول الاوصاف ولذا لا يكون الاستبداد
وكيفية الاستغلال وسائر الامور والحوال كما انما كان
تماما وهاتم مفوضة بيدها الكريمة ومنوطه بارها السليمة
بحيث تنصرف فيها على اى وجه تختار وتريد من غير منازع
من قريبا او بعيد ولقد تحقق ذلك ومع وتبين
واقف في مجلس الشريعة الشريفة الشامحة العامر محل
الطريقة المنيفة الراسخة الدوتاد لدى الصلح الهام والى
التمام في علم الشرايع والاحكام علاوة الزمان

بهت به الأيام وذهبت في مينة القلام بحرق في بالذ
 المنون صيرير من يد ابع النواع والفنون لوح وما
 المحقا قد تزينت بنجومه وفاج وشام القفا قد تعطرت برائح
 علومه بقيت بقا الدهر في ظل ولة تطنب ايدي
 النيرين نيامها لوزال متمنا بفضائل يستصحب حردا
 ويستتبع صعودا ويجعل جنود القبال غافين حوله
 شهودا وارباب الفضل والحال عاكفين لمديه قياما وقعودا
 بحيث لم يتغير فيه كاشية الا شتبه مجال ولا لوصية
 الربيب اتمال جميع ما حور في التمايه وقر في بله القبا
 من تأسيس اصل الوقف وتربط الشروط وتبين
 وجوه المصارف على النمط المبسوط حيث اقر له
 واعترف بين يديه في الاماثل الكرام ذفر الاماثل الغيا
 ذوال قدر والاهتم له حسن اغا البر عبد السلام اوكيل
 بالاقرار بالوقف والسجيل وسائر ما ياتي ذكره على
 عن قبل حضرة الواقعة السلطنة نعوت جلها في
 تضاعيف هذه الاوراق المتشرصت قبها في اقطار
 الارض واعاق السبع الطبايق وثبت وكافة اركان
 المدثور بالقرار بالوقف على التبرع الوفي ذكره في
 ذلك صور بشهادة احمد وعبد الغفور فان كل واحد منهما
 شهد عند المولا الحاكم المشار اليه وقال شهدان كل واحد
 من عمدتي الاكادم مجع الميام معد في الخارج
 محمد اغا ابن عبادا وسيلمان اغا ابن الهادي اشهد في
 على شهدان حضرة الواقعة العلية الذيا الصفتية
 الصفا المشار اليها في مطاوي هذه الوقفية بالذفا
 قد وكلت واوداغا المولا اليد توكيلوا مطلقا واذنت
 له في توكيل غيره بالاقرار بالوقف وسائر الامور التي
 خلال السطور وهو قبل وكافة الامور توكيلوا وقبوله
 شرعيين ثابتين لدى الحاكم المولى اليه ايضا بشهادة القبا
 المزبورين فانها كما انها فاهرا الفرع في تلك الوقفية

اقول

الاصل في تلك الوقفية المرصنة بعد ما وقعت شهادتها في
 القبول وعدا بذكر كيت في قول العدول اقر الوكيل حسن اغا
 المزبور لدى صدر الانام بلدا الايام الحاكم المولى اليه اعلم
 تقاب من همية عالم الاسلام بان حضرة الواقعة المشار اليها لولا
 اهلها عتيق بين يديها قد وقفت وحسبت في حاله فتح كتاب
 تصدقها الشرعية وينفذها عامه بتبرعاتها المرصنة
 غير نية وطوية سنية جميع ما ذكر على الطلاق وعادة ما
 في صحايف هذه الاوراق من بقاع الخيرات وايضا للفتا
 وسائر ما يعدل الاستغوار والاسترايح كاذناه يجمع لها
 من الحدود والحقوق والتواع واللواحق والماسم والحق
 وقفا صيا شرعيا وجساصر مجامعيا حاربا على الشر
 المحر والضاوابط المقررة اقرارا موافقا لمتفصل في كتاب
 على منهاج البسط والوطاة واقر ايضا بان الواقعة المشار اليها
 قد اقرت جميع الاوقاف المزبورة حلالا وميزت عن سائر
 منها وسلمت جميعها لخدمة الموامن صفا التوق وال
 ذي الطبع المنير والراي المنظر ليس في الخطا والذبا
 عدلا ونظير الخفض بوجوه لاوله سواء يعقوب اغا ابن
 عبادا الذي جعلته مولا عليها وهو تامل او تصرف في
 المتولين في الاوقاف اقرارا صيا شرعيا وصدره وكلمه
 قر المشاهير ذفر الخاوير النجم الزاهر والتم الماطر
 والشهاب الباهر لقد ذلت لسيل الخطا وفاق الخلق
 طرا بالبيان المخوف بالوقف الواسع الكريم مولانا يرا
 ابن الحرم ابراهيم جعل الله تقا يوم عيدا ونجدة مميلا ومرد
 سيدا وعمه مديدا في جميع ما قر به وعرفه مطاوي
 شرعيا بعد ثابت وكالتعنى في ذل بشهادة قد وقفا
 العز والياد محرم علي وعلم بن عبد الله ثبوت شرعيا على
 الوجوه والشفاة فلما تم من الجانبين للمقال والامر الى
 الى هذا الملك اعرض حسن اغا الوكيل المزبور لتمام بين
 مولانا يرا الوكيل المشهور من المساعدين والوفات ويا

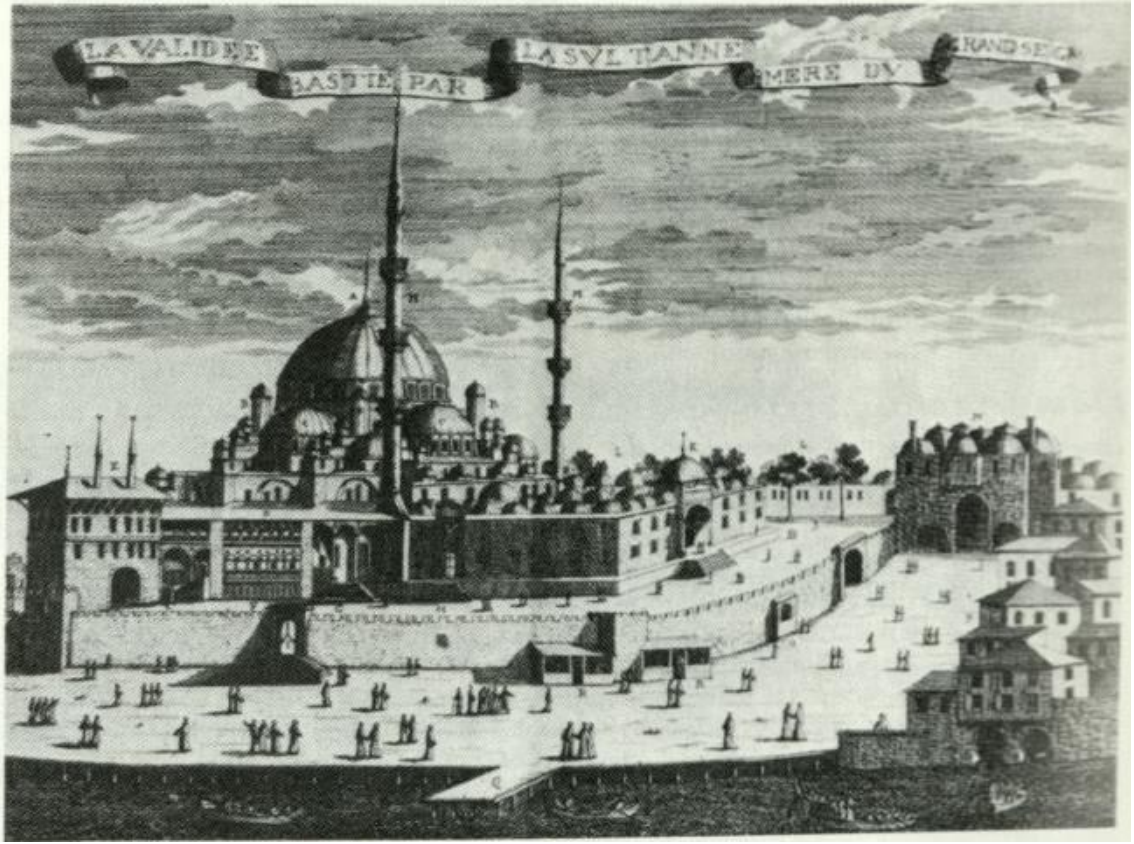
فيها من جميع وغلين واجرا الواقعة الترتيب على الخلق
 القديم انه لا يضيع اجر المحسنين والجدد
 راجع المين والصلوة على خاتم النبيين
 وعلى آله وصحبه اجمعين
 بمسيرة محمد بن علي

وقفية منزل

الهدية الذي جعلنا من الذين امنوا بمنزل على محمد هو
 الحق من ربهم وكفر عنهم سيئاتهم واصلح باهم وقومهم
 لناهم الخيرات واقنار الباقية الصالحات واسحق لهم
 سبحان من ابداع الكائنات بقدرته القاهرة بلا مشا
 يتخديه واختار للصنوعات حسب ارادته الباهرة من غير
 قانون يتنجيه همداركان عالم النور على الاسلوب القاطن
 وشيد ببيان منزل الزوال على الترتيب اللائق اودع
 بذراع الحكم في صحائف العالم عرشاً وقرناً وميزت عو
 الدم من العرب والجم بما رسم على اللوح والعالم نقشا
 احسن على ابط البسيط ومد وقفة عليه السقف الزبرجدي
 بغير عمد جعل السماء جامعاً للحاسن الاثار وزينة مصباح
 الثواب والسيار وجعل عمارة الارض ذات معين ودار
 وحسنها بما دبر ذات بحجج تجري تحتها الانهار فتداوله
 على صحائف الكائنات انوار لطفه وحسانه وتصلت على
 المنجات اثاره وبروته وسلطانه فله ربه السموات والارض
 ربه العالمين ولا للبرياء في السموات والارض وهو العزيز
 الحكيم ثم اقتضت حكمة البالغة ان اجدر مرة ينفض فيها
 صور كاله ويحلي وجوه جلاله وحججه خلق الانسان علمه
 البيان وكرمه بالعلم والعرفان ورباه على التدريج في
 العالم ووضعه على لحي الخلافة تحت عرشه العظيم لينظر
 بعين الاعتدال وشاهد جمال كاله في هذه الاثار ويتفكر
 في خلق السموات والارض ويتخلو في الليل والنهار ان
 ذلك عبرة لاولي الابصار فيالمرحمة كاملة وقدره شاملة

بجانبه الى عدوة الخالفة والشقاق فتخاصما وترافا الى التو
 الحكيم الموحى اليه لوزالت عقدا المسائل باسنان قلم محلوله
 الحق بين الكريمة مسلوله فشرح حسن انما المزبور بحكم ولية
 الحكمة باسناد واد ما بديل للتو من الاوقاف المشروحة الوجوه
 فاستزدها الى ملكيتها القديمة وطلب دفع يد المتور عنها
 بعدم لزوم الوقف عند الامام العظيم والحمام الدقم سراج
 الودع مقصد لا يمتد شمس الضحى بدلا للبحر علم الهدى
 كاشف استار الحقائق عن وجوه التنزيل موضح آيات
 الدقائق في منحة التاويل سلطان سرير الوجدان
 الحق سبحانه على كافة العباد اجمعين الكوني عامله
 بلطفه الخلي للنفى فعارضه مولانا بايرام الوكيل عن التولي
 الرقوع متمسكا بقول من قال بالرزوم من ائمة البحار والذ
 الدخيار وتمادى النزاع والتشاجر في الدين الى ان يبلغ
 الزحف وما واز المرام الطيبين فنظر الحكم الجازم المشابه
 اسمع الله كلاما وادفع عليه في محل النزاع نظرا انفا
 فيه تاما وحقيقا وشاهد في جانب المتور رجائا وعلم
 في عين بهانا جليا فحكم بضمي هذه الاوقاف ولزومها
 على الشرايط الموسومة والصواب الرقوع بخصها وادعوا
 على لاي من براه من الائمة المهديين رضوان الله تعالى
 اجمعين حكما حكما صوابا شرعيا وقضى قضاء مقتضا
 مرعيا ومضارا كل واحد بما ذكر وقفا مستجلا ولا يوجب
 بعد ذلك تغييره وتبديله بما يتخالف مضمون هذا الحكم
 ولا نقضه وتعطيله بسبب الازعاج ولا يخل لاطل
 من يؤمن بالله واليوم الاخر في اوقاف او وارث
 غائب او حاضر تغييره بعد ما تقرر عن نسف المسطور المحرر
 من تعرض بتحويله وتغييره وسعي في ابطاله بتزويره
 فلو يقبل الله منه صرفا ولا عدلا ولو فرضا ولا نقلا ونحو
 بالغير من اعداء والاسويين حاله وماله وعليه لعنة
 نعال والملوثة والناس اجمعين وما واه جنهم في

Fotoğraf 1: İstanbul Eminönü Yeni Cami Külliyesi, 17. Yüzyıl Gravüründe Soldan Sağa, Hassa Köşkü Cami ve Avlusu ve Mısır Çarşısı Girişi¹⁸⁸

¹⁸⁸ Godfrey Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, (Çev. Müfit Günay) Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s.426.

Fotoğraf 2: İstanbul Eminönü Yeni Cami ¹⁸⁹.

Fotoğraf 3: İstanbul Eminönü Yeni Cami ¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Aslanapa, *a.g.e.*, s.401.

¹⁹⁰ Aslanapa, *a.g.e.*, s.402.

Fotoğraf 4: Mısır/ Kahire Safiye Sultan Camisi¹⁹¹.

¹⁹¹ Bayhan, a.g.m., s.474.

Fotoğraf 5: Karaca Ahmed Sultan'ın Türbesi'nde bulunan eşyaları

*Karaca Ahmed'in cübbesi ve tesbihi¹⁹².

¹⁹² Konyalı, *a.g.e.*, s.364.

Fotoğraf 6: Karaca Ahmed'in Türbesi'nde bulunan, Şair Asari tarafından yazılan kitabe¹⁹³.

¹⁹³ Konyalı, *a.g.e.*, s.363.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Seray Arslan

Doğum Yeri : Burdur

Medeni Hali : Bekâr

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi :Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (2010-
2014)

Yüksek Lisans Öğrenimi :Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih
Anabilim Dalı (2016-2019)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi : İngilizce – Orta Seviye

İs Denevimi : Ek Ders Karşılığı Tarih Öğretmenliği:
Burdur Halk Eğitim Merkezi(2015-2016)
Burdur İbn-i Sina Mesleki ve Teknik
Anadolu Lisesi (2017-2018)
Burdur 15 Temmuz Şehitler Anadolu
Lisesi (2018-2019)
Burdur Aile, Çalışma ve Sosyal
Hizmetler İl Müdürlüğü (2019-)